

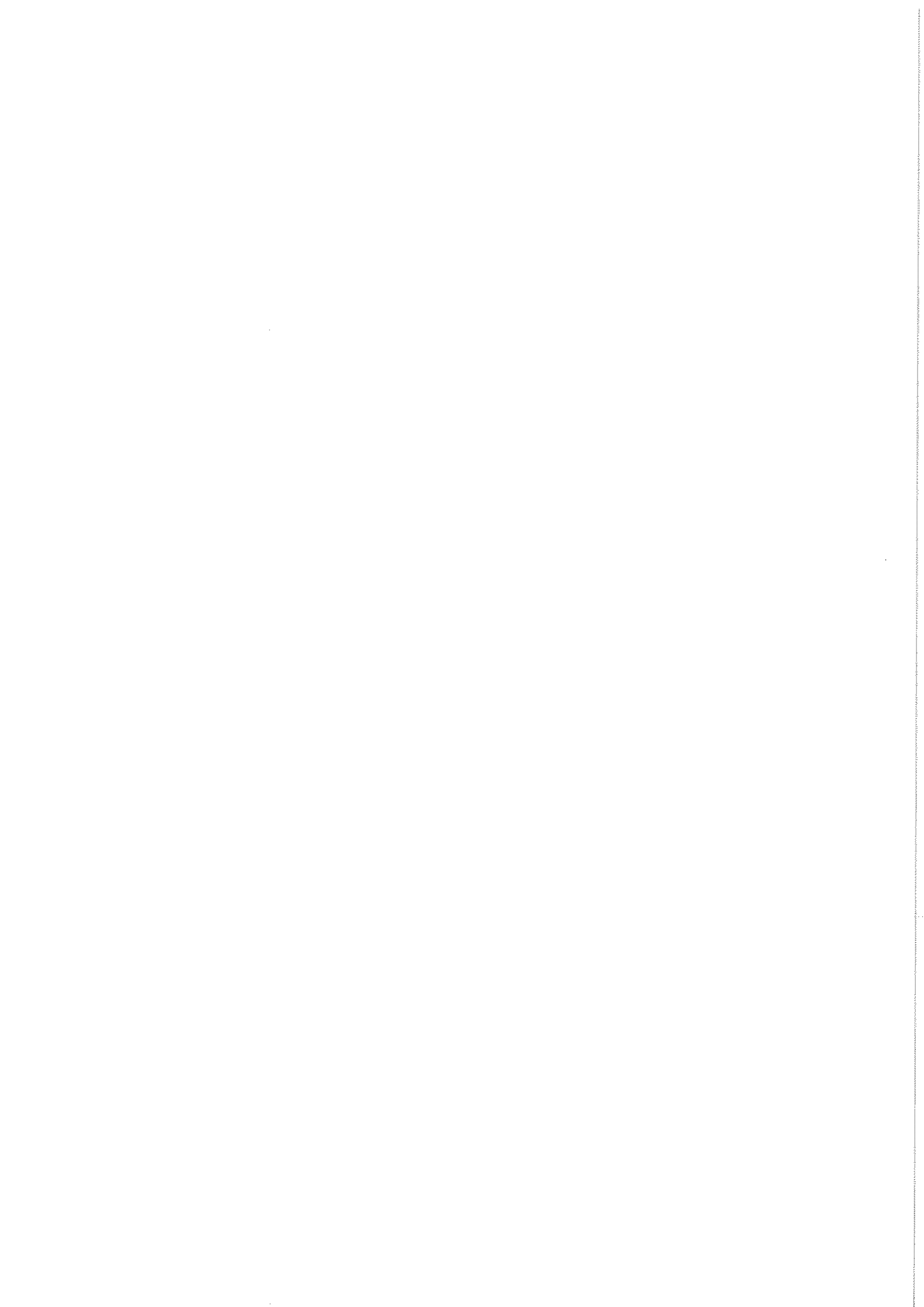
T.C.
HİTİT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM
DALI

EKOFEMİNİST AKTİVİST VANDANA SHİVA
ÜZERİNE SİYASAL EKOLOJİK BİR İNCELEME

Yüksek Lisans Tezi

Saliha KILIÇ

Çorum 2019

**EKOFEMİNİST AKTİVİST VANDANA SHİVA ÜZERİNE
SİYASAL EKOLOJİK BİR İNCELEME**

Saliha KILIÇ

**Sosyal Bilimleri Enstitüsü
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı**

Yüksek Lisans Tezi

**TEZ DANIŞMANI
PROF. DR. Hakan Reyhan**

Çorum 2019

KABUL VE ONAY

Saliha KILIÇ tarafından hazırlanan “Ekofeminist Aktivist Vandana Shiva Üzerine Siyasal Ekolojik Bir İnceleme” başlıklı bu çalışma, 26.06.2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak yüksek lisans yeterlilik tezi olarak kabul edilmiştir.

İmza

Prof. Dr. Ahmet Muhtar
(Unvan, Adı ve Soyadı) (Başkan)

İmza

Prof. Dr. Hakan Reyhan
(Unvan, Adı ve Soyadı) (Danışman)

İmza

Doç. Dr. Ayhan Sait Reyhan
(Unvan, Adı ve Soyadı)

İmza

(Unvan, Adı ve Soyadı)

İmza

(Unvan, Adı ve Soyadı)

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.

İmza

Doç. Dr. İlker SAKINÇ
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Müdür Vekili

T.C
HİTİT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yaptığımı beyan ederim.

İmza

Saliha KILIÇ

ÖZET

KILIÇ, Saliha. *Ekofeminist Aktivist Vandana Shiva Üzerine Siyasal Ekolojik Bir İnceleme* (Yüksek Lisans Tezi), Çorum, 2019.

Ekofeminist Aktivist Vandana Shiva'nın hayatının ve düşüncelerinin yer aldığı bu çalışma, Vandana Shiva'nın yaşam öyküsü ile başlamakta, Shiva'nın Hindistan'da başlayan yaşamı, Gandhi başta olmak üzere esinlendiği yerel aktivistler ve Hindistan'daki ekolojik emperyalist yıkım sürecine birebir tanık olmasının düşünceleri üzerindeki etkisi bu bölümde konu edilmiştir. Nitekim Shiva'nın aktivist düşüncelerinin oluşumunda yaşamının azımsanamayacak bir etkisi mevcuttur. Çalışmanın bir diğer bölümünde bugün yaşanan ekolojik emperyalizm sürecinin tahakküm altına aldığı yaşamsal bir kaynak olan suyun ortak kullanımının engellenmesi ile canlıların suya erişiminin engellenmesi sonucunda doğan toplumsal yansımalar konu edilerek, Shiva'nın su tahakkümü üzerine tespitlerine, aktivistin tahakküme karşı su hakkı mücadelesine ve ayrıca çözüm önerilerine yer verilmiştir. Bunun yanı sıra ekolojik emperyalist sürecinin en başat tahakküm argümanlarından olan tarımsal gıda üretim sürecine değinilmiş ve tarımsal gıda üretimi ile ilgili biyoteknoloji kullanımını dayatan ve 'modern tarımsal üretim yöntemleri' olarak adlandırılan üretim süreci değerlendirilmeye alınmıştır. Gıda üretimi sürecinde gelişen monokültür aklın yönetim ve tahakkümüne karşı, Shiva'nın biyoçeşitlilik savunusu üzerinden tarımsal gıda üretimi sürecine dair tespitlerine yer verilmiş, ayrıca gıda hakkı mücadelesi değerlendirmeye alınmıştır. Ekolojik emperyalist sürecin üretim ve tüketim mekanizmasının ekosistem için en olumsuz sonucu olan iklim değişikliği ve Shiva'nın iklim adaleti mücadelesi, çalışmanın bir diğer ana konusunu oluşturmaktadır. İklim değişikliğinin öngörülebilir küresel olumsuz sonuçları değerlendirmeye alınmış ve ekolojik sorunların küreselliğine bu bölümde tekrar vurgu yapılmıştır. Ekolojik emperyalizm sürecinin sömürü, tahakküm ve baskıcı biçimine karşı Shiva'nın çözüm önerisi olan 'Yeryüzü Demokrasisi' kavramı, çalışmanın son ana temasını oluşturmaktadır. Bu bölümde tahakküm altındaki ekosistemin totaliter toplumsal yansımaları ele alınmış ve bu bağlamda; ortak kaynakların kullanımı, öz- yönetim, öz- denetim, katılımcı demokrasi, gıda güvenliği, cinsiyet eşitliği, barış, yaşam hakkı ve özgürlüğü tesis edecek yeni bir toplum modeli olan Yeryüzü Demokrasisi'nin detayları ele alınmıştır.

Anahtar Kavramlar: Ekolojik emperyalizm, politik ekoloji, ekofeminizm, demokrasi, adalet, sürdürülebilirlik, monokültür ve biyoçeşitlilik.

ABSTRACT

KILIÇ, Saliha. *A Political Ecological Study on Ecofeminist Activist Vandana Shiva* (Master Thesis), Çorum, 2019.

This study, which includes the life and thoughts of the Ecofeminist Activist Vandana Shiva, begins with the life story of Vandana Shiva. The impact on the thoughts of her life began in India, inspired by local activist notably Gandhi one-to-one witnessing the process of ecological imperialist destruction in India, is discussed in this chapter. In fact, Shiva's life has a substantial impact on evolution of Shiva's activist ideas. In another part of the study, thereby the social implications as a result of preventing living creatures to reach the common use of water which is a vital resource dominated by the process of ecological imperialism, Shiva's determination on the water domination, the right of the activist to fight against water, and also the solution proposals are included. In addition, the agricultural food production process, one of the most important arguments of the ecological imperialist process, has been mentioned; and the production process called 'modern agricultural production methods' which imposes the use of biotechnology related to the production of agricultural food has been evaluated. Shiva's advices on the process of agri-food production through the defense of biodiversity have been taken against management and domination of the developing monoculture mind in the process of food production; furthermore, the food rights struggle was evaluated. Climate change which is the most negative result of the production and consumption mechanism of the ecological imperialist process for the ecosystem, and Shiva's struggle for climate justice are another main issues of the study. The predictable global negative results of climate change have been evaluated, and the globalization of ecological problems has been emphasized in this chapter once again. The concept of the Earth Democracy, which is Shiva's solution to the exploitation, oppression and oppressive form of the process of ecological imperialism, constitutes the final theme of the study. In this chapter, the totalitarian social reflections of the ecosystem under domination are discussed; and in this context, the details of the Earth Democracy, which is a new model of society to establish the use of common resources, self-management, self-control, participatory democracy, food security, gender equality, peace, right to life and freedom.

Keywords: Ecological imperialism, political ecology, ecofeminism, democracy, justice, sustainability, monoculture and biodiversity.

ÖN SÖZ

İçinde yaşadığımız ekolojik emperyalizm sürecinde yaşanan ekolojik tahribata karşı toplumsal eşitlik ve özgürlük temelli bir fikir olan ekofeminizm düşüncesinin savunucularından biri olan Vandana Shiva'nın tespit ve çözüm önerilerinin, ekosistem tahribatının gündemde olmasına karşılık, yeterince değerlendirilmeye alınmadığı gözlemlenmiştir. Bu çalışma, Shiva'nın özellikle iklim, su, gıda ve bunlarla bağlantılandığı demokrasi kavrama ile ilgili değerlendirmelerine ve bu çerçevedeki çözüm önerilerine dikkat çekmek amacıyla hazırlanmıştır.

Ekosistem tahribatının ülkemizde hidroelektrik santral yapımları ile en belirgin şekilde gözlemlendiği Karadeniz Bölgesi'nde kadınların ekosistem savunusu ile ön plana çıkan mücadele süreci devam ederken, ekofeminizm düşüncesini etraflıca ele almak Karadeniz'in doğasında yetişen şahsım adına değerli görülmüştür. Tam da bu noktada kendi yerel bölgesinde yürüttüğü ekolojik mücadelesini; bilgi birikimi, kararlılığı ve tecrübesi ile evrenselleştirmeyi başarmış olan ekofeminist aktivist Vandana Shiva'yı konu edinmek ve ekosistem tahribatına karşı yerel çözümleri değerlendirmeye almak ve buradan ekolojik/ekofeminist siyasal ekolojik sonuçlar çıkarmak beni bu çalışmaya yönelten temel amaç olmuştur.

Özellikle belirtmelidir ki bu çalışma, dolaylı bir ekip çalışmasının ürünüdür. Öncelikle bu süreçte daima yanımda olduğumu hissettiğim tez danışmanım Hakan Reyhan'a, aileme ve yaşamı birlikte var ettiğim tüm dostlarıma teşekkürü bir borç bilirim. Benim kadar onların emeği olan bu çalışma, onların desteği ve şahsıma inancı olamadan var olamazdı.

Ayrıca tezin konusu itibariyle, çocukluğumdan bu yana yakından tanık olduğum ekolojik emperyalizm sürecinin yıkımını iliklerine dek yaşayan Karadeniz'de, bu tahribata direnen tüm canlılara ve annem başta olmak üzere doğayı ve yaşamı öğreten Karadeniz'in kadınlarına, doğaya içkin yaşamı aktaran her bir öğretisi için teşekkürü borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET.....	i
ABSTRACT	ii
ÖN SÖZ	iii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

VANDANA SHİVA'NIN KISA YAŞAM HİKÂYESİ

1.1. DOON VADİSİ'NDE GEÇEN ÇOCUKLUK.....	5
1.2. ÖZGÜRLÜKÇÜ AİLE YAPISI.....	6
1.3. MAHATMA GANDİ'NİN SATYAGRAHA FELSEFESİ VE SHİVA.....	8
1.4. HİNDİSTAN'DA EKOLOJİK EMPERYALİZM: ORMAN YAĞMASI, CHİPKO HAREKETİ VE SHİVA	11
1.5. GEN VE BİYOÇEŞİTLİLİK MÜCADELESİ OLARAK NAVDANYA HAREKETİ'NİN ÖNCÜSÜ SHİVA	13
1.6. SHİVA'NIN MÜCADELE EKSENİ	15

İKİNCİ BÖLÜM

SU HAKKI MÜCADELESİ

2.1. SU SAVAŞLARI VE SUYUN TAHAKKÜM SÜRECİ ÜZERİNE DEĞERLENDİRMELER.....	16
2.2. KAPİTALİST SU TAHAKKÜMÜ	20
2.3. BARAJLAR VE SUYUN DENETİMİ	23
2.4. ORMANSIZLAŞMANIN YARATTIĞI KURAKLIK.....	26
2.5. MAVİ DEVRİM'İN ŞİDDETİ	28

2.6. YEŞİL DEVRİM SÜRECİNDE SU İSRAFI	29
2.7. İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ VE SU	31
2.8. SHİVA'NIN SİYASAL EKOLOJİK MÜCADELESİNDE SU.....	33

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

GIDA HAKKI MÜCADELESİ

3.1. SHİVA'NIN KÜRESEL GIDA SOYGUNU ÜZERİNE TESPİTLERİ.....	36
3.2. KÜRESEL GIDA SOYGUNU	37
3.3. YEŞİL DEVRİM VE GIDA ADALETSİZLİĞİ.....	41
3.4. MAVİ DEVRİM VE ÇALINAN GIDA.....	44
3.5. BEYAZ DEVRİM VE ÇALINAN GIDA	45
3.6. CİNSİYETLİ GIDA POLİTİKASI	46
3.7. GIDA HAKKI MÜCADELESİ: NAVDANYA	51
3.8. GIDA DEMOKRASİSİNİN TESİSİ.....	53

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

VANDANA SHİVA'NIN İKLİM ADALETİ MÜCADELESİ

4.1. KÜRESEL İKLİM DEĞİŞİMİ ÜZERİNE TESPİTLER	57
4.2. KYOTO PROTOKOLÜ VE İKLİM DEĞİŞİMİNE ETKİSİ	61
4.3. NÜKLEER ENERJİNİN VE BİYOKYAKIT ÜRETİMİNİN SÜRDÜRÜLEMEZLİĞİ	63
4.4. TARIMSAL GIDA ÜRETİMİ VE İKLİM DEĞİŞİKLİĞİNE ETKİSİ.....	65
4.5. SHİVA'NIN EKOLOJİK MÜCADELESİNDE İKLİM VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ	66

BEŞİNCİ BÖLÜM

SHİVA'NIN EKOLOJİK KRİZE ÇÖZÜMÜ: YERYÜZÜ DEMOKRASİSİ

5.1. YERYÜZÜ DEMOKRASİSİ'NİN İLKELERİ	68
5.1.1. “Tüm Türlerin, Halkların ve Kültürlerin Kendilerine Has Değerleri Vardır” ...	69
5.1.2. “Yeryüzü Topluluğu, Tüm Yaşamın Demokrasisidir”	70
5.1.3. “Doğadaki Çeşitlilik ve Kültürel Çeşitlilik Savunulmalıdır”	72
5.1.4. “İdame, Tüm Canlıların Doğal Hakkıdır”	73
5.1.5. “Yeryüzü Demokrasisi Yaşayan Ekonomilere ve Ekonomik Demokrasiye Dayanır”	75
5.1.6. “Yaşayan Ekonomiler, Yerel Ekonomiler Üzerine İnşa Edilir”	76
5.1.7. “Yeryüzü Demokrasisi Yaşayan Bir Demokrasidir”	77
5.1.8. “Yeryüzü Demokrasisi Yaşayan Kültürlere Dayanır”	79
5.1.9. “Yaşayan Kültürler Yaşamı Besler”	80
5.1.10. “Yeryüzü Demokrasisi Barışı, İhtimam ve Şefkati Küreselleştirir”	81
5.2. Tüm Canlılar İçin Sürdürülebilir Demokrasi	82
SONUÇ	85
KAYNAKÇA	88

GİRİŞ

Ekolojik emperyalizm, bugün politik ekoloji gündeminde çokça tartışılan derin bir kuramsallaştırmadır. Ekolojik emperyalizm süreci; küresel şirketlerin kar hırsı ile su, gıda ve toprak başta olmak üzere doğal kaynakların aşırı kullanımı ve kirletilmesi, doğanın kaynak sınırının zorlaması, gıdanın metalaştırılarak tohumdan sofraya patentlenmesi sürecini içeren, aynı zamanda bu tahakküm süreci ile önceden toplulukların ortak kullanımına açık olan alanları/ kaynakları giderek toplulukların elinden alan ve böylece geçmiş emperyalist tahakküm sistemlerinden farklı olarak toplumsal bir boyut kazanan biçimdir. Nitekim emperyalizmin bir üst seviyesinin yine emperyalist bir sistem olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır ancak konu edilen süreçte dikkate değer nokta, ekosistemi kapsayan emperyalist bir sistemin yaşanmasıdır (Reyhan, 2012, s.120-136). Ekolojik Emperyalizm sürecini geçmiş emperyal tahakküm biçimlerinden ayıran en önemli özellik ise gıda üretim ve tüketim ilişkisi içinde oluşturulan tahakkümün anti- demokratik uygulamalarının toplumsal yansımalarıdır. Bu noktada Vandana Shiva, küresel ticaret ve artan doğal tahribat, yoksulluk ve zenginlik arasında açılan uçurum ve ekolojik emperyalist sürecin tahakkümü ile anti- demokratik toplumsal yansımalar arasında bağlantı kurmakta ve aynı zamanda ekofeminizm düşüncesi çerçevesinde çözüm önerileri sunmaktadır.

Vandana Shiva, ekolojik emperyalizm sürecinde su ve toprak başta olmak üzere doğal kaynakların hızla tüketilmesi, kar odaklı küresel pazarın tahakküm alanının genişlemesi ile yoksullar ve zenginler arasındaki uçurumun giderek açılması, sermaye birikiminin gıda üretimi ve bu üretim sürecinde giderek canlıların ortak kaynakları üzerinde tahakküm kurulması ve canlıların ortak kaynaklara erişiminin kısıtlanması ile ilgili, günümüzde politik ekoloji alanının temel alanları haline gelen konularda ciddi tespitler ve çözüm önerileri sunan Hindistanlı ekofeminist bir aktivisttir. Ayrıca Shiva, içinde bulunduğumuz ekolojik emperyalizm süreci içinde gelişen temel sorunlara eğilmesi, bu sorunlarla mücadele etmesi ve bir çözüm çerçevesi oluşturması açısından değerlendirilmesi gereken önemli bir aktivist- düşünürdür.

Ekolojik feminizm ya da kısa biçimiyle ekofeminizm fikri, erkekmerkezli erkek-kadın düalizmini ekoloji ve doğa karşıtı inançların ve pratiklerin temeli olarak gören ve aynı zamanda erkeği kadından üstün tutarak ayrıştıran düşünceye karşı çıkan bir siyasi

düşünce/ inançtır. Erkekmerkezli dünyada erkekler kültürle, maddi olmayanlarla, rasyonel ve soyut olanla ilişkilendirilmekte, buna karşılık kadının doğayla, maddi, duygusal, özenli ve öznel olanla ilişkilendirilmektedir. Tam da bu noktada ekoloji ve feminizm savı ortak bir dava niteliğindedir (Garrard, 2016, s. 45). Nitekim Shiva başta olmak üzere birçok ekofeminist düşünür kadının doğa ile olan ilişkisini kutsar ve bu ilişkiyi yüceltir. Kadının doğa ile temel üretim ilişkisi olan gıda üretim sürecinde kadın bilgisinin değerini salık veren, kadının doğa ile şefkat ve özen temelinde oluşan ilişkisinin doğayı koruyan bir argüman olduğunu vurgulayarak, kadının ekosistemi koruyan yegâne toplumsal özne olduğu vurgusunu yapan ekofeminizm, ekolojik emperyalizm sürecinde kadınların dışlanması ile eril şiddetin hakim olduğu ekosistemin, bugün gelinen noktada sürdürülebilirlik ve biyoçeşitlilikten uzaklaşma sürecinde giderek anti- demokratik tahakküm sürecinin dünyayı yaşanmaz kıldığına vurgu yapmaktadır. Bu noktada, tahakküm altına alınmış olan doğanın ve kadının ekolojik emperyal süreçte sömürülmesinin sistemin devamlılığını sağlayacak zorunlu iki argüman olduğuna işaret eder. Nitekim ekolojik emperyalizm süreci üretim ve tüketim ilişkisine dayalıdır. Bu süreçte doğa hammadde kaynağı (üretim kaynağı) olarak üretimin sürdürülebilmesi için sömürülmek zorundadır. Aynı şekilde üretimi sağlayacak işgücünü doğuran yegâne özne olan kadının da bu süreçte tahakkümü zorunludur. Tam da bu nedenle ekolojik emperyalizm sürecinde kadının ve doğanın tahakkümü ve sömürüsü birlikte ilerlemektedir ve dolayısıyla kadının ve doğanın tahakkümden kurtuluşu da ancak kadın ve doğa savunusunun ortak sürdürülmesi ile mümkün olacaktır. Böylece ekolojik emperyal sürecin anti- demokratik toplumsal yansımaları ortadan kalkabilecektir.

Demokrasi kavramı ise en genel tanımı ile halkın yönetimini ifade ederken, “hiyerarşi ve ayrıcalıklar yerine liyakat ve fırsat eşitliğine dayanan bir toplum modeli ya da sosyal eşitsizliklerin üstesinden gelmeyi amaçlayan bir refah ve yeniden dağıtım sistemi” gibi tanımları da mevcuttur (Türköne, 2008, s.188). Nitekim ekolojik emperyalizm sürecinde kaynakların dağılımı ya da fırsat eşitliği kavramları tartışılmaktadır.

Çalışmanın temel amacı günümüzde yaşanan ekolojik emperyalist tahakküm sürecinde, su başta olmak üzere doğal kaynakların aşırı tüketimi, gıda güvenliği ve gıdaya erişimde yaşanan adaletsizlikler ve iklim değişikliğinin etkileri, hem ekosistem hem de toplumsal yansımaları konusunda ekofeminist aktivist ve düşünür Vandana

Shiva'nın ortaya koyduğu fikirlerini ve ekosistem tahribatına karşı ekolojik aktivist mücadelesini ele almak ve Shiva'nın ekolojik emperyalizme karşı çözüm önerilerini değerlendirmektir.

Bu noktada, öncelikle Vandana Shiva'nın ekosistemin korunmasına yönelik düşüncelerinin ve aktivist kimliğinin oluşmasında çok önemli bir role sahip olan hayat hikâyesine değinilmiştir. Shiva'nın esin kaynağı olan Hindistan'da yaşanan ekolojik emperyalist tahakküm sürecini, bu sürece karşı ortaya çıkan ekolojik eylemler ve Gandhi başta olmak üzere Hint kökenli aktivistleri/ siyasal öncüleri anlamının, Shiva'nın fikirlerini anlayabilmek için çok önemli bir yere sahip olduğu vurgulanmaya çalışılmıştır. Çalışmanın bir diğer bölümünde ise yaşamsal bir kaynak olan suyun tahakküm sürecine değinilmiş, aynı zamanda Shiva'nın su tahakkümü sürecine dair tespitlerine yer verilerek, çözüm önerileri konu edilmiştir. Çalışmanın bir sonraki bölümünde ise yaşamsal bir kaynak olan suyun tahakkümüne değinilmiş ve Shiva'nın su tahakkümü üzerine tespitleri yer almıştır. Ayrıca bu bölümde gıda üretim sürecinde yaşanan su israfı ve iklim değişikliğinin su üzerindeki etkilerine yer verilerek, Shiva'nın su tahakkümü mücadelesi ve çözüm önerilerine değinilmiştir. Bir sonraki bölümde ise ekolojik emperyalizm süreci düşünöldüğünde ilk akla gelen tahakküm noktası olan ve yaşamsal bir kaynak olan gıdaya tahakküm ele alınmıştır. Gıdanın üretimi, bölüşümü ve ekolojik emperyal süreçte gıda 'pazar'ı derinlemesine incelenmiş ve Shiva'nın 'çalınmış hasat' olarak nitelendirdiği, günümüzde ise tarımsal gıda üretim sürecini tamamıyla ele geçiren biyoteknoloji temelli tarımsal gıda üretim süreci ele alınmış ve Shiva'nın bu sürece dair eleştirilerine yer verilmiştir. Ekolojik emperyalizm sürecinin temel sonuçlarından biri olan iklim değişikliği sürecine dair Shiva'nın tespitleri ve çözüm önerileri çalışmanın bir diğer temel konusunu oluşturmaktadır. Çalışmanın bir diğer temel konusunu ise Shiva'nın ekolojik emperyal sürece karşı çözüm önerisini sunduğu 'Yeryüzü Demokrasisi' kavramsallaştırmasıdır. Bu noktada Shiva, ekolojik emperyalizm sürecinin çokça olumsuz etkilediği ekosistem ve negatif toplumsal/ politik yansımaları ortadan kaldıracabilecek yegane çözüm önerisi olarak Yeryüzü Demokrasisi'ni salık vermekte ve barış, demokrasi, öz yönetim ve öz örgütlenme ile temellendirdiği çözümün toplumsal barışı, eşitliği ve demokratik toplumu kurabileceğini belirtmektedir. Yeryüzü Demokrasisi, ekolojik emperyal tahakküme karşı somut bir çözüm önerisi sunması nedeniyle çok değerli bir öneme sahiptir.

Bu noktada, Vandana Shiva'nın düşüncelerini incelemek, daima ortaya konan ekosistem sorunlarının tanımlanmasına karşılık ekosistem sorunlarının toplumsal yansımalarının yeterince değerlendirilmemesine dikkat çekmesi bakımından özgün bir argümanı işaret etmektedir. Aynı zamanda ekofeminizm çerçevesinde somut deneyim/başarılar ile çözüm önerilerini ortaya koyan Shiva'nın, çözüm önerilerinin literatüre kazandırılması, ekosistem sorunlarının çözümü açısından son derece elzemdir.

Çalışmada Shiva'nın küresel şirket için yapılan tarımsal gıda üretiminin son derece israf ettiği doğal kaynaklara vurgu yapılmış ve yerel çiftliklere dayalı üretimin ekosistemi ve toplumsal barışı sağlayacak yegâne argüman olduğu vurgulanmıştır. Çünkü küresel pazar için üretim savaşı ve şiddeti besleyerek, çiftçileri intihara sürüklemekte, iklim değişikliğine neden olmakta, toprağı ve havayı kirletmekte aynı zamanda toprağı verimsizleştirmekte ve aynı zamanda çokça olumsuz toplumsal yansımalar doğurmaktadır. Bu nedenle çalışmada Yeryüzü Demokrasisi; toplumsal barış, öz-yönetim ve demokrasiyi besleyecek yegâne çözüm olarak değerlendirilmiştir.

Çalışmanın yöntemi içerik çözümlemedir. Bu bağlamda Shiva'nın ekolojik emperyalizmin tahakkümü sürecinde tespit ettiği ekolojik ve siyasal sorunları ve çözüm önerilerini ele aldığı eserleri incelenmiş, aktivist kimliği ve Shiva'nın düşüncelerinin konu edildiği birçok eser de çalışmada incelenerek analiz edilmiştir. Bu çalışmada, ekolojik emperyalist süreç bağlamında Shiva'nın su, iklim ve gıda üzerine ortaya koyduğu düşüncelerine genişçe yer verilirken, Yeryüzü Demokrasisi çözüm önerisinin ekosistem sorunlarına çözüm olması tartışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

VANDANA SHİVA'NIN KISA YAŞAM HİKÂYESİ

1.1. DOON VADİSİ'NDE GEÇEN ÇOCUKLUK

Hintli bir ekofeminist düşünür, yazar ve aynı zamanda aktivist olan Vandana Shiva'nın hayatı incelenirken, Shiva'nın düşüncelerinin oluşumunda üç etmen göze çarpmaktadır. Bu etmenler; Hindistan'da yaygın bir gelenek olan Gandhi Felsefesi'nin etkisi, Shiva'nın daima politik duruşu olan özgürlükçü bir aile ortamında büyümesi ve aktivistin doğup büyüdüğü topraklar olan Hindistan'ın ekolojik emperyalizm sürecinin doğa üzerindeki yıkım ve tahribatını yaşayan üçüncü dünya ülkelerinden biri olmasıdır.

Vandana Shiva, 5 Kasım 1952 Yılında, Hindistan'ın Doon Vadisi'nde dünyaya gelmiştir. Annesi çiftçi, babası ise orman koruyucusu olan aktivist, üç çocuklu bir ailenin en küçük çocuğudur. Annesi, Hindistan'ın bölünmesinden sonra Pakistan'dan Hindistan'a mülteci sıfatıyla yerleşen ve öğretmenlik mesleğini bırakarak çiftçiliğe başlayan bir kadındır. Babası ise annesi ile tanışmadan önce orduda askerdir. İkinci dünya savaşında annesi ile babası tanışmış, babası annesinin isteği ile ordudan ayrılmıştır. Ordudan ayrıldıktan sonra Shiva'nın babası Himalayalar'da orman koruyuculuğu yapmaya başlamış, Shiva'nın kendi ifadesi ile 'çocukluk resminin çerçevesini'¹ Himalaya Ormanları oluşturmuş ve doğa ilk ilham kaynağı olmuştur. Aynı zamanda bu dağlardaki her nehir, ağaç ve dağ ile adeta bir göbek bağı ile bağlanmıştır (Shiva, 2014c, s. 38). Bugün de nehirleri, ağaçları ve dağları savunmak suretiyle bu göbek bağını halen koparmamıştır. Nitekim Shiva bir röportajında, "hayatı toprak ya da ormanlar olmadan düşünemediğini" söylemektedir (Progressive Interview, 2010).

On iki yaşına kadar Naitinal Raminee Park'taki St. Marry Manastırı'nda eğitim gören Shiva, burada manastıra ait sade kıyafetler giyerken, evde annesinin Gandhi sempatizanı olması sebebiyle yerel bir giysi olan 'khadi' giymektedir. Manastırda eğitim rahibelerce verilmektedir ve rahibeler oldukça serttir. Shiva, bu yaşlarında babasının işi dolayısıyla çıktığı orman gezilerine sık sık eşlik etmektedir. Ormanda

¹ İyilerin Yanında adlı eserinde otobiyografisini bizlere sunan Shiva, Himalayalar ile kurduğu bağı temelini babasının mesleğine bağlamaktadır. Tatil zamanlarında motorlu araç için yol olmayan Himalaya ormanlarında atla ya da yayan olarak alınan yolda Shiva, Himalayalar'daki zenginliği keşfetmiştir. Şehir hayatının yanı sıra ormanda göçebe köylü hayatını bir arada yaşama fırsatını bulan Shiva'nın; polikültür, toprağın ve ormanların değeri, zenginlik ve yoksulluk üzerine ilk fikirlerinin temelini oluşmasında Himalaya ormanlarının azımsanmayacak bir etkisi olmuştur (Shiva, 2014c, s. 40).

şehirden uzak adeta bolluk içinde yaşamaları Shiva'ya zenginlik ve yoksulluk tanımlamaları ile ilgili çok şey katmıştır (Shiva, 2014c, s. 38- 39). Öyle ki ekolojinin sadece bir ideolojik uzam değil aynı zamanda toprağa dokunmak pratiğini kapsadığını ilk bu gezilerde keşfetme fırsatını bulmuştur. Ayrıca Shiva'nın ilk tutkusu doğayı incelemektir. Tam da bu sebepten fizikçi olması şaşırtıcı değildir.

Hindistan'ın en iyi okullarından birinde eğitim almasına karşın, elit olmak ile kırsal olmanın bir arada yaşandığı bir hayatı olduğundan bahsetmektedir. İyi bir okulda okumanın çoğunlukla kibreye yol açtığı ve başkalarını dışlama süreçlerinin başladığına dair monokültürcü gerçekliklerin aksine Shiva, tam bir polikültür ağı içinde yaşamaktadır. Bu polikültür ağını ise, Pakistan Bölgesi'nde kalmış Sihler, Katolikler ve Hindistan'ın farklı dini kültürlerinden olan insanlar oluşturmaktadır. Bu polikültür ağı içerisinde büyüyen Shiva, hem Sihler başta olmak üzere Hindistan'ı oluşturan diğer kültürlere hem de Katolik Manastırı'nın öğretilerine ayak uydurabilmektedir (Shiva, 2014, s. 40). Tüm bunlarda azımsanmayacak ölçüde ailesinden aldığı eğitimin etkisi mevcuttur.

1.2. ÖZGÜRLÜKÇÜ AİLE YAPISI

Shiva'nın annesi ile babası evlendikten sonra Hindistan'da kast sistemine karşı başlayan özgürlük hareketine destek vermek amacı ile kastlarını reddetmiş ve kasttan bağımsız bir soyadı olan 'Shiva'yı almışlardır. Ailesinden kadınlığa ve erkekliğe ithaf edilen stereotip rollerin olmadığı gerçek feministler olduğunu belirten Shiva, babasının dikiş diktiğinden annesinin ise halk toplantılarına katılarak politika ile ilgili olduğundan da söz etmektedir (Shiva, 2014c, s. 41). Shiva'nın büyüdüğü ev daima aktivistler, şairler ve aydınların bir araya geldiği bir ortamdır (Shiva, 2014c, s. 55) Bu ufuk açıcı ortamda hayatına yön veren temel eğitimleri alan Shiva'nın ekoloji, eşitlik, ekonomi, özgürlük, canlı merkezlik ve temel değerler ile ilgili düşüncelerinin oluşmasında bu eğitimlerin çok önemli rol oynadığını söylemek mümkündür.

Shiva'nın doğduğu ve büyüdüğü evde kız çocuğu ile erkek çocuğu arasında hiçbir farkın olmadığına dair bir öğreti mevcuttur. Ailedeki kadın- erkek eşitliğinin çok derin olduğunu Hintçe'de erkekler için kullanılan tabirleri ağabeylerinden esinlenerek, ablası ve kendisi için kullanmalarından anlamak mümkündür (Shiva, 2014c, s. 41). Bu durum, kızların ikinci cins olarak kabul edildiği Hint Toplumunda içerisinde cinsiyetler arası

ayrımın öğretilmediği özgün ruhlu bir kadın olarak kişiliğinin gelişmesinde son derece önemli bir rol oynamıştır.

Shiva'nın bu feminist gelenek içinde büyümesinde en büyük etken annesidir. Annesi, topluluklarında eğitim görmüş ilk kadındır ve Gandhi'den çokça etkilenmiştir. Gandhi'yi hapisanede olduğu dönemde, bir kadının tek başına yapmasının Hindistan şartlarında çok zor olduğu şeyi yapmış, uzunca bir yol kat ederek ziyaret etmiştir (Shiva, 2014c, s. 41). Shiva'nın ailesinin özgürlük savaşına tanıklığının henüz dört yaşında iken başladığını otobiyografisindeki şu anıya dayandırılarak söylemek mümkündür:

“Hindistan'ın bağımsızlığını kazanmasını takip eden günlerde, herhangi bir sosyal amaç için mücadele eden birisi, dikkat çekmek için açlık grevine başlardı. Örneğin, ben dört yaşındayken bütün sülalem, dedemin taşra kızları için inşa ettiği ve bir koleje dönüştürülmesini çok istediği okulun bulunduğu Meerut yakınlarındaki küçük Duhai köyünde toplandı. Dedem, kızların eğitimi uğruna uzun süre aç ve susuz kaldığı için canından oldu. Ölümünün ertesi günü ise Hindistan Cumhurbaşkanı nihayet geldi ve okulun bir koleje dönüştürüleceğini duyurdu” (Shiva, 2014c, s. 40).

Shiva'nın ailesi, toplumsal olaylara daima duyarlı, toplumu değiştirmek/dönüştürmek için çabalayan ve özgürlük savunusu yapan kimselerdir. Evde kız ve erkek çocukları arasında bir farkın olmadığı şekilde eğitilen Shiva, aynı zamanda son derece derin bir özgürlük ortamında büyümüştür. Nitekim bu özgürlük ortamı, çocukların belirli bir yaşa geldiklerinde kendi adlarını seçmelerine dek varacak bir özgürlük ortamıdır. On iki yaşına geldiğinde Shiva, kendine Vandana adını seçmiştir (Shiva, 2014c, s. 42). Bu durumun anne ve babasının oluşturduğu özgür aile ortamının bir sonucudur ve Shiva bu özgürlük ortamını yaratan çabayı çok önemsemekte ve her konuda özgürlük savunusunu ön plana yerleştirmektedir. Ailesinden doğan özgürlük kavramını genişleterek tüm canlıları, suyu, toprağı ve havayı içine alacak şekilde genişletmiş olan Shiva, ekofeminist dünya görüşü ile yeryüzü demokrasisini inşa etmek için mücadele etmektedir. Bu özgürlük mizacının Shiva'nın ailesince sahiplenmesinde ve hayatın her alanına yerleştirilmesinde Gandhi'nin eylemleri ve düşünceleri temel etmektedir.

1.3. MAHATMA GANDİ'NİN SATYAGRAHA FELSEFESİ VE SHİVA

Vandana Shiva'nın ekosistem tahakkümünü engellemek için ortaya koyduğu fikirlerinin oluşumunda en önemli esin kaynağı kuşkusuz sivil itaatsizlik ve şiddetsiz mücadele biçiminin öncülerinde olan Mahatma Gandhi²'dir. Mahatma Gandhi, 1869 yılında Hindistan'da doğmuş, sivil itaatsizlik ve pasif direniş gibi şiddetsizlik felsefelerinin temelini oluşturan ve aynı zamanda bu felsefeyi eylemleri ile akıma dönüştüren, günümüzde de kullanılan sivil itaatsizlik kavramına yeni bir yön veren siyasetçi ve düşünürdür. Mahatma Gandhi Hint gelenekleri ile büyümüştür ve hukuk eğitimi görmüştür. Sosyal hakların kazanılması için ilk eylemlerine başlamış, Güney Afrika'da Hintlilerin maruz kaldığı ırkçı tutumlar, adaletsizlikler, barış ve oy hakkı gibi birçok sosyal hakkın ihlal edilmesine karşı, şiddetsiz eylemlerle mücadele etmiş, hapse girmesine rağmen şiddetsizlik ilkesinden ödün vermemiştir. Bu süreç Gandhi'nin "Satyagraha"³ felsefesinin oluşmasında da etkili olmuştur. Gandhi yasanın belirli

² "Adı yüce ruh (Mahatma) ve baba (bapu) şeklinde anılan Gandhi 2 Ekim 1869'da Hindistan'da doğmuştur. Hint gelenekleri ile büyüyen Gandhi, 1887 yılında hukuk eğitimi almak amacıyla Londra'ya gitmiştir. 1891 yılında eğitimini tamamlayıp Hindistan'a geri dönmüştür. 1893 yılında halen Britanya İmparatorluğu'nun bir parçası olan Güney Afrika'da avukatlık yaparak mesleğine başlamıştır. Bu yıllarda Afrika'da Hintliler'e uygulanan ayrımcılıklara maruz kalması, toplum içindeki yerini sorgulamasına ve onu sosyal haklar konusunda çalışmalara başlamasına neden olmuş, Indian Opinion (Hintlinin Kanısı) adlı gazeteyi çıkarmaya başlamıştır. Gazetede kötü yönetimleri açıkça eleştiren Gandhi aynı zamanda yasalara karşı harekete geçmiş ve yasaları bilerek çiğnemiştir. 1894 yılında kurduğu Natal Hint Kongresi aracılığıyla Güney Afrika'da yaşayan Hintlileri bir çatı altında toplamıştır. Hintlilerin oy kullanmasını engelleyen yasa tasarısına karşı çıkan Gandhi, yasanın çıkmasını engelleyememiş olsa da Güney Afrika'da Hintlilerin yaşadığı sorunlara dikkati çekmekte başarılı olmuştur. Asyalı göçmenlerin sınırdan izinsiz geçmesini yasaklayan ve bunu hapis ile cezalandıran Güney Afrika Hükümeti'nin uygulamalarına karşın Gandhi, taraftarlarını sınırdan kitleler halinde izinsiz geçmeye teşvik etmiştir. Bu teşvik sonuç bulmuş, Güney Afrika Hükümeti, çok sayıda insanın gerçekleştirdiği sınır ihlaline karşılık hapishanelerde boş yer kalmaması sebebi ile bu yasayı iptal etmek zorunda kalmıştır" (Altunel, 2011, s. 453-454).

³ "1906 yılında sömürgecinin Hintlileri zorla kayıt altına almayı zorunlu kılan bir yasaya karşı Johannesburg'da yapılan toplu gösteride Gandhi ilk kez Satyagraha felsefesini uygulamaya başlamıştır. Yeni yasaya karşı şiddete başvurmadan karşı çıkış sergilememelerini, sadece yasaya karşı çıkarak sonuçlarına katlanmalarını söylemiştir. Yaklaşık yedi yıl süren protestolar dâhilinde Gandhi de dahil olmak üzere binlerce insan tutuklanmış, işkenceye maruz kalmış hatta öldürülmüştür. Kamuoyunda hükümetin şiddetsiz protestolara uyguladığı yöntemler eleştirilmiş ve sonunda hükümet Gandhi ile uzlaşmak zorunda kalmıştır. Yedi yıl süren bu mücadele Gandhi'nin Satyagraha felsefesini olgunlaştırmıştır. Hindistan'a döndükten sonra ise çiftçileri yüksek vergiler ve ayrımcılığı protesto etmeye çağırarak, huzursuzluk yarattığı gerekçesi ile tutuklanmıştır. Yüzbinlerce insanın hapis ölümlerine protestolarla karşı çıkması ve Gandhi'nin salıverilmesini istemesi üzerine hapis hanesinden çıkarılmıştır. Hindistan Ulusal Kongresi lideri olan Gandhi, ülkedeki yoksulluğun azaltılması, kadınların özgürlüğü, kast ve dokunulmazlıklar konusundaki ayrımcılıkların son bulması, farklı din ve etnik grupların arasındaki kardeşliğin kurulması, ülke ekonomisinin iyileştirilmesi ve Hindistan'ın sömürgeci kurtuluşu için çokça kampanya yürütmüştür. Satyagraha yöntemi ile tüm halkı pasif direnişe İngilizlerle iş birliği yapmamaya yönlendirmiştir. 1930 yılında, Hindistan'da alınan Britanya tuz vergisine karşı 400 kilometrelik Gandhi tuz yürüyüşünün öncüsü olmuştur. Buna karşılık tekel oluşturmak amacıyla Britanya tuz üretimini yasaklayınca, Gandhi tüm yandaşlarını alarak denizden aldığı suyu buharlaştırmak suretiyle tuz üretirken yasayı sembolik olarak çiğnemiştir. Bunun üzerine tutuklanarak hapse atılmıştır. Buharlaştırma yöntemi ile tuz üretimini binlerce kişinin tekrarlaması sonucu İngiliz yönetimi Gandhi'yi serbest bırakmak zorunda kalmıştır. Birçok kez tutuklanıp serbest kalan Gandhi neredeyse her eylemini

davranış biçimlerine karşı gelirken, yasanın öngördüğü cezaya da katlanmıştır. Çünkü sivil itaatsizliği uygulayan kişi, yasalara aklını kullanarak ve isteyerek boyun eğer (Ökçesiz, 1994, s. 41) Pasif direnişe dayalı Gandhi felsefesi, şiddetsizliği, sevgiyi ve yasalara rızayı içinde barındırmaktadır.

Vandana Shiva'nın çok etkilendiği Gandhi felsefesi olan Satyagraha, kelime anlamı olarak hakikate tutunma, hakikat gücü, ayrıca ruh gücü ve sevgiden doğan kuvvet anlamına gelmektedir. Satyagraha, Güney Afrika'da bulunan Hintlilerin şiddet kullanmaksızın yaptıkları direnişi, kadınların oy hakkını savunanlardan ve pasif direnişten ayırmak için kullanılan bir terimdir (Anbarlı, 2001, s.322). Satyagraha Felsefesi'ni Gandhi'nin şu sözlerinde en iyi şekilde anlattığını görmek mümkündür:

“Satyagraha (sivil itaatsizliği uygulayan kişi) toplum yasalarına aklını kullanarak, kendi özgür istemiyle boyun eğer. Çünkü bunu kutsal bir görev bilir. Ancak, toplum yasalarına bu şekilde titizlikle uyduktan sonradır ki insan, hangi kuralın iyi ve adaletli, hangisinin haksız ve adaletsiz olduğuna karar verebilir. Ancak o zaman insan, çok iyi belirlenmiş durumlarda, bazı yasalara karşı boyun eğmezliğe başvurmak hakkını kazanabilir. Şuna inandım ki, bir halk yasalara uymamak yoluna başvurmak yeterliliğini kazanmadan önce, onun bütün gereklerini tümüyle öğrenmelidir. Hiç kimse öyle bulduğu için, mutlak biçimde haklı olduğunu ya da bir şeyin kesinlikle doğru olduğunu ileri süremez. Özgür kararıyla yanlış bulabildiği sürece bu, ancak onun için yanlıştır. Buna göre haksız olduğunu bildiği bir şeyi yapmaması ve her ne olursa olsun bunun sonuçlarına katlanması gerektiği ortadadır. İşte bu, ruhsal gücün kullanılabilmesi için yegane anahtardır. Vicdani konularda çoğunluğun yasası önemli değildir. Bu sözleri hükmedilecek cezayı hafifletmek için söylemiyorum. Amacım bana yapılan yarıya, yasaya olan saygısızlığımdan değil, varlığımızın o yüce yasasına, yani vicdanımızın sesine uyduğum için boyun eğmediğimi göstermektir” (Altunel, 2011, s. 456).⁴

Satyagraha Felsefesi, dünya sivil itaatsizlik literatüründe çok önemli bir yer tutmaktadır. Gandhi, Hindistan'da başlayan ekolojik yıkıma tanık olmuş ve bu duruma karşı duruşunu ortaya koymuştur. Bunun en önemli örneğinin, Hindistan'ı adeta istila

zaferle sonlandırmıştır. Gandhi'nin önderliğinde Thoreau'un sivil itaatsizlik yöntemini kullanan Hindistan 1947 yılında bağımsızlığına kavuşmuştur” (Altunel, 2011, s. 453-456).

⁴ Ayrıca Gandhi'nin “Göz göze ilkesi, tüm dünyayı kör eder ” ve “Uğrunda ölmeyi göze alacağım birçok dava var, ama uğrunda öldüreceğim hiçbir dava yoktur” gibi sözleri onun şiddetsizlik felsefesini ortaya koymaktadır.

ederek bir tuz üretim tekeline girişen İngilizlere karşı, deniz suyunu buharlaştırmak yoluyla tuz üretimine başlaması ve bu yaptığı ile yasayı çiğnemesi olduğu söylenebilir (Altunel, 2011, s. 455). Gandhi bu eylemi ile hapse girmiştir ancak sempatizanları olan binlerce kişinin bu eylemi tekrarlaması sonuçta bu yasanın kaldırılmasını sağlamakla kalmamış, İngilizler'in otoritesini de sarsmıştır. Ayrıca Hindistan'ın bağımsızlığını kazanmasında da Gandhi'nin Satyagraha Felsefesi'nin önemli bir yeri vardır. Gandhi Felsefesi, Shiva'nın annesini oldukça etkilemiştir ve Shiva annesinin bir Gandhi sempatizanı olduğunu aktarmaktadır.

Gandhi'nin Felsefesi ve düşünceleri ile annesi aracılığıyla tanışan Shiva, çocukluğunda evlerinin daima Gandhi sempatizanı olan yazarlar, şairler ve aydınlarla dolu olduğundan bahsetmektedir. Şüphesiz ki bu dönem, Shiva'nın Satyagraha Felsefesi ile tanışmasına sebep olmuştur. Bunun yanı sıra annesinin Gandici Feminizm gibi bir akıma dâhil olduğunu da ifade etmektedir (Shiva, 2014c, s.41). Gandhi'nin şiddeti dışlayan felsefesi, Shiva'yı önemli ölçüde etkilemiştir. Öncelikle Chipko Hareketi'ne verdiği destek ve önem, Navdanya Hareketi, sürdürülebilir yaşam savunusu, sağlıklı çevre, GDO ve küresel tarım şirketlerine karşı duruşu, gıda ve tohum manifestoları, teorik savlarının şiddetten uzak oluşu ve hatta Yeryüzü Demokrasisi⁵ gibi bir ekolojik çözüm önerisinde dahi bu etkiye rastlamak mümkündür. Nitekim Sosyolog Ari Sitas, Gandhi'nin insanlarla ve doğayla empati kuran, çevresini hammadde ya da rakamlardan ibaret gören hesaplamacı zihniyete reddeden tavrının akımlarından birini ekofeminizm olarak işaret etmektedir (Sitas, 2015, s. 75).

Shiva'nın ekolojik sorunlarla tanışması olarak işaret edebileceğimiz Chipko Hareketi'ni, Shiva tarihsel, felsefi ve örgütsel düzlemde Gandhi'nin Satyagraha Felsefesi'nin bir uzantısı olarak nitelemektedir.

1.4. HİNDİSTAN'DA EKOLOJİK EMPERYALİZM: ORMAN YAĞMASI, CHİPKO HAREKETİ VE SHİVA

Shiva'nın çocukluğundan bu yana hayatında çok önemli bir yeri olan doğanın ekolojik emperyalizm sürecini tüm çıplaklığı ile fark etmesi 1974 yılına denk gelmektedir. Kuantum fiziği doktorasını yapmak için Kanada'ya gideceği sırada

⁵ Yeryüzü Demokrasisi Shiva'nın dünyanın ekolojik yıkımına, türler arasındaki eşitsizliğe ve küreselleşmenin getirisi olan tekelleşmeye karşı temel çözüm önerisidir. Yeryüzü Demokrasisi çalışmanın başka bir bölümünde detaylı olarak ele alınacaktır.

Himalayalar'a, çocukluğunun geçtiği ormanlara ziyarete giden Shiva, ormanların yok edildiğini ve derelerin kurumuş olduğunu görür. Bu olaydan şu şekilde bahsedecektir: "1974 senesinde doktora eğitimi için Kanada'ya gitmeden önce, Himalayalar'daki en sevdiğim yerleri tekrar ziyaret etmek istedim. Gittim; ama ormanlar gitmiş, dereler kurumuştur. Kendimi kaybolmuş hissettim; tıpkı 1981 senesinde annemi, 1997'de ise babamı kaybettiğimde hissettiğim gibi" (Shiva, 2014c, s. 55). Bu gezi aynı zamanda Shiva'nın çevreyle ilgilenmeye nasıl başladınız sorusuna verdiği cevapta yer almaktadır. Bir röportajında Shiva, çevreye bilinçli bir şekilde kendini adanmasının 1970'lerin ortalarına denk geldiğini belirtmektedir (Progressive Interview, 2010). Shiva yine bu süreci şöyle anlatmaktadır: "Himalayalar'da Doon Vadisi denilen güzel bir vadide doğdum. Beraber büyüdüğüm ormanlar ve nehirler sonsuza kadar orada kalacak sandım fakat yok olmaya başlamıştı" (Goodman, 2013). Tüm bunlardan Shiva'nın doğaya kendini adama sürecinin bu gezi ile başladığını söylemek mümkündür. Orman tahribatına karşı Chipko Hareketi'nin başladığı yıllar, Shiva bu hareketle tanışmıştır. Chipko'yu Şendeniz ve Yavuz Şöyle ifade etmektedirler: "Kadın ve çevre eylemciliğinin en iyi bilinen örneklerinden olan Chipko akımı da Kuzey Hindistan'da, çoğu kadın olan ve ağaçlara sarılarak onların ticari amaçlarla kesilmesini önleyen köylülerin davranışlarını örnekler. Hindistan hükümetinin ormanları ticari bir kaynak olarak görmeye başlayıp kesmesiyle, 1970'li yıllarda Hindistan'da kasırgalar, ciddi sel baskınları ve toprak kaymaları meydana gelmiştir. En ağır zararlar, yoğun biçimde ağaçların kesildiği yamaçların ardında yaşayan köylerde ortaya çıkmıştır. Ağaç kesimi en çok kadınları ve çocukları etkilemiştir. Yine bir uygulamayla ağaçların toplu kesimini haber alan yerli halktan Gaura Devi adında bir kadın, diğer köylü kadınları örgütleyerek, ormanda ağaçlara sarılarak protesto eylemi gerçekleştirmiştir. Bu olayda, Devi ile onun ardından giden kadınlar, kerestecilerin hiçbir ağacı kesmelerine izin vermeyecek şekilde, onları geri adım atmaya zorlamış ve bu durum hükümetin ağaç kesme politikasını yeniden değerlendirmesini zorunlu kılmıştır. Chipko hareketi sonraki yıllarda başka bölgelere de yayılarak kitlesel ağaç kesiminin önüne geçilmiştir" (Şendeniz ve Yavuz, 2013, s. 52). Shiva bir röportajında Chipko Hareketi'nde kadınların ayaklanması ile ve çevreyi koruma amacı birbirine bağlı olduğunu söyleyerek, kadınların ağaçları korumak için, "Bu ağaçları kesemezsiniz. Bu orman bizim toprağımızı, suyumuzu koruyor. Onlar maden direği değil" şeklinde tepkiler vererek ağaç kesimine karşı ayaklandıklarını söylemektedir (Goodman, 2009).

Shiva, yok edilen ormanları kurtarmak için bu harekete dahil olmuştur ve Shiva'nın çevre ile ilgili dahil olduğu ilk harekettir. Chipko Hareketi ile bağları hareketin kurulma dönemine dek uzanan Shiva, hareketin öncüleri ve aynı zamanda Gandhi'nin öğrencileri olan Mira Behn ve Sarala Behn ile annesinin evde yaptığı toplantılarda tanışmıştır (Shiva, 2014c, s. 55). Bu hareket, yeni bir Gandhi aktivizmine dönüşmüştür ve Shiva, ilk defa 1972 yılında iki protestoya tanık olmuştur. Bu eylemler ağaçların yabancı kereste şirketlerince kesilerek ticari amaçla sömürülmesine karşı çıkmak amacıyla ağaçlara sarılarak gerçekleşmiştir. Chipko Hareketi, giderek tabana yayılmış ağaç kesimlerinin ertelenmesi, kesimlerin askıya alınması ve en nihayetinde 1981 yılında Ganj Nehri etrafındaki orman kesiminin tamamen yasaklanması gibi zaferlere imza atmıştır.

Shiva için Chipko Hareketi adeta bir ekoloji üniversitesi olmuştur. Öyle ki, sürdürülebilir ekonomilerin temelinde biyolojik çeşitliliğin var olduğunu ve dünyanın büyük bir kısmının temel ihtiyaçlarını çeşitliliği korunan doğanın karşılayabileceğini ilk olarak bu hareket içinde öğrenmiştir. Ayrıca harekete destek vermek için dolaştığı köylerde geleneksel ve dişil tarım bilgisinin değerini fark eden Shiva, köyde hiçbir resmi eğitim almayan hatta okuma yazma dahi bilmeyen kadınların esasında ne kadar çok bilgi sahibi olduklarını keşfetmiştir. Bu dönemde bilgi toplumu tanımlamalarının salt sanayileşme ve bilgisayar kullanımı ile paralellik gösterdiğine dair genel yargıların çarpık bir tanımlama olduğunu anlayan Shiva, sanayileşmemiş ve bilgisayar kullanımı olmayan toplumların da bilgiye sahip olabileceği gerçekliğini fark eder (Shiva, 2014b, s. 61).

Shiva için Chipko Hareketi, ekoloji savunusunun eyleme dönüştüğü ilk hareket olmasının yanı sıra şüphesiz ekoloji ve feminizm düşüncesi üzerine fikirlerinin olgunlaşmasını sağlayan on yıllık bir mücadele sürecidir. Bu süreçte olgunlaştırdığı ekoloji ve feminizm üzerine düşüncelerini daima geliştirerek savunmayı sürdüren Shiva, Navdanya Hareketi ile de bu fikirleri gıda, tarım, kadın ve sürdürülebilirlik gibi genişçe bir çerçevede dahilinde pratiğe dönüştürmüştür.

1.5. GEN VE BİYOÇEŞİTLİLİK MÜCADELESİ OLARAK NAVDANYA HAREKETİ'NİN ÖNCÜSÜ SHIVA

Shiva, hayatını bütün türlerin korunmasına ve değerlendirilmesine adanmış bir aktivisttir. Küresel tarım şirketleri ise türleri birer insan icadı olarak tanımlaması ve üzerinde mülkiyet hakkı iddia etmesi Shiva'nın daima reddettiği bir fikir olmuştur. Bu sebeple Shiva, geleneksel dişil tarım bilgisi ve geleneksel tarım yöntemlerinin en sesli savunucusudur ve tohum tahakkümünü ortadan kaldırmak, dişil tarım bilgisinin değerlendirilmesini sağlamak, biyoçeşitliliği korumak, tarım alanlarında doğal gübre ve pestisitlerin kullanılmasını sağlamak gibi temel amaçlarla 1987 yılında Navdanya fikrini ortaya atmıştır. Öncelikle bir fikir hareketine dönüşen Navdanya, zamanla gelişmiş ve 1991 yılında bir dernek haline gelmiştir. 1996 yılında bir tohum koruma fabrikasının faaliyete geçmesi ile tam bir pratiğe dönüşmüştür (Shiva, 2014c, s. 71).

Söz konusu hareketin ismi olan Navdanya Hintçedir ve Dokuztohum anlamına gelir. Hindistan'ın güney bölgelerinde gelişmiş bir ritüel olan yılın ilk günü bir kavanoza dokuz tohum ekilmesi ve dokuz gün sonra bir nehrin kenarında olgunlaşmış tohumların paylaşılması ve böylece herkesin en iyi tohumu ekmesini sağlayan yaygın bir ritüel olan yılın ilk gününde kavanoza dokuz tane tohum ekmek geleneğinden gelmektedir.

Navdanya Hareketi, geleneksel tohumların değerine işaret etmekte ve bu tohumların küresel tarım şirketlerinin yaratmaya çalıştığı tohum tekelleşmesinin önüne geçecek yegane öge olarak görmektedir. Bu sebeple geleneksel tohumları koruma altına almak amacıyla Shiva 1987 yılında Gandhi'nin Britanya İmparatorluğuna karşı savaşıırken kullandığı şiddetsizlik sembolü olan 'charkha'dan yola çıkarak geleneksel tohumları, tohumların genetiği ile oynayan, tohumları patentleyen ve tekelleştiren küresel şirketlere karşı kullanma fikrini ortaya atmıştır. Bu fikir aynı zamanda tohumları oluşuma destek veren çiftçiler arasında dağıtmayı ve takas etmeyi de içermektedir. Navdanya, biyolojik çeşitliliği korumayı, doğal gübre ve doğal pestisitlerin kullanılmasını ve böylece organik tarım alanlarının oluşmasını hedeflemektedir. Bir fikir hareketi olarak ortaya çıkan Navdanya, 1991 yılında bir kurum halini almıştır.

Hintçe 'Vasudhaiv Kutumbakam' (Dünya Ailesi) felsefesi ile kurulmuş ve dünya demokrasisi için var olan Navdanya Hareketi'nin temel amacı, Hindistan'ın biyoçeşitliliğe dayalı gıda mirasını korumaktır. Bu amaç için Hindistan'ın 18 eyaletinde toplam 122 tohum bankası kuran Navdanya, aynı zamanda sürdürülebilir tarım ve

yöntemleri ile toprağın sağlığını ve verimliliğini korumaya çalışmaktadır. Navdanya, toprağın verimliliğini elinden alan endüstriyel tarım yönteminin parçası olan herbisit⁶ ve pestisit⁷ kullanımına karşıdır. Genetiğiyle oynanmış tohumlara karşı iklim direncine sahip, yerel/geleneksel tohumları koruma altına alan Navdanya, takas yöntemi ile bu tohumların sürdürülebilirliğini sağlamaya ve biyo-korsanlığa⁸ karşı geleneksel tohumların kullanımını desteklemektedir. Aynı zamanda doğayla uyumlu yaşanabileceğini göstermek, öğretmek ve ekoloji bilincini yaymak için eğitim programları yapmakta ve kurslar vermektedir. Bugüne kadar biyoçeşitlilik, gıda korsanlığı, sürdürülebilir tarım, Gandhi Felsefesi, küreselleşme ve fikri mülkiyet gibi konularda uluslararası 50'den fazla kurs Navdanya tarafından düzenlenmiştir. 6.500.000 çiftçinin üye olduğu Navdanya, 2.000.000 çiftçiyi organik tarıma ikna etmiş aynı zamanda 300 geleneksel pirinç türünün sürdürülebilir tohum saklama yöntemleri ile korumayı başarmıştır (www.navdanya.org, 2016). Bugün de Navdanya, tohum, gıda, kadın, biyoçeşitlilik ve sürdürülebilir tarım mücadelesine devam etmektedir.

1.6. SHİVA'NIN MÜCADELE EKSENİ

Kanada Western Ontario Üniversitesi'nde fizik okuduktan sonra Kuantum Fizikinde Gizli Değişkenler ve Mekansızlık üzerine doktora yapan Shiva, Hindistan'ın Bilimler Enstitüsü ve Hindistan İşletme Enstitüsü'nde bilim, teknoloji ve çevre politikaları üzerine disiplinler arası çalışmalar yapmıştır (Shiva, 2012, s. 1). Ekolojik mücadelesini 1974 yılından bu yana tam 42 yıl sürdüren Shiva'nın başlıca mücadele alanları geleneksel tohum genlerinin ve biyoçeşitliliğin korunması, büyük şirketlerin egemenliğinde bulunan küreselleşmeye karşı yoksulların savunulması ve kadınların güçlendirilmesi olduğunu söylemek mümkündür. 42 yıl süren ekoloji mücadelesinde Shiva, 1982 yılında Bilim, Teknoloji ve Ekoloji Araştırma Vakfı'nı Kurmuştur. Bu kurumu, 'halkın üzerinde değil halkla birlikte katılımcı anlayışa dayalı araştırmalar yapmak' amacıyla kurmuştur (Shiva, 2014a, s.1). 1984 Yılında gıda üretiminde birçok

⁶ Herbisit: Tarımsal üretimde yabancı otlarla mücadele etmek, zararlı otları yok etmek amacıyla kullanılan ve bitkiler üzerinde toksik etki yaratan zirai kimyasal ilaçtır.

⁷ Pestisit: Tarımsal üretimde 'zararlı' böcek ve haşerat türlerini yok etmek, engellemek ya da azaltmak amacıyla kullanılan kimyasal zirai ilaçlardır.

⁸ Biyo-korsanlık, 'fikri mülkiyet' savı aracılığıyla küresel tarım şirketlerince yapılan, genetiğiyle oynanmış tohumların adeta birer buluş olarak patentlenmesi ile tohumun tekelleşme ve gıdanın tahakkümüne dayanan süreci içeren bir kavramdır. Shiva "bitki çeşitleri konusunda buluş yapıldığını iddia etmek hem doğanın hem de çiftçilerin yaratıcılıklarını inkâr etmek demektir" diyerek biyo-korsanlığa karşı çıkmaktadır (Shiva, 2006, s. 105).

şeyin yanlış gittiğini anlayan Shiva (Shiva, 2010, s.1), Yeşil Devrimin Şiddeti (Türkiye’de Çalınmış Hasat adıyla yayınlanmıştır) adlı eserini yayınlamıştır. Bu eser, onun dünyaca tanınmasına sebep olmuştur. 1991 Yılında Navdanya Hareketini kuruma dönüştüren Shiva, Hindistan’ın yerli tohum ve biyoçeşitliliğini korunmasında önemli bir rol oynamıştır. 1993 Yılında Alternatif Nobel Ödülü’nü alan aktivist (Zcomm.org, 2016). 1994 Yılında kurulan ve giderek dünyayı saran küreselleşme olgusuna bir tepki olarak ortaya çıkan Uluslararası Küreselleşme Forumu’nun önderlerinden biridir. Bu kurum dünyanın önemli akademisyen ve düşünürlerinin yer aldığı bir eğitim ittifakı niteliğindedir.

Shiva kadınlar ve ekoloji için verilecek mücadelenin birbirinden ayıramayacağını söylerken, bunu kendi mücadelesi içinde de uygulamıştır. 1998 Yılında Slovakya’nın Bratislava kentinde gıda, tarım, patentler ve biyoteknolojiyle ilgilenen kadınlardan oluşan ‘Diverse Women For Diversity’ hareketini başlatmıştır (Shiva, 2012, s. 1). Norveç’teki Oslo Üniversitesi’nde, İngiltere’deki Schumacher Collage’ta, ABD’de Mount Holyoke Collage’ta, İsveç’teki Lulea Üniversitesi’nde ve Kanada’daki Victoria ve York Üniversiteleri’nde feminizm, ekoloji ve küreselleşme ile ilgili dersler vermiştir. Uluslararası Küreselleşme Forumu Kadınlar Çevre ve Geliştirme Derneği ve Üçüncü Dünya Derneği, Üçüncü Dünya Ağı ve Slow Food gibi sivil toplum kuruluşları ile çalışmıştır (Shiva, 2012, s. 1).

2003 yılında Time Dergisi tarafından ‘çevre kahramanı ilan edilen Shiva, tüm bunlarla birlikte Uluslararası Gıdanın Geleceği Forumu’nun başkanlığını yapmıştır (Shiva, 2014a, s. 1). 2004 Yılında İngiltere’de bulunan Schumacher Collage ile birlikte sürdürülebilir yaşam odaklı uluslararası bir üniversite olan Bija Vidyapeeth’i kurmuştur. 2005 yılında Nobel Barış Ödülü’ne aday gösterilen Shiva, 2007 yılında uzun süre birlikte çalıştığı Slow Food Örgütü’ne başkan yardımcısı olarak seçilmiştir. 2010 yılında Sidney Barış Ödülü’nü almıştır (Shiva, 2012, s. 1). Shiva ekoloji mücadelesini halen uluslararası alanda ve Hindistan’da Navdanya aracılığıyla sürdürmektedir. Ekofeminizm çerçevesinde su, gıda ve iklim mücadelesi ile aktivist kimliği ön plana çıkan Shiva, Yeryüzü Demokrasisi fikrinde çözüm önerilerini sunmaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

SU HAKKI MÜCADELESİ

2.1. SU SAVAŞLARI VE SUYUN TAHAKKÜM SÜRECİ ÜZERİNE DEĞERLENDİRMELER

Girişte değinilen tahakkümcü ekolojik emperyalizm sürecinde, doğal kaynakların tahakkümü içinde suyun tahakkümü, yaşamsal kaynak⁹ olması bakımından özel bir öneme sahiptir. Öyle ki, suyun bölüşümü, sınır aşan sular, su kaynaklarının bulunduğu çevredeki kültürün oluşumuna etkisi, hidroelektrik santral yapımlarının karşı mücadeleler ile gündeme taşınması, iklim değişiminin su ve küresel su kullanım hakları üzerindeki etkileri, kuraklık, suya erişim ve suyun kirlenmesi, suyun kirlenmesi sonucu ortaya çıkan olumsuz sonuçlar başta olmak üzere su, bugün politik ekolojinin temel tartışma alanı haline gelmiştir.

Tüm canlıların yaşam idamesi için zorunlu bir kaynak olan su, bugün çok çeşitli tahakküm süreçleriyle karşı karşıya kalmaktadır. Karşılıklı bir biçimde çeşitli tahakküm şekilleri aynı şekilde çok çeşitli olmak suretiyle tahakküme karşı mücadele süreçlerini doğurmaktadır. Günümüzde bu konuların her biri üzerine ciddi politik tartışmalar yürütülmektedir. Çalışmanın bu bölümünde öncelikle su sorununun tarihsel gelişimine değinilecek ardından da Vandana Shiva'nın suyun küresel tahakkümü ve su hakkı mücadelesi üzerine tespitlerine yer verilecektir. Vandana Shiva'nın ekoloji mücadelesi içinde suyun önemine vurgu yapılarak, Shiva'nın suyun tahakkümü ve metalaşmasına getirdiği çözüm önerilerine yer verilecektir.

1995 yılında Dünya Bankası Başkan Yardımcısı İsmail Serageldin'in öngörülü bir tahmin ile söylediği "Bu yüzyılın savaşları petrol için veriliyorsa gelecek yüzyılın savaşları su için verilecektir" sözleri dünyadaki su krizinin¹⁰ bugününü yansıtmaktadır. Su savaşlarının azımsanmayacak oranda (özellikle üçüncü dünya ülkelerinde) artmasına neden olan su tahakkümü şekilleri/süreçleri tüm hızıyla çeşitlenirken bu tahakküm şekillerine/süreçlerine karşı gerek küresel gerek yerel mücadeleler de beraberinde

⁹ Canlıların yaşamlarını sürdürebilmeleri için zorunlu olan kaynaklar, 'yaşamsal kaynak' olarak nitelendirilir. Canlı yaşamının idam edebilmesi için gerekli olan birçok yaşamsal kaynak vardır. Bu kaynaklardan biri de sudur. Bu durum, suyu doğal kaynaklar arasında çok önemli bir konuma getirmektedir.

¹⁰ Su krizi, tatlı su kaynaklarının insan kaynaklı sebeplerle azalması ya da yok edilmesi sonucu su kıtlığının ortaya çıkması ve su kıtlığı sonucu suyun paylaşımı konusunda çatışmalar yaşanması olarak tanımlanabilir.

gelişmektedir. Su savaşı tanım olarak suya erişimi küresel su tahakkümü sürecinde engellenmiş dezavantajlı gruplar ile tahakkümcüler arasında çıkan ya da çıkması yüksek olasılık olan çatışmaları ifade etmektedir. Su savaşlarının geleceği üzerine öngöründe bulunan Doğu Ergil, su üzerine yaşanabilecek savaşların temel sebeplerini şöyle sıralamaktadır: Nüfus artışı, tarım alanlarının genişlemesi, toprakların aşırı kullanım sonucu verimsizleşmesi ve artan sulama ihtiyacı, yeraltı göllerinden suyun fazla çekilmesi sonucu suyun kalitesizleşmesi, su ve toprak tuzlanması, içilebilir su rezervlerinin lağım ve sanayi atıklarıyla kirletilmesi, özellikle yağmurdan yoksun bölgelerin yeraltı su rezervlerinin yenilenme özelliğini kaybetmesi ve bir süre sonra tükenmeye yüz tutması (Ergil, 1990, s. 55). Tüm bu sebepler, su kaynaklarının tahakkümcü ekolojik emperyalizm sürecinde paylaşımının sorunlu olduğunun göstergeleri olarak sayılabilir. Başlıca sıralanan sebepler su paylaşım sürecini sorunlu hale getirmekte ve su savaşlarını tetiklemektedir.

Modern dönemin suyla ilgili temel savı suyun sınırsız bir kaynak olduğu yönünde olsa da bu kaynağın sınırlı olduğu gerçeği bilinmektedir. Küresel Su miktarına bakılacak olursa dünyanın bir su kıtlığı içinde olmayacağı düşünülebilir. Öyle ki, dünyadaki su miktarının toplamı 1.360.000.000 kilometreküp (km³)'tür. Bu miktar suyun dünya yüzeyine yayıldığı varsayarsak, tüm yüzey 2,7 kilometre derinliğinde bir su tabakasına dönüşürdü. Ne var ki, bu devasa miktar suyun %97'si okyanus ve denizlerdeki tuzlu sudur. Geriye kalan %3'lük pay, yani 35 milyon km³, canlıların gereksinimlerini görebilecekleri toplam tatlı su miktarıdır. Ama, bu %3'lük tatlı suyun da çok azı elde edilebilir. Çünkü toplam tatlı su miktarı, 35 milyon km³'ün çok büyük miktarını % 77,2'sini, kutuplardaki buz kütleleri ve dağ zirvelerindeki kalıcı buzullar oluşturur. Ayrıca geriye kalanın %22,4'lük kısmı, elde edilebilirliği oldukça zor olan yeraltı sularıdır. Sonuçta, tüm canlıların gereksinimlerini giderebildikleri ve yaşamın devamını sağlayan göl ve bataklıklar, toplam tatlı su miktarının %0,35'ini; nehir ve dereler %0,01'ini oluşturur (Pamukçu, 2000, s. 36-37). Bu noktada Jean Robert'ın şu sözleri elzemdir: "Ekonomik terimlerle bakıldığında, suyun kıt olmasa da sınırlı miktarda oluşu olgusu, modernite tarafından tersine çevrilmiştir: Hiçbir zaman bu kadar çok miktarda su insan kullanımına açılmamış olmasına rağmen, su kıtlığından bu kadar sık söz edildiği de hiç görülmedi" (Robert, 2003, s. 20). Su kaynaklarının insanlık tarafından aşırı tüketimini içeren tahakküm süreci suyun kendini soğurma ve yenilenme özelliğini yitirmesine sebep olmuş ve böylece su kıtlığı gerçeği doğmuştur. Suyun

yaşamın idamesi için zorunlu bir kaynak olduğu gerçeği su savaşlarının oluşmasının temel sebebini oluşturmaktadır.

Suya erişimin bir insan hakkı olarak tanımlanması ilk kez Birleşmiş Milletler Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi'nin 26 Kasım 2002 Tarihinde yaptığı Genel Açıklama 15 ile olmuştur (Uyar, 2006, s. 127). Genel Açıklama 15 aynı zamanda temiz, yeterli ve ucuz suya ulaşmayı insan hakkı olarak tanımlamaktadır. Suyun bir insan hakkı olduğu tanımlanırken aynı zamanda su kullanımına ilişkin dört temel unsur da söz konusu komitenin yorumunda belirtilmiştir. Bu unsurlar; suyun miktar olarak yeterli olması (availability), uygun kalitede olması (quality), ulaşılabilir olması (accessibility) ve eşit erişim (equal access)dir. Tüm bunlarla birlikte Genel Açıklama 15'te suyun yönetimine dair herhangi bir ibare yer almamakta ve konu ile ilgili olarak "su kamunun malıdır, ama kamu isterse suyu özelleştirebilir" ifadesine yer verilmektedir (Yılmaz, 2013, s. 103). Bu noktada suyun insan yaşamının idamesi için zorunlu bir kaynak olması sebebi ile İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin 3. Maddesinde yer alan "Yaşam Hakkı" temelinde değerlendirilmesi gereken bir konu olması gerektiğine dair tartışmalar sürmektedir. Genel Açıklama 15'te ise "Yaşam Hakkı" ithafına değil, suyun ancak bedeli ödenmesi kaydıyla sahip olunabilecek bir 'meta'¹¹ olarak ele alındığını görmek mümkündür. Buradan hareketle yaşamsal bir kaynak olan suyun ancak maddi karşılığını ödeme gücü olan bireylerin sahip olabileceği bir meta olduğu gerçeğine ulaşırsa, Genel Açıklama 15'te suyun evrensel bir insan hakkı olduğu gerçeğinin reddedildiği görülebilmektedir. Bu noktada beden bir parçası olması ve yaşamsal bir kaynak olması sebebiyle suyun, yaşamın olmazsa olmaz bir unsuru olması bakımından habeas corpus ilkesi dâhilinde de değerlendirmek mümkündür (Reyhan ve Satır Reyhan, 2019, s. 142).

Yaşamsal bir kaynak olmasına karşın, su hakkını garanti altına alan uluslararası bir sözleşme henüz bulunmamaktadır. Bu durumu Shiva dünyanın ekolojik tahribatının en yaygın boyutu olan su krizinin aynı zamanda en görünmez boyutu olması tezatlığına dikkat çekmekte ve şöyle aktarmaktadır: 1998 senesinde 28 ülke su sıkıntısı veya kıtlığı yaşadı. Bu sayının 2025 senesinde 56'ya yükselmesi bekleniyor. 1990 ve 2025 arasında yeterli suya sahip olamayan ülkelerde yaşayan insanların sayısının 131 milyondan 817

¹¹ Ivan Illich, suyun meta haline gelmesini en çok eleştiren yazarlardan biridir. H2O kitabında suyun artık ticarileşmesinden kaynaklı kutsallığını yitirdiğini ve bu nedenle suyun artık H2O olarak adlandırılması gerektiği savunusunu 'su borularında guruldayan H2O'nun su değil, sanayi toplumunun meydana getirdiği bir madde olduğunu saptayacaktır' gibi cümleler ile endüstrileşmiş su kullanımını ve suyun metalaşmasını eleştirmektedir (Illich, 2007, s. 29).

milyona yükseleceği tahmin ediliyor (Shiva, 2007, s. 20). Sadece bu veriler dahi suyun tahakkümünden kaynaklanan su kıtlığının gelecekteki boyutu ile ilgili ciddi kaygılar duymaya ve hızlı önlemlerin alınmasının zorunlu olduğunu ortaya koymak için yeterli sebeplerdir.

Yaşamın kendisi olan temiz suya günümüzde 1 milyar insan erişim sağlayamamakta, aynı zamanda içilebilir kadar temiz su ise yine 1 milyar insanın erişimi dışında kalmaktadır. Dolayısıyla dünya genelinde 2 milyar insanın temiz suya erişim konusunda sorun yaşadığını söylemek mümkündür. Günümüzde binlerce çocuk su kirliliğinden kaynaklanan hastalıklardan dolayı yaşamını yitirmekte ve bir yılda yaklaşık 5 milyar insan temiz suya erişemediği için hastalanmaktadır (Kılıç, 2008, s. 163).

Su canlıların ve ekosistemin en önemli parçalarından biri olmasının yanı sıra tarım ve sanayi gibi temel üretim alanlarının da ana unsurudur. Bu sebeple özellikle Sanayi Devrimi'nden sonra suyu kimin yöneteceği konusu gündeme gelmeye başlamış, günümüzde ise bu tartışmalar doruk noktasına ulaşmıştır. Nitekim dünya üzerindeki nüfus artışı, su kaynaklarının dengesiz dağılımı, suyun kullanım şekli, su kaynaklarının birçok etmene bağlı olarak kirlenmesi, iklim değişiklikleri ve nihayetinde neo-liberal politikalar sonucu suyun ticarileşmesi su hakkı tartışmalarını gündeme taşıyan temel noktalardır. Shiva, neo-liberal politikalar çerçevesinde gelişen ve suyun özelleştirilmesi, tahakkümü ve küresel şirketlerce yönetilmesine karşı duruş sergileyen ekolojist aktivistlerden biridir.

2.2. KAPİTALİST SU TAHAKKÜMÜ

Yaşamsal bir kaynak olan suyun denetimi, özelleştirmeler yoluyla yapılan devirler ile toplulukların su kaynakları üzerindeki denetimini/kullanım haklarını tümüyle kaldırmaktadır. Shiva bu noktada suyun ortak yönetilmesinin gerekliliğine dikkat çekmekte ve su üzerinde mülkiyetin kurulamayacağını, buna karşılık suyun kullanım hakkına dair bir aidiyetin söz konusu olabileceğini belirtmektedir. Konu ile ilgili bir değerlendirmede bulunan Radkau ise suyun akışkan doğasından kaynaklı özel mülkiyet haline gelmesinin her zaman zor olduğuna/olacağına dikkat çekmektedir (Radkau, 2017, s. 145).

Suyun metalaşma süreci, devletlerin ekolojik emperyal sürece olan temasları dâhilinde değişiklikler göstermektedir. Buna ek olarak suyun tahakküm süreci; özellikle günümüzün doğa sömürüsüne dayalı global ekonomik sistemi içinde, küresel olgulardan bağımsız düşünülemez. Suyun tahakküm biçimleri dünyanın her yerinde, bölgesinde ya da ülkesinde farklılık göstermektedir. Buna karşılık su tahakkümü sürecinde izlenen yayılmacı politikalar ve uluslararası kurum ve kuruluşlarla yapılan anlaşmalar dahilinde su tahakkümünün desteklenmesi/meşrulaştırılması konunun küresel politikalar bağlamında ele alınması gerektiğini kanıtlamaktadır.

Suyun kapitalist tahakkümüne değinen Gaye Yılmaz, uluslararası finans kuruluşlarının suyun tahakkümünde çok önemli bir rol oynadığını belirtmekte ve su kıtlığı ve su kirliliğinin oluşumunda Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ)'nün ve Dünya Bankası'nın başat rol oynadığına dikkat çekmektedir. Aynı zamanda yaratılan su kıtlığı şirketlere pazar olanağına çevrilmeye başlanmıştır. Yılmaz'a göre, suyun kapitalist denetiminde birçok uluslararası kuruluş adeta bir katalizör görevi görmektedir ve gelişmiş ülkelerdeki su hizmetleri başta olmak üzere birçok kamusal hizmetin kalkınma araçlarının çokça uluslararası finans kuruluşlarından etkilenmektedir. Ayrıca, uluslararası finans kuruluşları daha 1980'ler ve 1990'larda Arjantin'de özelleştirmeler üzerinden su sistemine müdahil olmuşlardır. Ayrıca OECD, suyun metalaştırılmasında izlenecek yol haritalarının farklı boyutlarına dair stratejiler üreten bir kurumdur. Yılmaz, her ne kadar suyun bir hak olduğu iddiasıyla sıkça refere edilen Birleşmiş Milletler (UN)'in de suyun tahakkümünün topluluklar tarafından kabul edilmesine katkı sunduğunu belirtmektedir (Yılmaz, 2013, s. 101-145). Suyun metalaşması sürecinde Birleşmiş Milletler, Uluslararası Su Kaynakları Birliği, Uluslararası Finans Kuruluşları (Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu ve Dünya Bankası), Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Teşkilatı ve Dünya Su Konseyi başta olmak üzere uluslararası kuruluşlar aynı zamanda GATT/WYO başta olmak üzere uluslararası anlaşmalar da çok önemli rol oynamaktadır (Yılmaz, 2013, s. 99-151).

Nitekim dev su projeleri çoğu kez suyun denetimini ele alanlara fayda sağlarken, zayıf konumdakilerin elindekileri tamamen almaktadır. Shiva, dev su projelerinin kamu tarafından finanse edilmesi durumunda dahi fayda sağlayanların inşaat şirketleri, endüstri ve ticari çiftlikler olduğu savını ortaya koymaktadır. Dünya Bankası su pazarının büyüklüğünü bir trilyon dolar olarak tahmin ederken, teknoloji devlerinin hisse senetlerinin çöküşünden sonra Fortune Dergisi suyu en karlı yatırım kolu olarak

belirlemiştir (Shiva, 2007, s. 113). Tüm bu yatırımlar, özelleştirmeler ve suyun tahakkümü yolunu açan Dünya Bankası kredileri ve Dünya Ticaret Örgütü'nün desteği sonucu toplulukların aşınan su hakları artık küresel bir olgu halini almıştır. Ayrıca Shiva, su ve biyoçeşitliliğin metalaşmasının Dünya Ticaret Örgütü anlaşmaları üzerine kurulan ve insanların kaynaklarını şirket tekellerine aktaran yeni mülkiyet şekilleriyle sağlandığını ifade etmektedir (Shiva, 2002). Uluslararası kuruluşların suyun tahakkümüne destek veren politikalar üretmesi ve küresel şirketlerin suyu karlı bir yatırım alanı olarak görmesi günümüzde suyun tahakkümünü hem hızlandırmış hem de bu sürecin daha acımasız bir şekilde güdülenmesine sebep olmuştur. Su artık bir canlı hakkı ya da halkların ortak mülkü olmaktan çıkmış ve satılabilir bir meta halini almıştır. Bu tahakküm süreci suya erişimin önüne ciddi engeller koymakta ve böylece suya erişiminde yaşanan kısıtlamalar nedeniyle su savaşları yaşanmaktadır.

“Dünyanın hiçbir yerinde halk tarafından istenmemesine karşın, suyun özelleştirilmesi hız kesmeden devam etmektedir. Tüm dünyada, fahiş borçlar altında inleyen devletler suyu özelleştirmeye zorlanmaktadır. Dünya Bankası ve IMF'nin özelleştirmeyi kredi koşulu olarak öne sürmesi son derece alışıldık bir durumdur. 2000 senesinde Uluslararası Finans Şirketi tarafından dağıtılan 40 IMF kredisinin 12 tanesi, su temininin kısmen veya tamamen özelleştirilmesini koşulunu dayatmakta ve tüm maliyetlerin karşılanması için politikalar geliştirilmesi ve sübvansiyonların kaldırılması hususunda ısrar etmektedir. Afrika hükümetleri kredi alabilmek için, özelleştirme baskılarına giderek daha fazla boyun eğmektedir. Örneğin Gana'da yoksul insanlar, suyun piyasa fiyatından satılmasını dayatan Dünya Bankası ve IMF politikaları nedeniyle, gelirlerinin yarısını suya harcamışlardır” (Shiva, 2007, s. 119). Dünya Bankası'nın kredi sağlamak için ön koşul haline getirdiği su özelleştirme; suyun dağıtımını başta olmak üzere, kamu hizmeti olan su erişimi ile ilgili hizmetlerin giderek 'ticarileştirmesini' görmek mümkündür. Suyun dağıtımını ve dolayısıyla erişimi ile ilgili hizmetlerin ticarileşmesi ise, suyun bir meta olarak ticarileşmesini getirmiş ve böylece su, meta temelli global tahakküm sürecinin bir parçası haline gelmiştir. 1971 tarihli su arzı arıtma sektör çalışma raporunda, Mc Namara başkanlığındaki Dünya Bankası, suyun sosyal hizmet alanından çıkarılarak piyasa malı haline getirilmesi yaklaşımını temel almıştır. Öyle ki rapora göre, pek çok sosyal hizmetin aksine su hizmetleri, yoksulların evsel tüketiminin belli bir miktarı sübvansiyon edildikten sonra dahi kendi kendini ödeyebilen bir karakter taşımaktadır (Yılmaz, 2013, s. 111- 112).

Suyun ticarileşmesi, ‘su devlerini’¹² doğurmuştur. Öyle ki su hizmetlerinin özelleştirilmesi, suyun tüm kullanım şekillerinin özelleştirilmesinin ilk adımıdır. Bu konudaki çarpıcı örneği Shiva şöyle aktarmaktadır: Tahmin edilen, ABD su temini ve arıtma pazarının 90 milyar ile dünya birincisi olduğudur. Vivendi Şirketi, bu pazara hâkim olmak amacıyla büyük yatırımlar yapmış ve ABD Filter Corporation’u satın alarak Kuzey Amerika’nın en büyük su devi haline gelmiştir. Vivendi Şirketi’nin yıllık tahmini cirosu ise 12 milyar dolardır. Shiva ayrıca su devlerinin pazara girmesi ile suyun tekelleştiğine dikkat çekerek, su fiyatlarının yükseldiğini belirtmektedir (Shiva, 2007, s. 126). Su kıtlığı, büyük şirketler için bir kar alanıdır. Örneğin Meksika’nın bazı bölgelerinde içme suyunun az olması sebebiyle bebekler ve çocuklar Coca-Cola içmektedir. Coca-Cola gibi dev meşrubat şirketleri susuzluğu gerçekten giderenin su olduğu gerçeğini bildiklerinden şişelenmiş su endüstrisine girmektedir (Shiva, 2007, s. 127). Ayrıca suyun kirletilmesi sonucu ortaya çıkan temiz içme suyu talebini karşılamak amacıyla su şirketleri, henüz endüstrileşmemiş bölgelerdeki temiz suyu şişelere doldurarak satışa sunmaktadır.¹³ Temiz su olarak satışa sunulan bu sular, su kıtlığı çekenlerin ciddi maddi ödemeler ile sahip olabileceği birer meta haline gelmiştir. Bu durum da giderek paketli suya bağımlı hale gelen halklar için giderek su fiyatlarının artışını ifade ederken, insan dışındaki canlıların ve ekosistemlerin sürdürülebilmesi için gerekli olan su ile ilgili haklar göz ardı edilmektedir.

Su kıtlığının artması, suya erişimin ticari sürece dahil edilmesi buna karşılık suya olan talebin artması sebebiyle yeni bir yatırım alanı haline gelen su, küresel şirketlerce büyük bir pazara dönüştürülmüştür. Bu pazar içerisinde hiç de azımsanmayacak bir yere sahip olan hidroelektrik santralleri, hem doğal tahribatın hem de suyun tahakkümünün en temel yöntemlerinden birini oluşturmaktadır.

¹² Su devleri deyimi Vandana Shiva’dan alınmıştır. Burada kastedilen, su pazarında yer alan uluslararası büyük şirketlerdir.

¹³ Bu işlemin adı su devleri tarafından ‘su üretimi’ olarak adlandırılmaktadır. Doğal bir kaynak olan suyun şişelere doldurulma sürecinin üretim olarak nitelendirilmesi başlı başına bir çelişki iken, temiz içme sularının kirletilmesi sonucu su kalitesinin düşmesine karşılık ‘el değmeden üretilen su’ gibi sloganların kullanılması da temel bir çelişkiyi ortaya koymaktadır. Bu noktada suyun şirket üretimi ‘imiş gibi’ sunulması ve endüstri tarafından kirletilen sulara karşılık ‘el değmeden, temiz üretim’ gibi doğallık atfedilen her şey, ciddi birer sapmadır. Bu sapma hem su kaynaklarına erişimi kısıtlamakta hem de şişelenmiş suların fiyatının artması ile susuzluğunu gidermenin hak olmaktan çıkıp, zengin olanların erişebileceği bir meta olduğunun kabullenilmesinde ciddi rol oynamaktadır.

2.3. BARAJLAR VE SUYUN DENETİMİ

Shiva, barajların suyun kontrolünü topluluklardan alarak merkezi hükümetlere kaydırmanın, nehirleri ve insanları sömürgeleştirmenin popüler bir aracı olduğunu vurgulamaktadır (Shiva, 2007, s. 75). Enerji talebini artıran endüstriyel büyümenin enerji ihtiyacını karşılamak için hidroelektrik yüksek debili nehirlerle sahip ülkelerde nispeten ucuz bir enerji kaynağıdır. Tam da bu sebeple hidroelektrik üreten barajlara çokça yatırımlar yapılmaktadır. Ayrıca, hidroelektrik üretmek için yeterli kaynağa sahip olmayan ülkeler, komşu ülkelerle anlaşmakta ve buradaki barajlardan elektrik elde etmek yoluna gitmektedirler (Pamukçu, 2000, s. 59). Birçok kaynakta hidroelektrik enerjisinin diğer enerji üretme türlerine oranla; yakıt masrafının olmaması, enerji birim maliyetinin düşük olması verimliliği ve çevre kirliliği yaratması üstünlük olarak sıralanmaktadır (Kocaman, 2003, s. 102). Artan sanayi üretiminin ihtiyacını karşılamak için gerekli olan elektrik enerjisinin hidroelektrik santrallerinden karşılanabileceği fikri ile yola çıkan bu anlayış için yıllardır doğada akan nehirler, ‘boşuna’ akmaktadır.¹⁴ Ayrıca atıksız bir şekilde enerji üretildiği savıyla yola çıkılması, barajların suyun tahakkümündeki rolünü maskeleyerek için kullanılan bir söyleme dönüşmüştür.

Büyük su projelerinin suyu bollaştırdığı söylene de aslında yapılan suyu bir topluluktan diğerine, bir ekosistemden ötekine aktarmaktır (Shiva, 2007, s. 79). Barajlardan toplanan suyun endüstriyel tarım alanlarının sulanması gibi faaliyetlerde kullanılması bu durumun en büyük örneğidir. Barajların asıl yapılma amacı barışı ve gıdayı garanti altına almak olarak ifade edilse de, bu baraj inşaatları su denetimini, şiddeti, açıklığı ve susuzluğu miras bırakmıştır (Shiva, 2007, s. 80). Su savaşlarının da çıkış noktasının¹⁵ barajlar olması tam da bu noktada dikkate değerdir. Barajlar sanılanın aksine toplumsal çatışmaların temeli haline gelmiştir.

Akarsular, kendiliğinden oluşmuş bir yatağın içerisinde yöneldiği tarafa doğru akan, yer yüzeyine düşen yağışların buharlaşması sonrasında kalan suyun oluşturduğu,

¹⁴ Nehirlerin doğada akışını ‘israf’ olduğunu savunan ve 1881 ve 1889 yılları arasında ABD Jeolojik Tetkik’in başkanı Wesley Powell’in şöyle ifadeleri mevcuttur: “O koskoca nehrin denize doğru, atıl bir soyluluk ve güzellik içerisinde yol alması insanın adalet duygusunu incitecektir... Nehirler denize israf ediliyor” (Shiva, 2007, s. 76).

¹⁵ 1890’ların sonunda Los Angeles, kendi yerel su kaynaklarını daha o günden tüketmişti ve şehir görevlileri komşu Owens Vadisi’nden gizlice toprak ve su satın alıyorlardı. 1907 yılında, doğu yüzey akışını Sierra Madre’den çevirerek 383 kilometre uzunluğundaki bir su kemeri için mali kaynak oluşturmak amacıyla, hisse senetleri basılmıştı. Suyu çiftliklerden şehirlere doğru çevirmek için gizlice yapılan bu anlaşma, Owens Vadisi sakinleri ile Los Angeles’daki su kullanıcıları arasında şiddetli bir ihtilafa neden olmuştu. Yerli olmayan sakinler, özel ve kamu yatırımlarını arkalarına almışlardı ve ordunun kudretiyle destekleniyorlardı. 1924’te Owens Vadisi sakinleri suyun Los Angeles’a çevrilmesini önlemek amacıyla bir su kemerini havaya uçurdular. Su savaşları başlamış oldu (Shiva, 2007, s. 77).

yeraltı ve doğal kaynak sularının oluşturduğu sistemlerdir. Akarsular, yeryüzünde su döngüsünün çok önemli parçalarından biridir. Öyle ki, suyu süzme, temizleme, mikro klima ve sıcaklık düzenleme gibi çok önemli ekolojik dengenin bir parçasını oluşturmalarının yanı sıra, akarsudaki balıklar ve yaban hayatına yaşam alanı sunması, sel kontrolünü doğal olarak sağlama, ormanları besleme, yeraltı sularına kaynak sağlama, oksijen ve mineralleri barındırma, sediment¹⁶ depolama ve taşıma, tarım için suyun yanında besleyici maddeleri sağlama, insanlar ve hayvanlar için hayati olan içme suyunu sağlama gibi tüm canlıların doğal yaşam döngüsünü sağlama işlevini üstlenmektedir. Hidroelektrik santralleri ile suyun kaynağından alınması, bir yerde toplanması gibi suyun doğal akışını kesen/ akış yönünü değiştiren uygulamalar, suda yaşayan mikroorganizmalar başta olmak üzere, akarsu çevresinde yaşayan tüm canlıları olumsuz etkilemektedir. Ayrıca hidroelektrik santrallerinin kurulum aşamasında başlayan tüm betonlaşma, suyun toplama alanını açma ve betonarme duvarlar akarsu çevresindeki orman alanlarını yok etmektedir.¹⁷ Akarsuların yönünü değiştiren/ akışını engelleyen müdahaleler, deltaları da olumsuz etkiler. Tarımsal verimlilik açısından çok değerli olan deltalar, akarsuların taşıdığı tortular ve besin maddelerinden mahrum kalarak verimsizleşmektedir. Aynı zamanda deltadaki canlılar da akarsuların taşıdığı besin maddelerinden mahrum kalmakta ve son derece olumsuz etkilenmektedir (bu canlılara balıklar, kuşlar, bitkiler ve insanlar da dâhildir). Akarsu yataklarındaki su akışının kesilmesi sonucu çözünen deltalar, akarsu yatağının iç kısımlarına kadar tuzun ilerlemesine yol açarak yer altı sularının tuzlanmasına sebep olurlar. Yeraltı tatlı sularının tuzlanması, suyun kalitesini düşürmesinin yanı sıra, içme suyunun azalmasına da yol açar. Bölgenin barajlı hidroelektrik santrallerinde biriken suyun buharlaşma oranını artırması sonucu ikliminde de değişiklikler gözlenir. Havadaki nem oranının artması ile hava hareketleri değişir, sıcaklık, yağış ve rüzgâr başta olmak üzere iklim olayları farklılaşır. İklim değişikliği ve suyun akışının bozulması bölgenin bitki örtüsünü olumsuz etkilediği gibi, aynı zamanda bölgede göç ederek yaşayan hayvanları da olumsuz etkilemektedir. Aynı zamanda akarsuyun akışının bozulması, akarsu içerisinde yaşayan balıkların doğal yaşam döngüsünü bozmaktadır. (Hamsici, 2011, s. 99-101). Hidroelektrik santralleri, aynı zamanda tarım ve hayvancılık faaliyetlerini suya erişimi kısıtlayarak olumsuz etkilemektedir. Çiftçiler ve hayvancılık ile geçinenler,

¹⁶ Sediment; suda çözünemeyen, asılı halde duran taş, toprak parçacıkları ve organik maddelerin su zemininde oluşturduğu yığın anlamına gelmektedir (Hamsici, 2011, s. 99).

¹⁷Ormansızlaşma ve su ilişkisine ilerleyen bölümlerde genişçe değinilecektir.

akarsu yataklarından aldıkları suyu tarımsal üretim için sulama ve hayvanlar için içme suyu olarak kullanmaktadırlar. Buna karşılık hidroelektrik santralleri suyu akarsu yatağından almakta, böylece çiftçilerin ve hayvancılık yapanların su kullanım hakkını elinden almaktadır. Yukarıda belirtildiği üzere deltaların sürdürülebilirliğini yok eden hidroelektrik santralleri, tarımsal üretim için alanı azaltmakta aynı zamanda hidroelektrik santrallerinin mera ve otlak alanları tahrip etmesi ile de tarım ve hayvancılık son derece olumsuz etkilenmektedir (Hamsici, 2011, s. 162). Barajlar aynı zamanda suya erişim ve su kullanımı konusundaki adaletsizliğin derinleşmesinde de önemli rol oynamaktadır. Öyle ki baraj yapımı ve elektrik üretimi ile ilgili sistemde maliyeti üstlenenlerin hiçbir fayda elde edemediği gözlenmektedir. 1978 yılında Hindistan Sulama Bakanı K. L. Rao konuşmasında adaletsizliğe vurgu yapmış ve şöyle söylemiştir: “Bhakra Barajı yapıldığında, Sutlej kıyısında bulunan Bhakra Köyü sular altında kaldı ve insanlar evlerini komşu tepelere inşa ettiler. Proje, halkın büyük acılar yaşamasına yol açtı; fakat halkın temsiliyetini kimse dikkate almadı. Seneler sonra baraj bölgesine yaptığım ziyaretin birinde, yeni Bhakra Köyü’nün parıldayan ışıklarla çevrilmiş olmasına rağmen içme suyuna ve elektriğe sahip olmadığını fark ettim. Bu haksızlıktı ve Bhakra Yönetim Kurulu’na, köye su ve elektrik temin etmelerini söyledim. Buna bile itirazlar yükseldi. Yönetim kurulu bunun projeden istenebilecek uygun bir hizmet olmadığı görüşündeydi” (Shiva, 2007, s. 82). Örnekten de anlaşılacağı üzere barajlı asıl maliyetini ödeyenler vaat edilenin aksine fayda sağlayamamakta, baraj inşaatları sonrası halklar mağdur olmaktadır. Mağduriyet sadece göçler ve yaşanan acılar ile sınırlı değildir. Bir akarsuyun çevresinde yaşayan insanların, kültürleri de o akarsuya bağlı olarak gelişmiştir. Dolayısıyla bir akarsuyu borularla kaynağından denize ulaştırmak, nehirlerin çevresinde yaşayan insanların kültürlerini de ellerinden almaktır. Yüzlerce yıl bir kültürü yönlendiren akarsular, barajların kurulması ile çoğu kez kendini temizleme gücünden dahi yoksun hale gelmektedir. Yerel halkın geçim kaynağı ve yaşam alışkanlıklarını yok eden hidroelektrik santralleri, ‘su göçü¹⁸’ne sebep olmaktadır. Aynı zamanda barajlar, yapıldığı yerdeki yaşam alanlarını ve tarım arazilerini suyun altında bırakmakta, bu da mülksüzleşmeye yol açmakta zorunlu bir su

¹⁸ Dünya tarihinde Mezopotamya Uygarlığı örneğinde olduğu gibi, topluluklar su kaynaklarına (akarsu, kaynak suyu vb.) yakın çevrede yerleşik hayata geçmişlerdir. Bu durum suyun yaşamsal bir kaynak olması ve suya erişimin kolay sağlanması ile ilintilidir. İnsan kaynaklı ya da doğal bir süreç sonunda su kaynağının yitirilmesi sonucu yaşadığı bölgeden göçünü ifade eden kavram ‘Su Göçü’ kavramıdır. Bu noktada suyun insan yaşamını şekillendirmesinde ne denli bir öneme sahip olduğu açıkça görülmektedir.

göçüne neden olmaktadır (Hamsici, 2011, s. 269). Suyun tahakkümüne ve su kıtlığına sebep olan en önemli etmenlerden biri de ormansızlaşmadır.

2.4. ORMANSIZLAŞMANIN YARATTIĞI KURAKLIK

Su ve ormanlar, çok erken bir zamandan itibaren çevre tarihinin ana temaları olmuştur. Su ve orman kaynağı birçok insan tarafından birlikte kullanılmış kaynaklardır. Bu nedenle su ve ormanın kullanımına dair sorunlar çok erken zamanda siyasi mesele haline gelmiştir (Radkau, 2017, s. 145). Ormanlar, toprağın suyu tutma ve suyun yenilenebilirliğini korumayı sağlayan doğal birer soğurma alanı olarak su döngüsüne ciddi katkılarda sunmaktadır. Endüstriyel orman ürünlerinin üretimi için ormanların hızla yok edilmesi, tarım alanlarının genişletilmesi amacıyla ormanların yok edilmesi, endüstriyel hayvan çiftliklerine alan açmak, mera ve otlakları genişletmek amacıyla ormanların yok edilmesi, madencilik faaliyetleri amacıyla ormanların yok edilmesi, kentsel yapılaşma ve sanayi alanı açmak amacıyla ormanların tahrip edilmesi, ormansızlaşmanın temel sebebini oluşturan faktörlerdir. Ayrıca, yeryüzündeki biyolojik zenginliğin %90'ını ormanlar barındırmaktadır (Keleş, 2013, s. 30).

Ekolojik emperyalizm sürecinde ormanlar çok çeşitli nedenlerle yok edilmeye başlanmıştır. Bunların başında endüstriyel orman ürünleri üretmek amacıyla ormanların yok edilmesi gelmektedir. Shiva'ya göre, "Ormanlar, suyu havzalarda koruyan; dere ve pınarlar halinde yavaş yavaş serbest bırakan doğal barajlardır. Yağmur ya da kar, toprağı koruyan ve orman zemininin su soğurma kapasitesini artıran orman örtüsü tarafından tutulur. Bu suyun bir kısmı buharlaşarak tekrar atmosfere döner. Eğer orman zemini gazelle ve humusla kaplıysa suyu tutar ve yeniden kazanır. Kerestecilik ve monokültür tarım, suyun akmasına neden olur ve toprakların su muhafaza kapasitesini yok eder" (Shiva, 2007, s. 22). Endüstriyel orman ürünleri üretmek amacıyla yok edilen ormanlara karşı Hindistan'da Chipko Hareketi¹⁹ başlatılmıştır. Yöre kadınları ormanların temel su kaynağı olduğuna dair şu sloganı söz konusu çevre hareketinin sloganı yapmıştır: "Ormanlar bize ne verir? Toprak, su ve temiz hava" (Shiva, 2014a, s. 60).

Hindistan'daki orman tahribatı sonucuna değinen Shiva, ağaçların endüstriyel ürünlerin üretimi maksadıyla feda edildiği bölgelerde sel, toprak kaymaları, taşkınlar

¹⁹ Chipko hareketi'ne çalışmanın birinci bölümü olan Shiva'nın Hayatı'nda genişçe yer verilmiştir.

gibi felaketlerin artmasının yanı sıra su kıtlığının yaşandığını da belirtmektedir. Nitekim endüstriyel üretim için doğal ormanların yerine okalıptüs gibi monokültürlerin²⁰ dayatılması su kıtlığına sebep olmuştur. Okalıptüs, anayurdu olan Avusturalya'nın belirli bölgelerinde ekolojik uyum göstermekte, buna karşılık anayurdu dışında hiçbir bölgede kendi kendine yeterli özellik gösterememekte ve toprak nemi ve yeraltı su kaynaklarını hızla yok etmektedir. Nitekim Hindistan'da başlayan bir su hareketi sonucu nehir kenarlarındaki okalıptüsler sökülüş, bundan kısa bir süre sonra da su akışı %120 artmıştır (Shiva, 2007, s. 24-25). Bir bölgenin doğal bitki örtüsü yıllarca süregelen iklim ve toprak yapısına göre doğaya içkin şekillenmiştir. Bu aynı zamanda bölgeye uyumlu ve tüm doğal kaynakların kendini yenileyebilme özelliğini koruyan doğal sistemlerdir. Ekolojik yapıyı hiçe sayarak endüstriyel üretim amacıyla tahakkümcü bir anlayışla gelişen ormansızlaşma, su kaynaklarının da kendini yenileyebilme özelliğini yok etmekte ve su kıtlığına sebep olmaktadır. Ayrıca hatanın başka bir hata ile kapatılmaya çalışılması ve ağaçlandırma faaliyetlerinin okalıptüs gibi türlerle yapılması, okalıptüsün bölge sularını daha çok kurutması ile durumu daha da kötüleştirmektedir (Shiva, 2014b, s. 267).

Ormansızlaşmanın bir diğer sebebi ise çeşitli sebeplerle endüstriyel üretim ya da genişleyen kentsel yapılaşma için alan açma girişimleridir. Nüfus artışı ve artan kentleşme yeni inşaat alanlarına olan ihtiyacı artırmıştır. Bu durumda şehir çevresine doğru genişleyen bölgelerin yapılaşmaya açılmasına neden olmuş, orman alanlarının yok edilmesine ve ormanların yapılaşmaya açılması da ormansızlaşmayı beraberinde getirmiştir. Ayrıca endüstriyel çiftlikler ve endüstriyel tarıma alan açmak amacıyla orman arazileri en çok gözden çıkarılan alanlar olarak yoğun tahribata uğramış ve ormansızlaşma hızla artmıştır. Madencilik faaliyetleri de ormansızlaşmanın temel nedenlerinden biridir. Aynı zamanda su kıtlığı ile yakından ilişkilendirebileceğimiz

²⁰ Doğayı yaşamın kendisi olan kültürlerin karşısına koyabileceğimiz monokültür anlayış, doğa üzerinde kendiliğinden var olan her değeri dışlamakta, hayvanlar ve bitkiler üzerinde fikri mülkiyet ilan etmektedir. Bu anlayışa göre, mekanik bir bakış açısı ile çoğulculuk dışlanmış verimlilik ön plana alınmıştır. Bir başka deyişle binlerce çeşit tarımsal ürün üretmek yerine soya, mısır, pirinç ve pamuk üretiminde ısrar etmek, monokültürcü bir anlayıştır. Özgünlüğe karşı nesneleştirilmenin mevcut olduğu bu anlayışta, verimsizlik addedilen ekolojik üretim süreçleri dışlanmış, yeşil devrim süreci ile desteklenen endüstrileşmiş tarımsal üretim yüceltilmiştir. Shiva, monokültürün doğadaki biyoçeşitlilik ve toplumlardaki kültürel çeşitliliği yok ettiğini söylemektedir. Monokültür düşünce biçimi tek tiplilik ve tek boyutluluk üzerine kurulmuştur. Aynı zamanda doğanın zengin evreninin tek boyutlu monokültürler dünyasına indirgendiği bu anlayışla, ormanlar selüloz endüstrisi için oluşturulmuş ekim alanlarına, bir zamanlar biyolojik çeşitlilik üzerine kurulmuş çiftlikler de soya ve mısır monokültürlerine indirgenmektedir. Shiva aynı zamanda monokültürün bireyler üzerine etkilerine değinmekte herkesin aynı kot pantolonları giydiğini, aynı McDonald's hamburgerlerini yediğini ve CocaCola ve Pepsi içtiğini böylece bireylerin birbirinin klonları haline geldiğini söylemektedir (Shiva, 2014a, s. 32).

madencilik faaliyetleri ile ilgili Shiva, 1980'lerde doğduğu vadi olan Doon Vadisi'nin kireçtaşı madenciliği faaliyetlerince yok edildiğini söylemektedir. Aynı zamanda doğanın su rezervlerini ihmal edilen söz konusu madencilik faaliyetleri, ormansızlaşmanın bir sonucu olarak yağış alan yamaçlarda toprak kaymalarına sebep olmuş, dere ve nehirler molozla dolmuştur. Nihayetinde madencilik faaliyetleri bol yağış alan vadiyi sudan mahrum bir bölgeye dönüştürmüştür (Shiva, 2007, s. 25).

Ormansızlaşma, doğal su döngüsüne ciddi olumsuz etkileri olan bir tahribattır. Su kaynaklarının kıtlığı göz önüne alınırsa, ormanların su döngüsündeki inkâr edilemez katkıları göz ardı edilmemeli ve monokültür anlayışın daha fazla tahribata yol açmanın çözüm olmayacağı bilinmelidir. Kıt olan su kaynaklarının hızla tüketilmesi ve ormansızlaşmanın temel etmenlerinden biri de mavi devrim sürecidir.

2.5. MAVİ DEVRİM'İN ŞİDDETİ

Mavi devrim, yeşil devrim süreci ile paralellik göstererek gelişen ve endüstriyel su ürünleri yetiştiriciliğinin desteklenmesi, finanse edilmesi, gerekli ekonomik ve politik süreçlerin çok uluslu şirketlerce ve uluslararası kredi kuruluşlarınca hazırlandığı nihayetinde endüstriyel su ürünlerinin büyük çiftliklerde daha yüksek verimle üretilmesi gerektiğini savunan bir süreci ifade etmektedir. Söz konusu sürecin de ormansızlaşmada ciddi etkileri mevcuttur. Shiva, mavi devrim sürecinin hazırlayıcılarının yasaları değiştirerek şahıslara ya da şirketlere dev balık şirketlerini kurabilmeleri için imkânlar sağladığını belirtirken, tarım alanları ve mangrov²¹ ormanlarının yerine dev balık çiftlikleri kurulmuştur. Temelde ormancılık ve tarıma uygun olmayan arazilerin balık çiftlikleri ile değerlendirileceği söylene de, dev balık çiftlikleri için birçok arazi tarım arazisi statüsünden çıkarılmıştır. Nihayetinde yüksek üretim yapılan kıyılardaki tarım arazileri tuzlanmış, çiftliklerin kurulabilmesi için kıyılar tahrip edilmiş ve ağaçlar kesilmiştir. Bu tahribat sonrası kıyı ile iç arasında bir tampon görevi gören ormanlar yok olmuş kasırga ve seller başta olmak üzere felaketler yaşanmıştır (Shiva, 2014a, s. 80-83). Suyu doğal şekliyle koruyan geleneksel yöntemlerin yok edilmesi ve kıyıların tahribi sonucu, suyun kıyıdaki doğal kontrolü yitirilmiş ve suya bağlı çevresel felaketler boy göstermiştir.

²¹ Gelgit akarsu kıyılarında ve haliç bölgelerinde genellikle ekolojik olarak gelişen, her zaman yeşil kalan, çok dallı ve yarı eğik duruşlu bitkilerin oluşturduğu ormanlardır (Worldagroforestry, 2016).

Shiva'ya göre, dev balık çiftliklerinin doğaya verdiği en büyük zarar, çiftliklerdeki tatlı-tuzlu su oranının dengelenmesi amacıyla denizden tuzlu, yeraltından ise tatlı suyun pompalanmasıdır. Yeraltı sularının aşırı kullanımının yanı sıra havzalara deniz suyunun sızmasına sebep olan bu yöntem, kıyı ekosistemini bozucu etkiye sahiptir. Ayrıca çiftliklerden yeraltı sularına tuzlu su sızmakta, bu da yeraltı sularının tuzlanmasına sebep olmaktadır. Mavi Devrim sürecinin bunlarla sınırlı olmayan yıkıcı etkisine, çiftliklerden atılan atık suyun doğrudan denize karıştırılması yahut çevredeki tarım arazileri ve mangrov ormanlarına dağılması sonucu felaketin boyutu büyümektedir. Çiftliklerden çıkan atık suyun içerisinde bulunan kalkerler, biyolojik atıklar, haşere ilaçları, kimyasal maddeler ve enfeksiyonlu mikroorganizmalar deniz suyunun kalitesini düşürmekte ve deniz canlılarının gelişimlerini olumsuz etkilemektedir. Atık sularda kontrolsüz gelişen zehirli algler²² deniz canlılarını öldürmekte ve kimyasallar ya da enfeksiyonlar ile kirlenmiş deniz canlılarını tüketen canlılar (insanlar başta olmak üzere) zehirlenmektedir (Shiva, 2006, s. 59). Su israfı, suyun tahakkümü ve nihayetinde su kıtlığını doğuran ekolojik emperyal sürecin yarattığı bir diğer gerçeklik de Yeşil Devrim sürecidir.

2.6. YEŞİL DEVRİM SÜRECİNDE SU İSRAFI

Yeşil devrim²³, özellikle 1950'lerden sonra ortaya çıkan, geleneksel tarım yöntemlerini dışlamak suretiyle endüstriyel tarım yöntemleriyle yüksek tane verimini amaçlayan tarımsal üretim sürecindeki topyekûn dönüşümü ifade etmektedir. Bu dönüşüm aynı zamanda böcek ilaçlarına ve diğer kimyasallara dayanıklı tohum üretme metotlarını içerir (Shiva, 2014a, s. 93). Shiva'ya göre yeşil devrim, kuraklığa dayalı yerel ürün çeşitliliğini silerken, biyoçeşitliliğin yerini çok su tüketen tarla bitkilerinin almasıyla yeraltı sularının işlenmesi zorunlu kılınmıştır. Böylece suyun kendini yenilemesine fırsat veren ve insan ve hayvan gücüne dayalı su kullanım yöntemleri verimsiz kılınmış, suyun kendini yenilemesine fırsat vermeyen petrolle çalışan elektrikli

²² Bahsedilen ötrofikasyon kirliliğidir. Ötrofikasyon, bir su kaynağında bitki besin tuzlarının artışına bağlı olarak sucul bitkilerin aşırı çoğalması sonucu oluşan kirliliktir. Suyun tutulduğu havzalarda buharlaşma nedeniyle sudaki tuz ve minerallerin miktarı artmakta ve su hızı, difüzyon ve oksijen alma kapasitesinin düşmesi ile doğal temizlenme kapasitesi de düşmektedir. Buna bağlı olarak suyun niteliği değişmekte, bu değişim de sucul canlı yaşamını değiştirmektedir. Durgun sularda besi maddelerinin artması ile ötrofikasyon sürecine giren su sistemleri barındırdığı tüm canlılar için yok olma tehdidini oluşturmaktadır.

²³ Yeşil devrim sürecine çalışmanın gıda mücadelesini kapsayan bölümünde genişçe yer verilmiştir.

su pompaları kullanılmaya başlanmıştır (Shiva, 2007, s. 30). Gıda ve su aynı zamanda birbirine zorunlu karşılık içermektedir. Konuyla ilgili olarak Hakan Reyhan şunlara dikkat çekmektedir: “Su ile ilgili durumun bir başka boyutu da suyun başka bir yaşamsal unsur olan gıda güvenesi ile bağlantısıdır. Zira su kıtlığı aynı zamanda besin kıtlığı demektir. Suyun yerini tutabilecek başka hiçbir madde söz konusu olmadığı gibi besin üretmek için de yeterli derecede suya ihtiyaç vardır. Ayrıca küçük, büyüklü tüm gıda sanayileri de önemli su tüketicileridir. Son dönemlerde nehirlerin kurumması veya debilerinin iyice azalmasıyla birlikte tarım arazilerinin sulanması için yeraltı suları da kullanılmaya başlanmıştır. Bu, hem toprağın dengesinin bozulmasına hem de tarımsal sulama için, kuraklık zamanlarının sigortası olan yeraltı sularının da giderek tükeneceği bir sürecin başlamasına yol açmıştır (Reyhan, 2012, s. 178). Su olmadan gıdanın üretilmeyeceği gerçeği, endüstriyel tarım yöntemlerinde yapılan aşırı sulamayı haklılaştırmamaktadır. Dünyayı beslemenin biyoteknoloji ile gerçekleştirilebileceği savunusu Shiva’ya göre büyük bir yalandır: “Ne var ki biyoteknolojinin gıda üretimini dört kat artıracığı hesaplanırken, küçük ekolojik çiftliklerde verimlilik, geleneksel çiftlikler üzerine kurulan büyük çiftliklerinkine oranla yüzlerce kat daha yüksektir” (Shiva, 2014b, s. 11).

Suyun aşırı kullanımına dayanan yeşil devrim süreci, birçok açıdan suyun devrimini, yenilenebilirliğini ve kullanım şekillerini olumsuz etkilemektedir. Shiva, nehirlerin kuruma nedenlerinden birini havzaların kar ve kazanç amacıyla indirgemeci kalkınma tarzı ile aşırı ekilip biçilmesini işaret ederken, yeraltı sularının kurummasının bir nedenini ise ihracata yönelik endüstriyel ürünlerin üretimi için aşırı kullanımı/sömürüsü olduğunu belirtmektedir (Shiva, 2014b, s. 265). Doğada var olan kusursuz su döngüsüne dönülemez zararlar veren uygulamalar, yeraltı ve yerüstü su kaynaklarının kurummasına sebep olmaktadır. Bu durumdan en çok etkilenen toplumsal özne ise kadındır.

Yeraltı sularının tükenmesi sebebi ile “kadınlar su getirmek için millerce yürüyorlar” (Mies vd., 2014, s. 69). Shiva da konuyla ilgili şöyle söylemektedir: “Kadınlar su sağlayıcıları olduğundan, yok olan su kaynakları onlar için yeni sıkıntı ve angaryalar anlamına gelmektedir. Kuruyan her nehir, kaynak ve kuyuyla birlikte, kadınlar su almak için daha uzun mesafeler yürümek zorunda kalmakta, bu da daha ağır çalışma koşulları ve daha az hayatta kalma seçeneği anlamına gelmektedir” (Shiva, 2014b, s. 265). Kıyı bölgelerdeki yeraltı sularının kullanılamaz hale gelmesinden ise en

çok kadınlar etkilenmektedir. Suya erişim problemi, kadınlar için yeni bir iş yükü anlamına gelmektedir. Su ve yakacak temini için kadınlar günde en az dört ile altı saat daha fazla çalışmak zorunda kalmaktadır (Shiva, 2014a, s. 85). Su kaynaklarının hızla tüketilmesi, doğaya en yakın olan toplumsal özne olarak kadınları çokça olumsuz etkilemektedir. Nitekim temiz suya erişim için kadınlar daha çok emek sarf etmek zorunda kalmakla birlikte, giderek zorlaşan suya ulaşma süreçleri kadınların günlük yaşamını çokça olumsuz etkilemektedir. Günlük yaşama oldukça olumsuz etkiler bırakan süreçlerden biri de iklim değişikliğidir.

2.7. İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ VE SU

İklimi²⁴, “yeryüzünün herhangi bir yerinde uzun yıllar boyunca yaşanan ya da gözlenen tüm hava koşullarının ortalama durumu” olarak tanımlamak mümkündür (Türkeş, 2001: 187). İklim değişikliğini ise, “nedeni ne olursa olsun iklim koşullarındaki büyük ölçekli (küresel ve yerel etkileri bulunan, uzun süreli ve yavaş gelişen değişiklikler” olarak tanımlamak mümkündür (Türkeş vd, 2000, s. 2). Şüphesiz ki su döngüsünün iklim üzerinde çok büyük etkileri mevcuttur ve su döngüsü iklimi belirleyen temel organlardandır. Shiva, iklim değişikliği ve su ilişkisi ile ilgili şunları söylemektedir: “İklim krizinin tüm canlı türleri üzerindeki etkileri taşkınlar, kasırgalar, ısı dalgaları ve kuraklıklar şeklinde, su dolayısıyla gerçekleşmektedir” (Shiva, 2007, s. 62).

Shiva’ya göre, dünya eskisinden farklı olarak üçlü bir krizi yaşamaktadır. Bu üçlü kriz, iklim, enerji ve gıda üzerinden şekillenmektedir (Shiva, 2012, s. 9). Ayrıca Toker, göz ardı edilen bir nokta, küresel ısınmanın bugün dünyanın her yerinde insanları zaten etkilemekte olduğudur (Toker, 2014, s. 39). Kutup buzullarının erimesi, tatlı su kaynaklarının yok olması, kuraklıklar, kasırgalar, su baskınları, heyelanlar ve hortumlar artık günlük hayatın parçaları haline gelmiştir. Shiva, iklim krizi ile ilgili şu değerlendirmeleri yapmaktadır: “İklim krizinin tüm canlı türleri üzerindeki etkileri taşkınlar, kasırgalar, ısı dalgaları ve kuraklıklar şeklinde, su dolayısıyla gerçekleşmektedir. Suyun azgınlığı, ancak atmosferdeki karbondioksit konsantrasyonu denetim altına alınırsa dizginlenebilir. İklim felaketini önlemeyi amaçlayan uluslararası mücadeleyi parçalamak, petrol şirketleri için ekonomik açıdan anlamlı olsa da, bu durum, dünya toplumunun büyük bir kesimi için politik ve ekolojik bir felakete işaret

²⁴ İklim konusunda çalışmanın iklim mücadelesi bölümünde genişçe değinilmiştir.

etmektedir. Suyun ve su aracılığıyla da tüm yaşamın geleceğini her şeyden fazla, petrol ekonomisinin atmosfer kirliliği ve iklim değişimi şeklindeki çevresel dışsallıkları etkileyecektir” (Shiva, 2007, s. 62). İklim değişikliğinin yerel sonuçlar doğurduğu inkâr edilemez buna karşılık iklim değişikliğinin tüm sonuçlarının küresel etkileri de mevcuttur. İklim değişikli dünya için çok çeşitli sosyal ve ekonomik sonuçlar doğurmaktadır. Yerel sorunlar gibi görünse de politik ekolojinin görece yeni bir kavramı olan iklim mültecileri²⁵, iklim değişimin sonuçları açısından son derece küresel bir sonuç olarak el alınabilir. Gezegenin giderek ısınması ve buna bağlı olarak öngörülen afetlerin olumsuz sonuçları tüm canlıların yaşamını tehdit etmektedir.

Shiva, yaşanan iklim krizinin temel sebeplerini insanların adil ve sürdürülebilir bir yaşamın oluşturduğu ekolojik dünya görüşünden sapmasını ve insanların dünya vatandaşı olduğunu unutulmasını işaret etmektedir. Bu noktada iklim değişikliğinden kaynaklı yaşanacak tüm olumsuz sonuçlardan insanlar dâhil tüm canlıların olumsuz etkileneceği unutulmamalıdır. İklim krizinin asıl suçlusu olarak işaret edilebilecek ve dünyayı adeta sınırsız kaynakları olan bir depo gibi gören küresel ekonomik sistemin, dünyayı çok hızlı tüketmesine karşı ekosistemin sağlığını savunmak en etkin yöntem olacaktır. İklim değişikliğinin ne denli hızlandığını bugün kutuplarda bulunan kıta buzullarının erimesi ile gözle görmek mümkündür. Karbon salınımı arttıkça ısınan hava buzulları eritmekte bu noktada birçok bölgede tatlı su kaynağı olan buzulların erimesi ile tatlı su yok olmaktadır. Kıta buzullarının erimesi ile deniz hızlı bir biçimde karışan tatlı su, denizlerde yıllarca var olan tuzluluk oranı dengesini bozmaktadır. Bu durumun sonucunu öngörmek mümkün değildir. Sibiryaya gibi hava soğukluğuna bağlı olarak toprağın birçok katmanının donmuş halde bulunduğu yerlerde, iklim değişikliği etkisine bağlı olarak toprağın çözünmesi ile çok büyük miktarda metan gazının havaya karışmasının tahmin edilemeyen sonuçlarının olacağı belirtilmektedir. İklim krizi konusunda ortak yaşam alanımız olan dünya tam bir belirsizlik sürecindedir.

İngiliz Meteoroloji bürosu, 2060 yılına kadar 4°C’lik bir artış tahmininde bulunmuştur. Bu ölçüde bir artış, dünya çapında kuraklıklar ve sıcak hava dalgaları ile sonuçlanacak, bu da dünya nüfusunun yarısının neslini tükenmeye mahkûm edecektir

²⁵ Çölleşme, seller, kuraklaşma, tsunami gibi felaketlerin, çevre sorunlarının neden olduğu insan göçü hareketine iklim göçü denilmektedir. Erozyon, çölleşme, ormansızlaşma, hava ve su kirliliği, su baskını gibi çevresel değişikliklerin, seller volkanlar, toprak kaymaları ve depremler gibi doğal felaketlerin ve sanayi kazaları, radyoaktivite gibi insan kaynaklı felaketlerin yerinden ettiği insanlar “çevresel mülteciler” olarak tanımlanmaktadır. İklim mültecileri kavramı, günümüzde yaşanan küresel ısınma ve iklim değişikliği ile bağlantılı olarak yerinden olan insanları ifade etmektedir (Ziya, 2012, s. 230-231).

(Toker, 2014, s. 42). Son derece vahim sonuçlar doğuran ve daha da vahim sonuçları öngörülen iklim değişikliğini önlemek için ekolojik mücadele son derece önemlidir.

2.8. SHİVA'NIN SİYASAL EKOLOJİK MÜCADELESİNDE SU

Shiva, suyun daima ortak mülk olarak kalması gerektiğini ve sadece kullanım hakkının varlığından bahsedilebileceğini vurgularken, ortak su mülklerine el konulan süreçte bir 'paradigma savaşı'nın var olduğunu belirtmektedir. Bu paradigma savaşının bir tarafında açgözlülük, özelleştirme ve tahakkümcü şirket kültürü, diğer tarafında ise yaşamını sürdürebilmek için yeterli su peşinde koşan milyonlarca canlı bulunmaktadır (Shiva, 2007, s. 12). "Su kaynaklarının, orman havalarının ve akiferlerin²⁶ yok edilmesi bir terörizm²⁷ biçimidir. Suyun dağıtımını özelleştirerek veya kuyularını ve nehirleri kirleterek yoksul halkın suya erişimini engellemek bir terörizmdir (Shiva, 2007, s. 17). Ekolojik emperyalizmin doğal kaynaklar üzerinde yarattığı tahakküm daima çatışmaları ve savaşları beraberinde getirmiştir. Geleneksel olan yöntemlere verimsizlik ithafı ile başlayıp, sınırlı kaynakların hızla tüketilmesine/sömürülmesine ve doğal olmayan felaketler (kasırgalar, kuraklık ve su baskınları gibi) ile sonuçlanan söz konusu tahakkümcü süreç içkin bir biçimde kendi karşıtlığını da doğurmuştur. Doğal kaynakların sömürsünün engellenmesi amacıyla dünyada birçok ekoloji hareketi doğmuştur ve birçok farklı şekillerde mücadele yöntemi ile doğanın sömürsüne karşı çalışmalar yapmaktadırlar. Shiva da bu tahakküme karşı ekofeminist bir yaklaşımla gerek akademik, gerek fiili mücadele sürdürmektedir.

Shiva, suyun tahakkümüne karşı birçok farklı çalışmalar yapmıştır. Bunlardan ilki henüz 1960'larda Hindistan'da büyük barajların yapımına karşı çıkan hareketlere katılmasıdır (Shiva, 2014a, s. 30). Sonrasında ise Shiva, 1970'lerde ortaya çıkan Chipko Hareketi'ne dahil olmuştur. Nitekim Chipko Hareketi, ormansızlaşmaya karşı oluşan bir

²⁶ Akifer, yeraltı tatlı su kaynakları anlamını taşımaktadır.

²⁷ Kaynakların halkın elinden zorla alınmasına dayanan bu kültüre Shiva, "büyük şirket terörizmi" adını vermektedir. Bu terörizm türünün kökeninde açgözlülük ve gezegenin değerli kaynakları üzerinde başkalarının payına el konulması yatmaktadır. Ayrıca bu tahakkümün sonunda doğal tahribattan en çok etkilenenler, kaynaklarına zorla el konulan dezavantajlı gruplardır. Tahribat sonucu yaşanan kasırga, taşkınlar, iklim değişikliği, fosil yakıt kirliliği ve kuraklık başta olmak üzere felaketlerden etkilenenler de Shiva'ya göre büyük şirket terörizminin kurbanlarıdır (Shiva, 2007, s. 16-17). Buna karşılık doğanın tahakkümüne direnç gösteren grupların terörist olarak adlandırılması küresel şirketlerce ve tahakküme destek olan uluslararası kuruluşlarca perçinlenmektedir. Nitekim Shiva, "doğal kaynaklar ile ilgili çatışmaların haklar ile ilgili çatışmalar" olduğunu söylemektedir (Shiva, 2014a, s. 29). Hak savunusu yapan insanların terörist olarak nitelendirilmesine karşın Shiva, terörizmi yeniden tanımlamakta ve farklı bir bakış açısı yaratmaktadır.

harekettir ve ormanların suyun devinimi açısından çok önemli bir yeri vardır. Chipko Hareketi'nin ardından 1982 yılında dönemin Çevre Bakanlığı tarafından doğduğu topraklar olan Doon Vadisi'ndeki madencilik faaliyetlerinin çevre etki değerlendirilmesini yapmak üzere görevlendirilmiş ve burada "dağları ve dereleri kurtaracak bir hareket inşa etmek için" yerel topluluklarla çalışmalar yürütmüştür (Shiva, 2007, s. 26). Shiva, bir röportajında mücadele sürecindeki yöntemini şöyle ifade etmektedir: "Her yaptığım çalışmada devlet ve BM görevlendirse bile, yaptığım ilk şey köylerdeki kadınlara gidip onlarla konuşmak. Mesela Doon Vadisi'nde madenciliğin etkilerini araştırmam istendi. Ben de kadınlara gittim. Bu maden olayı nedir, diye sordum. Onlar da yanıtladı: 'Su. Kireçtaşı suyu tutar'. Hiçbir bilim insanı bunu söylemedi. Ben de görev talimatını yeniden yazdım ve katılımcı analizi yaptım. Her zaman yaptığım diğer şey ise ayaklanmayı eşzamanlı gerçekleştirmek, çünkü bu çatışmalarla üst üste savaşılabileceğinizi sanmıyorum" (Goodman, 2013). Shiva, daima çatışmaların yaşandığı bölge halkının görüşlerine başvurmakta ve aynı zamanda doğal kaynakların korunması için hemen fiili çalışmalara başlamaktadır.

Shiva, su ile ilgili gündemi yakından takip etmekte, uluslararası toplantılara katılmakta, incelemeler yapmakta, eleştiri yazıları kaleme almaktadır. Yerel topluluklara ait suların, şirketlerce gasp edilmesi sürecini ele aldığı 'Su Savaşları' adında bir eseri bulunmaktadır. Aynı zamanda Hindistan'da barajların etkileri, kutsal sular, su ve gıda ilişkisi, yok olan sular ve kadın, su savaşları ve ekolojik tahribat gibi birçok konuda çalışmaları mevcuttur.

Shiva'nın su hakkı savunusunun temelinde endüstriyel su kullanım şekillerinin eleştirisi vardır. Yaşamsal bir kaynak olan suyun korunması elzemdir. Shiva su demokrasisinin dokuz ilkesini şöyle sıralamaktadır: Su doğanın armağanıdır, su yaşam için vazgeçilmezdir, yaşam su aracılığıyla birbirine bağlıdır, temel ihtiyaçlar için su serbest olmalıdır, su sınırlıdır ve tümüyle tüketilebilir, su korunmalıdır, su ortak mülktür, kimse yok etme hakkına sahip değildir ve su ikame edilemez (Shiva, 2006:).

Bu ilkelerden yola çıkarak Shiva'nın suyun tahakkümünün ortadan kaldırılması için çözümlerine ulaşmak mümkündür. Shiva, suyun doğadan serbestçe alınması ve ihtiyaçlar doğrultusunda kullanılmasını bir hak olarak görmekte, buna karşılık temiz ve yeterli miktarda suyun doğada tutulmasının zorunlu olduğunu belirtmektedir. Yaşamın idamesi için zorunlu bir kaynak olan su, sadece insanlar için değil tüm canlılar için bir yaşamsal kaynaktır ve yeryüzündeki her canlı ihtiyacı olduğu kadar suyu kullanma

hakkına sahiptir. Su, yeryüzündeki döngüsü ile tüm dünyayı birbirine bağlamaktadır. Dolayısıyla gezegenin herhangi bir yerinde su döngüsüne verilen zarar, tüm canlılara verilen bir zarardır. Su bizlere doğa tarafından karşılıksız sunulmaktadır dolayısıyla su kar metası olarak alınamaz ve satılamaz. Bu tüm canlıların su hakkının ihlali anlamına gelir. Su, kıt ve tükenebilir bir kaynaktır bu sebeple sürdürülebilir kullanım biçimleri dâhilinde kullanılmalıdır. Tükenebilir bir kaynak olan suyun, sürdürülebilir kullanım yöntemleri ile korunması herkesin görevidir. Su kimsenin buluşu değildir ve evrensel kullanım hakkı olan, akışkan doğası gereği ortak bir mülktür. Kimse tarafından meta olarak satılamaz ve suya bir meta gibi yaklaşılamaz. Kimse suyu kirletme, aşırı kullanıp tüketme ya da israf etme hakkına sahip değildir. Tüm bunlarla birlikte ikamesi mümkün olmayan bir kaynak olan su, diğer tüm kaynaklardan farklı özel bir öneme sahiptir.

Suyun özel öneminin farkında olan Shiva, suyun metalaşmasına, tahakkümüne, aşırı kullanımına, kirletilmesine, şişelenerek satılmasına, sürdürülebilirliğinin yok edilmesine, barajlara hapsedilmesine karşı ekolojik mücadele vermekte ve suyun tahakkümünün önlenmesinin tüm canlıların su hakkı için öncelikli koşul olduğunu belirtmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

GIDA HAKKI MÜCADELESİ

3.1. SHİVA'NIN KÜRESEL GIDA SOYGUNU ÜZERİNE TESPİTLERİ

Gıda üretimi, politik ekoloji gündeminde ciddi tartışmaların süregeldiği bir alandır. Gıda güvenliği, gıda üretim süreçleri, seri tüketim ve paketlenmiş gıda, tarımsal üretimde genetiği değiştirilmiş tohumların, zirai ilaçların ve suni gübrelerin kullanımı ve 'modernleşen' tarım süreci ile oluşan cinsiyetli gıda politikası gibi temel konularda tartışmalar sürmektedir. Tarım üzerine süregelen tartışmalar genel olarak iki karşıt sav üzerinden şekillenmektedir: Modern tarım yöntemlerini kullanarak verimliliği artırmanın sağlanabileceği savı ve geleneksel tarım yöntemlerinin kullanılmasının sürdürülebilir tarımsal üretimi sağlaması bakımından esas verimliliği sağladığı savı. Modern tarım yöntemlerinin kullanılması gerektiğini savunan ve birçok büyük tarım şirketinin öne sürdüğü temel görüşe göre; dünyada yaşanan nüfus artışı göz önünde bulundurulduğunda, dünyayı beslemenin tek yolu modern tarım yöntemlerini kullanmaktır. Buna karşılık Vandana Shiva'nın da içinde bulunduğu geleneksel tarım yöntemi savunucularının temel savı ise dünyayı esasında besleyecek yöntemin geleneksel tarım yöntemlerini kullanmak olduğudur.

Tarım yapma yöntemleri üzerine süregelen tartışmanın temelinde ise tarımsal gıda üretiminin en önemli öznesi olan tohum yer almaktadır. Modern tarımsal üretim yöntemlerinde genetiği değiştirilmiş tohumlar, gübreler, zirai ilaçlar ve sulama yoğun bir takım üretim girdileri mevcuttur. Bu sistemde ürün başına düşen tane verimi artırılmakta ve böylece alandan alınan ürün miktarı da artmaktadır. Geleneksel tarımsal üretim yönteminin savunucuları modern tarımsal gıda üretim biçimine tarımsal üretim girdileri ve maliyetinin fazla olması, kimyasal ilaçlamanın toprak ve çevreye verdiği zararlar ve çeşitliliğin azalması başta olmak üzere birçok konuda ciddi eleştiriler getirmekte ve kısa vadede verimliliği artırsa da belirtilen yöntemlerin sürdürülebilirlikten uzak olduğunu belirtmektedirler. Geleneksel tarımsal üretim savunucuları aynı zamanda genetiği değiştirilmiş tohumların kullanımını, tohum tanımının içinde barındırdığı sürdürülebilirliği yok etmesi nedeniyle dışlamakta ve geleneksel tohumların tarımda kullanılmasının gerekliliğine vurgu yapmaktadırlar.

Vandana Shiva, Küresel Tarım Şirketleri tekelinde şekillenen tarımsal üretim sürecini ‘soygun’ olarak nitelendirmekte ve modern tarım yöntemlerinin dayatıldığı çiftçilerin genetiği değiştirilmiş tohum, zirai ilaç ve gübre kullanmasını bu soygunun bir aracı olarak tanımlamaktadır. Shiva’nın küresel gıda sorununa dair en temel tespitlerinden biri ise ‘Yeşil Devrim’ adı verilen ve modern tarım yöntemlerinin kullanılmasını niteleyen terimdir. Yeşil Devrim süreci Shiva’ya göre küresel gıda soygununu destekleyen temel süreçtir. Shiva, Yeşil Devrim sürecinin yanı sıra ‘Mavi Devrim’ adı verilen, deniz ve tatlı su canlılarının tüketim aracı haline getirildiği sürecin ifade eden Mavi Devrim sürecini de eleştirmektedir. Belirtilen süreç Shiva’ya göre deniz altından çalınan hasatı simgelemektedir. Ayrıca hayvansal gıdaların başında gelen, süt ve süt ürünlerinin metalaştırıldığı süreci tanımlayan ‘Beyaz Devrim’, süreci, Shiva’ya göre gıda üretiminde en önemli soygun mekanizmalarından birini oluşturmaktadır. Modern tarım yöntemlerinin kullanımı ile giderek eril nitelik kazanan tarımsal üretim sürecinde Shiva’nın dikkat çektiği en önemli sorunlardan biri ise cinsiyetli bir gıda politikasının doğması ve kadın emeğinin tarımsal üretim süreçlerinden dışlanmasıdır.

3.2. KÜRESEL GIDA SOYGUNU

Gıda da su gibi yaşamsal bir kaynaktır. Hiçbir canlı gıda olmadan yaşamını sürdüremez. Bu noktada günümüzde gıda üretimi ve tüketimi giderek ‘gıda sorunu’ olarak anılmaya başlamıştır. Bunun temel nedenini ise tarımsal gıda üretimindeki müdahale sürecidir. Tarımsal gıda üretiminde kimyasal zirai ilaç kullanımı, genetiği değiştirilmiş tohumların ve suni gübrelerin kullanımı, üretim sürecinde gerçekleştirilen müdahalelerin temelini oluşturmaktadır.

Vandana Shiva’ya göre küresel tarım şirketlerince dayatılan ve bilimselliğe atfedilen tarımsal üretim yöntemleri esasında küresel bir gıda soygunudur. Küresel tarım şirketlerince dayatılan yöntemler, doğayı ihtiyaçtan hızlı bir şekilde tüketmektedir. Bu nedenle gelecekte çalmaktadır. Bunun yanı sıra tarım yaparak gıda üreten üreticilerin şirketlere bağımlı tüketiciler haline getirilmesi; zenginlerin, fakirlerin elindeki gıdayı çalmasının bir yöntemidir ve monokültür²⁸ üretim yöntemleri ile çeşitliliği azaltılan tarım ürünleri nedeniyle temel gıda maddelerinin fiyatları

²⁸ Monokültür temel anlamıyla tek türe dayanan tarımsal üretimi ya da çeşitliliğe sahip olmayan ürünleri ifade etmektedir.

yükselmekte ve fakirlerin gıdaya erişimi giderek zorlaşmaktadır (Shiva, 2006, s. 14). Bu noktada geleneksel üretim yapan çiftçiler küresel tarım şirketlerine bağımlı hale getirilmektedir ve giderek daha az insan sağlıklı gıda ürünlerine erişim sağlayabilmektedir. Vandana Shiva günümüzde tarımsal gıda üretiminin özellikle birkaç küresel tarım şirketinin elinde olduğunu ve Serbest Ticaret Anlaşması'na dayandırılarak tohumların patentlendiği, böylece çiftçilerin üretici olmaktan ziyade küresel tarım şirketlerinin ürünlerinin- bu ürünler tarım şirketlerince patentlenen tohum, kimyasal tarım ilaçları ve suni gübrelerdir- tüketicisi haline geldiklerini belirtmektedir. Çiftçiler üretici olmaktan çıkıp büyük şirketlerin patentlediği tarımsal ürünlerin tüketicisi haline dönüştükçe, pazarlar yerel ve ulusal düzeyde çökertilip küresel düzeyde genişledikçe, "serbest ticaret" anlaşması ve küresel ekonomi de yoksulun gıda hakkının ve hatta yaşama hakkının zenginler tarafından çalınmasını sağlayan bir araç haline gelmektedir. Çünkü dünya halkının %70 gibi büyük bir çoğunluğu geçimini gıda üretiminden elde etmektedir. Bu çiftçilerin çoğu da kadındır. Oysa endüstrilemiş ülkelerde nüfusun yalnızca %2'si çiftçidir (Shiva, 2006, s. 14). Tüm kültürel farklılıkları silen, farklı yaşam biçimlerinin üzerinden silindir gibi geçen kitlesel tüketim ve medya hegemonyası öylesine yaygın ve giderilmesi güç bir eksiklik ve yoksunluk durumu yaratır ki, geleneksel toplumlar için başka türlü düşünülemez olan yaşam biçimlerini aşmak için gerekli hale gelen araçlara ulaşmaya çalışan, yani ekonomi düzeninin kıtlık koşullarında başkalarıyla rekabet etmek zorunda kalan insanlar yoksul hale gelirler (Şahin, 2004, s. 3). Bu noktada modern tarımsal üretim dünyayı doyurmaktan son derece uzaktır ve fakirlerin gıda- dolayısıyla yaşam hakkını gasp eden bir soyguna dönüşmektedir. Bu durumu Shiva şöyle ifade etmektedir: Ekolojik dünya görüşüne göre ihtiyacımız olandan fazlasını tükettiğimiz veya doğayı açgözlü bir şekilde sömürdüğümüz zaman hırsızlık yapmış oluruz. Büyük tarım şirketlerinin yaşam karşısı görüşüne göre ise doğayı yenilemek ve korumak hırsızlıktır. Bu dünya görüşünde bolluğun yerine kıtlık, doğurganlığın yerine kısırlık hâkimdir. Doğanın soyulmasını bir pazar mecburiyeti addeder ve bu soygunu verimlilik ve üretkenlik hesaplarının arkasına saklar (Shiva, 2006, s. 27-28).

Tarımsal gıda üretiminde kimyasal ilaç kullanılıyor ise çevredeki diğer canlıların (bu canlılar arasında çeşitli haşereler, böcekler, kelebekler ve yabancı otlar sayılabilir) yaşam hakkı gasp ediliyor demektir. Çünkü zirai ilaçlar çevredeki tüm canlıların yaşamını tehdit etmektedir. Aynı zamanda toprak, gübre ve diğer kimyasallar ile

kirletiliyor ve verimsizleştiriliyor ise Shiva'ya göre, burada canlı yaşam hakkı açısından bir soygun mevcuttur (Shiva, 2006, s. 26). Bu somut durumda tüm canlıları son derece yakından ilgilendiren gıda üretimi sürecinde her canlının yaşam hakkını koruyacak ve geleceğin de garanti edildiği bir sistemi benimsemek asıl gıda adaletini sağlayacak olan sistemdir. Dünyada SlowFood başta olmak üzere birçok 'güvenilir gıda' hareketi, "böcek ilaçları veya kimyasallardan zehirlenmemek, bozulmayan ve şiddet görmeyen ürünlerle bir doğada yaşayabilmek" (Petrini ve Padovani, 2012, s. 115) mottosu ile tarımsal gıda üretiminde kullanılan zirai ilaçların şiddet ile ilintisi olduğunu ifade ederek reddetmekte ve gerçek güvenilir gıda olan yerel üreticiye yönelmektedir.

Shiva'ya göre küresel tarım şirketleri sadece doğanın hasadını çalmaz aynı zamanda genetik mühendisliği uygulamaları ve uluslararası anlaşmalar çerçevesinde canlılar üzerinde de patent oluşturmakta ve doğanın da hasadını çalmaktadır. Ayrıca her gen mühendisliği uygulamasında kârı artırabilmek amacıyla başka türlerden gıda çalınmaktadır. Nitekim 1992'de uluslararası dev bir tarım şirketi olan Cargill'in Hindistan'a girişi sırasında şirket yöneticileri 'Hindistan Çiftçileri'ne arıların polenleri gasp etmesini önleyen teknolojiler' getireceği vaadinin yanı sıra 'bazı bitkilerin güneş ışığını çaldığını' iddia etmiştir (Shiva, 2006, s. 25-26). Arıların polenleri gasp ettiğini yahut bazı bitkilerin güneş ışığını çaldığını ifade eden monokültürcü anlayış, arıları ve monokültür ürünlerin dışında kalan ve 'zararlı' olarak nitelendirdiği bitkileri kimyasal ilaçlarla yok etmektedir. Canlı yaşamını monokültürcü bir algı ile yok eden anlayış, sadece kar odaklıdır ve her canlının öznel değerini hiçe saymaktadır. Aynı dünyayı paylaştığımız arılar ya da yabancı otlar her bir canlı kadar yaşam hakkına sahiptir.

Bugün gıda, insanların çoğunluğunu gıdadan mahrum bırakacak ve kötü gıda tüketimine zorlayacak şekilde üretilmektedir. Gezegendeki bir milyar insan açlık çekerken, iki milyar insan ise obezite, diyabet ve hipertansiyon gibi beslenmeyle bağlantılı hastalıklardan mustarıdır (Shiva, 2014, s. 25). Gıdanın monokültür anlayış temelinde üretilmesi, çeşitliliği yok eden bu süreçte gıda üretiminin ve dolayısıyla tüketiminin de sadece birkaç tür üzerinden sürdürülmesine neden olmaktadır. Böylece dünyada birçok insan fastfood²⁹ menşei yağ içerikli gıdalar ile beslenmekte, süpermarketlerden tüketim ömrünün uzatılması için içeriğinde koruyucu madde oranı

²⁹ "Fransız sosyolog Paul Aries, McDonald's Çocukları başlıklı kitabında fastfood yiyeceğin temelinde yer alan hamburgeri şöyle tarif etmiştir: Hamburger ergenlik çağındaki insanlara yönelik Amerikan yiyeceği değildir, kültürü ve yaşı olmayan ilk yiyecek olmak özelliğini taşır, 'ulusal veya uluslararası niteliğe sahip değildir, kozmopolit bir kimliği vardır ve var olan bütün mutfak kültürlerinin inkar edilmesine dayanır" (Petrini ve Padovani, 2012, s.107).

hayli yüksek paketli gıda ürünlerini satın almakta ve aynı zamanda şeker içeriği çok yüksek içecekleri tüketmektedir. İnsan sağlığını hayli kötü etkilediği bilinen bu seri tüketim kültüründe, paketlenmiş gıda sağlık ve zenginlik göstergesi olarak sunulmaktadır. Paketlenmiş gıda ve fastfood hakimiyeti³⁰ altındaki gıda pazarında yerel çiftliklerde, yerel üreticilerce üretilmiş çeşitli gıdaya yer yoktur ve yerel üreticilerce üretilmiş gıda ürünlerine sağlıksız olma ve hijyen şartlarından yoksun olma gibi ithaflar yoluyla kitleler daha çok seri tüketime yönlendirilmektedir. Bu nedenle yerel üreticilerin gıda ürünleri pazar değerini kaybetmekte, yerel üretici giderek yoksullaşmakta ve üretimden vazgeçmek zorunda kalmaktadır. Paketlenmiş gıda, zenginler için ulaşılabilir bir gıda kaynağı iken, fakirler için durum tam tersidir. Bu nedenle yoğun paketlenmiş gıda tüketen insanlarda beslenme kaynaklı hastalıklar baş gösterirken, fakirler ise açlık çekmekte- hatta açlık nedeniyle yaşamını kaybetmektedir. Günümüzde soya fasulyesi, mısır, pirinç ve buğday³¹ olmak üzere dört türe³² indirgenen gıda üretimi, dünyayı monokülürücü bir üretim sürecine dâhil etmekte ve bu savı tane veriminin artırılması ile artan dünya nüfusunu beslemeyi mümkün kılacak bir sistemin oluşturulması ile sağlayacakları iddiasını sürdürmektedir (Shiva, 2006, s. 125). Ancak bugün üretilen tahılın çoğu doğrudan tüketilmemekte ve hayvan yemine

³⁰ Dünyanın en büyük fastfood zinciri olan McDonalds, San Bernardino’da bulunan ve McDonald kardeşlere ait olan ufak bir restoranda, Ray Kroc isimli bir elektrikli çarpıcı satıcısının girişimci fikri ile hayat bulmuştur. Kroc, 1955’te fastfood üreten dükkanların lisanslı acentesi olur ve “franchising” yöntemini kullanarak birbirlerinin tıpatıp eşi olan başka dükkanları ABD ve dünyanın her köşesinde açar. İlk mekan McDonald’s Speedee Service System adıyla hizmete açılmıştır ve hedefi “komple bir öğünü bir dakikadan kısa bir sürede servis edebilmektir”. İlk mekân açılışından bu yana geçen yarım asırda dünyadaki McDonald’s dükkanlarının sayısı 29.000’e ulaşmıştır. En çarpıcı olanı ise McDonald’s’ın bir buçuk milyon çalışanın her gün 43 milyon kişiye fastfood hizmeti veriyor oluşudur (mcdonalds.com).

³¹ “Günümüzde, dünya ekosistleri içerisinde bulunan aşağı yukarı 300 bin canlı bitki türünün en fazla 50 bin kadarının yenilebilir nitelikte olduğu belirtilmektedir. Yine bunların içerisinde 7 bin bitki türünün tarımsal olarak üretildiği ve gıda olarak kullanıldığı saptanmıştır. Ancak bütün bu ekolojik zenginliğin içerisinde 30 tür, dünya kalori tüketiminin %90’ını karşılamakta ve sadece 4 tür (pirinç, mısır, buğday ve soya fasulyesi) dünya nüfusunun tükettiği kalori ve proteinin çok büyük kısmını sağlamaktadır. İşte genetik mühendisliği ve temelde oluşturulan biyoteknoloji kapitalizmi, ellerindeki bilimsel olanakları bu büyük biyolojik zenginlikten yeni gıda türleri, insanlık için yeni kalori, besin imkânları geliştirmek yerine, kolaya kaçmakta var olan çeşitliliği ortadan kaldırmak doğrultusunda karlı çalışmalar yürütmektedirler. Örneğin, Çin’de geleneksel olarak 10 bin buğday çeşidi üretilmektedir. Bu sayı 1970’lerde sadece bine düştü. Meksika’da geleneksel mısır çeşitlerinin sadece %20’si bugün varlığını koruyabilmiştir. ABD sınırları içerisinde 7 bin elma çeşidinin bugün 6 bini kaybolmuştur. Filipinler’de ki geleneksel pirinç çeşitleriyle meşhurdur, 1980 öncesindeki Yeşil Devrim kampanyalarının ve sonrasında neo-liberal tarım politikalarının etkisiyle tüm pirinç arazilerinin %98’i sadece iki tane Yeşil Devrim çeşidine bırakılmıştır” (Reyhan, 2012, s. 2018).

³² “Dünya çapında belli başlı ticari ekinlerin- örneğin, mısır, pamuk, soya fasulyesi- ticari tohumlarının giderek artan bir yüzdesi genetik müdahale görmüş tohumlardan oluşmaktadır. GDO tohum şirketleri uzun süre önce ürünlerinin zamanla besin değeri daha yüksek ekinlere dönüşeceği vaadinde bulunmuştu; oysa şu anki patentli genler sadece zararlı böceklerle ya da tescilli ot ilaçlarına karşı dirençli olup, besleyicilik değeri daha yüksek ekin vadinin gerçekleşmesine uzun yıllar var (belki de hiçbir zaman) gibi gözükmektedir” (Heinberg ve Bomford, 2016, s. 44).

dönüştürülmektedir. Üretilen tahıl önce hayvanlara yedirilmekte ve sonrasında hayvanların bedenleri yemek olmaktadır. Tarım Bilimi ve Teknolojisi Konseyi'ne göre, üretilen tane tahılın tamamının insanlar tarafından doğrudan tüketilmesi durumunda, süt, et ve yumurtaya dönüştürüldükten sonra tüketilmesine nazaran beş misli daha fazla insan beslenebilecektir (Shiva, 2006, s. 87). Bu kadar büyük sayıda büyük baş hayvanın daha önce yeryüzünde var olmamış olması bu durumu net olarak ortaya koymaktadır. Et ürünleri endüstrisine hizmet etmek üzere hayvanların dar alanlarda, kötü şartlarda yetiştirilmesi ve hayvanlara uygulanan işkencenin bu süreçte rol oynaması bugün ciddi eleştirilere neden olmaktadır.

Buda³³, bize geleceğimizi korumak için farkındalıkla tüketmeyi öğütler. Geleceğimiz daima içinde bulunduğumuz anda belirir. Şimdi nasıl görünüyorsa, gelecek de bir ihtimal aynı olacaktır, çünkü gelecek şu anda oluşur. Bu yüzden geleceğimizi korumak için bulunduğumuz anda değişiklik yapmalıyız (Nanh, 2015, s. 29). Buda'nın öğüdünü dikkate aldığımızda bugün gerçekleştirilecek farkındalıklı beslenmenin esasında endüstrileşmiş tarımsal yöntemlerle üretilen gıda ürünleri ve hayvansal gıda ürünleri olan tüketimi sınırlamaktan geçtiğini ve ancak bu şekilde geleceğin sürdürülebilirliğin inşa edilebileceği görülmektedir.

3.3. YEŞİL DEVRİM VE GIDA ADALETSİZLİĞİ

Yeşil Devrim, özellikle 1960'lı yıllardan sonra dünya tarımında meydana gelen bir dönüşümü ifade etmektedir. Bu dönüşüm yüksek tane verimine dayanan ve bol tarımsal girdi gerektiren yeni melez tarla bitkisi türlerinin üretimini destekleyen topyekûn tarımsal üretim değişimini ifade etmektedir (Shiva, 2006, s. 21).

Yeşil Devrim sürecinde tane verimliliğine dayanan tarımsal üretim, bitkinin büyümesinin sap bölümünden kısılması ve bitkilerin küçeleştirilmesi sayesinde tanelerin artırılması yöntemiyle yapılmaktadır. Bitkilerin genetiği değiştirilen tohumlar³⁴ ile genetiğinin bozulması sonucu, bitkilerin taneleri taşıyabilmesi ve ayakta durabilmesi için hem yoğun kimyasal gübre kullanımı hem de yoğun kimyasal ilaç kullanımı

³³ Buda, MÖ Hindistan'da yaşadığı tahmin edilen ve Budizm'in kurucusu olan ruhani liderdir.

³⁴ Kenan Demirkol, "tohumun genetiği niçin değiştirilir?" sorusunu şöyle cevaplamaktadır: Bt- toksini içeren bitkiler üretebilmek, herbisitlere dirençli bitkiler üretebilmek ve raf ömrü uzatılmış bitkiler üretebilmek (Demirkol, 2015, s. 45). Bu noktada Bt- toksini içeren bitkiyi, zararlı böceklerle karşı dirençli hale getiren bir sistemin genetiğe işlenmesi anlamına gelir. Tarımsal üretim sürecinde sıkça kullanılan herbisitlere (zararlı otları öldüren zirai ilaçlar) karşı bitkinin herbisitlerle olan etki mekanizmasının ortadan kaldırılmasına yönelik bir mekanizmanın bitkinin genetiğine tanımlanması yöntemi ile dirençli hale getirilmesi sağlanmaktadır. Ek olarak bitkilerin raf ömrünü uzatan mekanizmaların bitki genetiğinde tanımlanması ile bitkilerin satışı üzerinden daha fazla kar elde edilebilmesi amaçlanmaktadır.

sayesinde sağlanmaya çalışılmaktadır³⁵. Nitekim bitkinin doğal gelişimi düşünüldüğünde ürettiği tahıl tanelerini taşıyabilecek uzunlukta olduğu gözlemlenebilir, genetiği ile oynanması sonucu cüceleşen bitkiler, artan taneleri taşıyabilmek için gübre desteğine ihtiyaç duymaktadır. Shiva, daha az bitki sapının daha az hayvan yemi ve toprağın canlanması ve yeniden oluşmasını sağlayan milyonlarca mikroorganizmanın beslenmesi için çok miktarda organik maddeyi üretmekten yoksun olduğuna dikkat çekmekte ve Yeşil Devrim'in tane verimliliğinin esasında çiftlik hayvanları ve toprak mikroorganizmalarının beslenmesinden çalınarak sağlandığı belirtmektedir (Shiva, 2006, s. 21). Endüstriyel tarımla birlikte buğday ve mısır verimliliğinde gözlenen artış aynı zamanda küçük çiftliklerde üretilen diğer ürünlerden vazgeçilmesi pahasına gerçekleşmiştir. Bu durumu Shiva şöyle ifade etmektedir: Fasulye, baklagiller, meyveler ve sebzeler hem çiftliklerden hem de ürün hesaplarından silinmişlerdir. Ulusal ve uluslararası pazara bir iki üründen daha fazla taneye ulaşacak diye, Üçüncü Dünya'nın çiftçi aileleri daha az gıda ile yetinmek durumunda kalmıştır (Shiva, 2006, s. 21). Yerel çiftliklerde binlerce yıldır polikültüre dayalı üretim yapıldığında hem çiftlik hayvanlarının hem de toprağın yeniden oluşumunu sağlayan mikroorganizmaları besleyen ve böylece çiftçilerin sürdürülebilir bir biçimde kendi içinde dışa bağımlılık olmadan ve kendi idamesini sağlayan bir biçimde şekillenen çiftlik üretiminden uzaklaştıran Yeşil Devrim süreci, monokültürü dayatmakta ve dışa bağımlılığı çokça artırmaktadır. Bu süreçte hayvanları beslemek için gerekli besin ürünlerini satın almak zorunda kalan çiftçiler, genelde tarlalarını tek tip tarım bitkileri ile doldurmakta, geçimlik hayvancılık ve geçimlik ihtiyaç olan farklı tarım ürünlerini üretmekten vazgeçmekte böylece giderek küresel şirketlerin tüketicileri haline dönüşmektedirler. Bu durum Shiva'nın da dikkat çektiği üzere çiftçilerin borçlanmalarına, topraklarını kaybetmelerine nihayetinde çiftçi intiharlarına yol açmaktadır.

Yeşil devrim süreci tarımda sulama, herbisit ve pestisit kullanımının artmasını simgelemekle birlikte tarımsal üretimi artırması söyleminde ciddi tartışmalara sebep olmuştur. Nitekim Vandana Shiva, geleneksel polikültürler ile endüstriyel monokültürlerin karşılaştırıldığı bir çalışmayı işaret ederek, bir polikültürün 5 birim girdi kullanarak 100 birim gıda ürettiğini buna karşılık bir monokültürün 100 birim gıda üretimi için 300 birim girdiye ihtiyaç duyduğunu söylemektedir (Shiva, 2006, s. 26). Bu

³⁵ Girdi maliyetleri yüksek tek tip ürünlerin üretimi için, çevre de tek tip hale getirilmeye çalışılmaktadır. Suni gübre, sulama ve zirai ilaçlar sayesinde verimliliğin sağlanabildiği bir sistem, küçük çiftçilerin karşılamasının mümkün olmadığı maliyetleri ifade eder.

monokültürün israfının ne ölçüde olduğunu göstermektedir. Bunun yanı sıra herbisit ve pestisit kullanımı, GDO'lu tohum kullanımı ve yapay gübre gibi yapay girdiler başlı başına ekolojik sorunlara yol açmakta hem üretici hem de doğa için ciddi maliyetleri doğurmaktadır.

Küresel pazar odaklı üretilen ve tüketilen her ürünün tek tipleşmesini sağlayacak yegâne unsur üretim sürecinin tek elden yönetilmesidir. Monokültür akıl tarafından yönetilen bu üretim süreci daima tek tiplidir ve yukarıdan (en güçlü) aşağı doğru (en zayıf) şekillenmiştir. Bu yönetim sürecinde, yukarıdakiler yani süreci yönetenler daima dayatmacı iken, aşağıdakiler yani yönetilenler daima dayatmaya ve tahakküme maruz kalanlar olmaktadır. Sürecin tersine şekillenmesi mümkün olmadığı gibi şiddet ve baskının yoğun olduğunu söylemek mümkündür. Monokültür akıl, bugün çok belirgin şekilde hayvanlar ve bitkiler üzerinde ilan ettiği fikri mülkiyet hakkı ile doğanın birer parçası olan bu canlıların tamamen insan aklının bir ürünü olduğunu iddia etmektedir. Nitekim monokültür akıl, doğanın ve yaşamın hem çeşitliliğine hem de yaratıcılığına ilk ve en büyük darbeyi bu şekilde vurmaktadır. Yaşamın çeşitliliğinden bahsedebilmek için öncelikle kültürel çeşitliliğin varlığından bahsedebilmemiz gerekmektedir. Tüm toplumsal süreçlerin doğa ile bağlantısının yadsınamaz gerçeği de burada bir kez daha tasdik edilmiş olur. Monokültür akıl, genetiği değiştirilmiş tohumlar ile bu tohumların ekilmesi için alan yaratmak maksadıyla önce doğayı acımasız bir 'hizalama' çabasına girişir. Nitekim genetiği değiştirilmiş tohumlar tersi iddia edilse de her bölgeye uyum sağlamamakta ve bu nedenle 'doğayı tohuma uygun hale getirme' süreci başlamaktadır. Gerek tarım alanı açmak için ormanların tahrip edilmesi gibi doğrudan, gerekse yanlış sulama tekniklerinde ısrar edilmesi sonucu sudan yoksun kalan bölge fauna ve florasının olumsuz etkilenmesi gibi dolaylı süreçlerle olsun, monokültür akıl çeşitliliği son derece olumsuz etkilemektedir. Bunun yanı sıra geleneksel kültürlerin en önemli simgelerinden biri gıda çeşitliliğidir. Öyle ki yeryüzünde her coğrafyanın 'oraya özgü'lüğü atfedilen bir gıda üretim, sunum ve tüketim biçimi mevcuttur. Monokültür zihin, yerel gıda çeşitliliğine neredeyse aşağılık bir rol atfederek geleneksel gıda üretim biçimlerini dışlamaktadır. Dünyanın her yerinde iki büyük firmanın gazlı içeceklerinin yanı sıra paketli ürünler (cipsler başta olmak üzere) zenginlik göstergesi olarak yansıtılmaktadır. Ayrıca bu ürünler tatlarının herkes tarafından her zaman beğenileceğinin garantisini de vermektedir. Monokültür akıl, yerel gıdanın beğenilmeme ihtimalini çok büyük bir risk olarak yansıtmaktadır. Monokültür akıl

çerçevesinde temellenen ve Shiva'nın gıda soygununun bir diğer yöntemi olarak işaret ettiği süreç 'Mavi Devrim' sürecidir.

3.4. MAVİ DEVRİM VE ÇALINAN GIDA

Mavi devrim, su kültürlerine dayalı gıda üretiminin endüstriyelleşmesini ifade eden ve bu endüstriyelleşmenin deniz kaynaklarının tükenmesi krizine ve üçüncü dünyanın yoksullarının yeterli beslenememesine atıfta bulunularak gerçekleştirildiği, geleneksel balıkçılık yöntemlerinin aksine endüstriyel balıkçılık teknolojileri ile şekillendirilen süreci ifade etmektedir. Shiva'ya göre 'Mavi Devrim', tıpkı endüstriyel bitki üretimi gibi endüstriyel balıkçılık ve su kültürleri de ürettiklerinden daha fazla kaynak tüketmektedirler (Shiva, 2006, s. 55).

Mavi Devrim sürecinden sonra ticari balıkçılık sektörü giderek yaramaz av³⁶ oranı artan bir hale gelmiştir. The Ecologist'in raporuna göre ticari balıkçılığın neden olduğu yıllık küresel ıskarta miktarı en düşük tahminlere göre 27 milyon tondur, yani dünyadaki tüm ticari balıkçılığın karaya çıkardığı balık miktarının üçte biri kadardır. Buna ek olarak, endüstriyel balık filoları balık yakalamak için çok büyük ağlar kullanırlar. Her yıl 3,5 milyon kilometre, dünyayı 88 kez sarmalamaya yetecek kadar sentetik ağ kullanılmaktadır. Bu ağlara yakalanan balıkların %50'si ticari olmayan 200 türe aittir (Shiva, 2006, s. 48-51). Bu süreçte denizlerden daha çok balık elde edebilmek ve böylece daha çok deniz ürününü ticari pazara kazandırabilmek amacıyla milyonlarca deniz canlısının yaşamına son verilmektedir. Gündemde olan bir diğer gerçek denizlerde yaşayan canlı türü sayısının hayli azaldığı yönündedir. Bu durum, canlı yaşamı için çok büyük bir tehdittir.

Mavi Devrim sürecinde Shiva'nın sıkça gündeme getirdiği karides çiftliklerinin çevreye olan olumsuz etkileri hiç de küçümsenmeyecek bir dizi felaketi doğurmaktadır. Shiva bu durumu şöyle eleştirmektedir: ABD başta olmak üzere birçok ülkede verimli ve karlı karides çiftlikleri mevcuttur ancak bakıldığında bu çiftlikler belirtilen ülkelerde yaygın hale getirilmemektedir. ABD'nin karides sektöründeki yatırımları Meksika ve Ekvator gibi ülkelerde yoğunlaştığı görülürken, aynı zamanda dünya toplam karides üretiminde sanayileşmiş ülkelerin payı %25'in altındadır. Karides tüketicilerinin yoğun olarak sanayileşmiş ülkelerde yaşamalarına karşın, karides üretilen çiftliklerin Üçüncü

³⁶ Yaramaz av (Iskarta): Küresel deniz ürünleri pazarında hiçbir değeri olmayan veya pazarlama ve paketleme standartları açısından yanlış boyutlarda olan balıkların öldürülmesi anlamına gelmektedir.

Dünya Ülkeleri'nde yaygınlaştırılmansın temel sebebi, karides çiftliklerinin neden olduğu çevre tahribatıdır. Karides endüstrisi bu anlamda “tecavüz et ve kaç”³⁷ mantığının yürütüldüğü bir sektördür (Shiva, 2006, s. 57). Mavi Devrim'in sonuçları görüldüğünde bu endüstriyel balıkçılık sektörünün sürdürülebilir olmadığı açıkça görülebilmektedir.

Shiva, balıkçı çiftçilerin 15.000'den fazla tatlı su balığı türünü yaşattıklarını ve koruduklarını ifade etmiştir (Shiva, 2012). Buna karşılık Mavi Devrim sürecinde, küresel pazara kazandırılan deniz ürünü sayısının artırılabilmesi amacıyla birçok ticari değeri olmayan deniz canlısının yok edilmesi sürdürülebilirlikten uzaktır ve giderek deniz canlısı türlerini yok etmektedir. Shiva'nın Mavi Devrim sürecinde görüldüğü gibi, sonuçlarının felaketlerine dikkat çektiği bir diğer süreç, hayvansal gıda üretimini tanımlayan ve endüstrileştiren süt ve süt ürünlerinin elde edilmesi sürecini ifade eden Beyaz Devrim adlı süreçtir.

3.5. BEYAZ DEVRİM VE ÇALINAN GIDA

Beyaz devrim 1970'lerden sonra Yeşil Devrim süreci ile gelişen hayvan besiciliği ve süt ve süt ürünlerinden elde edilen gıdadaki teknolojik dönüşümü ifade etmektedir. Bu dönüşümün temel amacı, et ve süt türevi ürünlerin üretim ve verimini artırmaktır. Shiva, Beyaz Devrim sürecinde yaşanan israfı şöyle ifade etmektedir: Hayvanların beslenmesi için üretilen hayvan yemine dair yanıtma, dünya açlığındaki en büyük etkidir. Hayvanları beslemek için üretilen tahıllar için ayrılan araziler kimsenin dikkatini çekmemektedir. Avrupa dışındaki fabrika çiftliklerinde hayvanları beslemek amacıyla tahıl üretimi için, gıda üretimi için ayrılan alandan 7 kat daha fazla alan kullanılmaktadır. Bu zarar şöyle de ifade edilebilir: Hayvanlar serbest dolaştırılıp kendi ekolojik çevresinde yeşillikleri yiyerek besleneceklerine fabrikalara doldurularak tahılla beslenmektedir. Tam da bu nedenle 1 kg biftek için 7kg, 1 kg domuz eti için 4 kg ve 1 kg tavuk için 2,4 kg yem gerekmektedir (Shiva, 2012).

Monokültür algının teknoloji ile birleşmesi sonucu hayvanların kendinden değeri yok sayılmış ve hayvanlar sadece daha fazla kar sağlayan birer araç olarak görülmüştür. Beyaz Devrim sürecinde hayvanlar birer canlı değil birer süt makinası ya da et makinası

³⁷ “Karides çiftçiliğinde deniz suyunun göletlere pompalanması gerekmektedir; çünkü yetiştirilen birçok karides türü trilyonda 25 ile 30 parçacık düzeyinde bir tuzluluğa ihtiyaç duyar. Gölet tuzluluğunun kontrolü için yeraltı akiferlerinden (yeraltı su haznesi) tatlı su çekilmesi, problemi derinleştirir. Büyük miktarlarda çekilen sulardan sonra akiferler tuzlu su istilasına maruz kalır. Akiferlerin tuzlanması kıyı toplulukları için tatlı içme suyu krizi yaşanmasına neden olmaktadır” (Shiva, 2006, s. 59 -68).

olarak görülmektedir. Bu nedenle bu süreç hayvanlar için yoğun işkencelerle gündeme gelen bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır. Shiva'ya göre, Beyaz Devrim yanlış şeyi yanlış miktarlarda üretme durumunda küçük çiftçiler ve diğer canlıların ihtiyaçlarının değersiz ve vazgeçilebilir olduğunu düşünmektedir. Beyaz Devrim'e içsel olan şiddet de burada yatmaktadır (Shiva, 2006, s. 75). Bu duruma 'hayvan hapisanesi' olarak adlandırabileceğimiz fabrikalar neden olmakta ve hiç otlak görmeden et endüstrisine kazandırılan inekler ve tavuklar sadece ticari değer hesaplarında okunmaktadır. Bir inek Beyaz Devrim endüstri öyle ithaf etse bile bir süt makinası ya da et makinası değildir. Hayvanlar birer öznedir. İneklerin veya diğer hayvanların birer özne olduğunu yadsıyan ve hayvanlara sadece hammadde gözü ile bakan kapitalist yaklaşıma türlerin özgürlüğü için karşı durmak bugün bir zorunluluktur. İnsan türü kendi özgürlüğünü başka türlerin tahakkümü üzerine kuramaz. Özgürlük tam anlamı ile tüm türler için var olduğunda özgürlük olacaktır.

Zengin ülkelerde görülen kanser, enfarktüs ve kalp hastalıkları kesin olarak sığırtı eti ve hayvansal ürünlerin tüketimiyle ilişkilendirilebilir. Farklı bölgelerin kültürel diyetleri karşılaştırıldığında yüksek et tüketiminin kanser kaynaklı ölümleri artırdığını göstermektedir. Buna ek olarak Beyaz Devrim sürecinde üretilen 'modern' etler, endüstriyel çiftliklerde yetiştirilmiş hayvanlara oranla çok daha fazla ilaç ve antibiyotik kalıntısının yanı sıra aynı zamanda yedi kat daha fazla yağ içermektedir (Shiva, 2006, s. 82). Hayvanların işkence süreçleri ile hapsedildiği, antibiyotik ve genetiği değiştirilmiş bitkilerden üretilen tahıllarla beslendiği bir süreçte çok geniş bir sektöre ulaşan et ve süt ürünlerinin tüketimi 'sağlık açısından çokça yararlı olduğu' reklamları ile satışa sunulmuş olsa da araştırma sonuçlarından tam tersi yönde bilgiler elde edilmektedir. Bu noktada Beyaz Devrim süreci hem hayvanların kendinden değerini yok etmekte, hayvanlara işkence ile sıkça gündeme gelmekte ayrıca insan yaşamını tehdit etmektedir. Sürdürülebilirlikten hayli uzak olan bu süreç, aynı zamanda cinsiyetçi gıda üretimini de tetiklemektedir.

3.6. CİNSİYETLİ GIDA POLİTİKASI

Shiva'ya göre Yeşil Devrim, dışıl ilkeyi saf dışı bırakmak için tohumların sürdürülebilirliğini ve biyoçeşitliliği yok eden bir stratejidir. Kadınlar tarafından paylaşıp saklanan ortak kaynak olarak kullanılan tohum, şimdilerde Monsanto'nun

karşılığında telif ücreti ödenmesi gereken “mülkiyeti” haline gelmiştir. Yerli toplumlarda tohum saklandığı veya paylaşıldığı zaman bunun adı artık “korsanlık” oluyor. En yüksek insani değerler birer suça dönüştürülürken, en alçak insani özellikler “fikri mülkiyet hakkı” statüsüne yükseltiliyor (Shiva, 2014, s. 19).

Dişil tarım bilgisi ile şekillenen tarımsal gıda üretim sistemi bazı önemli özellikler taşımaktadır. Küçük ölçekli çiftliklerde geçimlik tarım üzerine kurulan üretim sürecinin kaynağı doğadır. Doğal kaynakların başında toprak ve su gelir ve bu üretim sürecinde biyoçeşitlilik korunur, doğa ve tohumlar daima kendini yenileyebilme özelliğine sahiptir. Kadınların tarımsal gıda üretimi için fosil yakıt, kimyasal tarım ilaçlarına ya da suni gübrelere ihtiyacı yoktur. Tarımsal üretimde doğallığın tartışıldığı ve iklim değişikliğinin gündeme geldiği günümüz dünyasında esas dikkati çeken nokta budur: Kendine yetebilir bir tarımsal gıda üretim süreci. Binlerce yıldır evrimleşen dişil tarım bilgisine dayalı, doğal şartlar ile uyumlu bitkilerin seçilmesi nedeniyle herbisit ya da pestisit kullanımına ihtiyaç duyulmazken, bitkinin sağlıklı büyümesini sağlayacak olan gübre çitlikte kompost yapılarak ya da hayvanlardan elde edilir. Biyoçeşitlilik ve entegrasyon geleneksel üretim sisteminin en temel özelliğidir. Girdi maliyeti olmayan bir sistem olduğu için alan başına düşen verim oldukça yüksektir. Ek olarak geleneksel yöntemlerle üretilen ürünlerin neredeyse tamamı evde ya da yerel alanda tüketilirken, kalan kısmı yerel pazarda satılır ancak daha fazla kalmışsa uzak yerlere nakledilir. Kadınlar bu noktada gıda erişimine eşitliği sağlayan aktörler haline gelirler ve hem hane halkının hem de kız çocuklarının gıdaya erişimine fırsat vererek, gıda güvenliğinin temelini oluştururlar.³⁸

Bilindiği üzere gıdaya erişimin zor olduğu toplumlarda bunun faturasını ilk ödeyenler kız çocuklarıdır ve kız çocukları kısıtlı sağlanan gıdadan faydalanma listesinde en son sıradadır. Shiva bu durumu şöyle özetlemektedir: 1 milyarı aşkın insan gıdaya erişim hakkında mahrum edilirken, 2 milyar insan obezite ve endüstriyel gıda/

³⁸ “Bizim dünyamızda çiftçi kadın demektir. Dünyanın gelişmekte olan besin kaynaklarının %80’ini ve toplamda %60’ını kadınlar yetiştiriyor. Yaşamak için ihtiyacımız olan besinleri kadınlar ekliyor, yetiştiriyor, topluyor ama buna rağmen tarlaların %1’ine sahipler ve yiyecek son kişi onlar oluyor. %70’i kronik açlık ve yoksulluk çekenler kadınlar ve kız çocukları. Onlar bizi besliyorlar. Biz yerken onlar açlıktan çekiyor. Gıda sistemimizin sanayileşmesi gıdadan soyutlandığımız, yediklerimizin içinde ne olduğunu bilmediğimiz, nereden geldiğini ve kimin yetiştirdiğini bilmediğimiz bir durumda olmamıza yol açtı. Nasıl bir hayat yaşıyor? İyi besleniyor mu, işçiliğinin meyvelerini alıyor mu? Yoksa borca mı batmış, dünyadan hemen yok edilmesi gereken kimyasal ve tarım şirketlerinin bir kölesi mi olmuş? Arazisini koruyabiliyor ve bitkilerini ondan önce annesinin ve büyük annelerinin yetiştirdiği gibi yetiştirebiliyor mu? Yoksa bedenini ve toprağını bozacak genetiğiyle oynanmış çok şey vaat eden fakat çok az verimi olan tohumlar ekmeye mi zorlanıyor? Besinlerimizle ve onu yetiştiren insanlarla ilgili ne kadar şey biliyoruz? Neden onlar en son yiyecek kişi oluyorlar?” (Shiva, 2010a).

aburcubur tüketimine bağlı benzer hastalıklarla karşı karşıya bırakılmıştır³⁹. Yetersiz beslenmenin bu iki türünden en olumsuz yönünden etkilenenlerde kadınlar ve kız çocuklarıdır (Shiva, 2014, s. 15). Hindistan'da insanların %75'i geçimini tarımdan kazanıyor ve bu çiftçilerin %60'ı kadın. Bu kadınlar çift sürüyor, yiyeceğimizi yetiştiriyor ve yine de hasatları çalınıyor (Shiva, 2010a). Hızlı nüfus artışı ve “yetersiz beslenme” meşrulaştırıcı argüman olarak sunulmuş biyoteknolojik gıda çoğaltma (meta gıda) mekanizmasının yaygınlaştırılmaya başlandığı Yeşil Devrim sürecinden sonra dünyadaki açların sayısında herhangi bir azalış olmadığı gibi “toklar dünyası” ortalama %25 daha fazla kalori tüketir hale gelmiş obezite, o yüzden gelişmiş ülkelerin/ zengin dünyanın baş etmeye çalıştığı bir sorun olarak yaygınlaşmaya başlamıştır (Reyhan, 2012, s. 2012).

Bugün şirketlerce dayatılan tahakkümcü tarımsal gıda üretimi politikası ise birçok açıdan cinsiyetçi nitelik taşır. Öncelikle gıda üretim süreçleri kadınların elinden alındığında gıdanın adil üretim, bölüşüm ve paylaşımından bahsetmek mümkün değildir. Gıdayı yetiştiren, pişiren ve yemek olarak sunan toplumsal öznenin kadın olması aynı zamanda gıda paylaşımının özenli ve refaha dayalı olması anlamına gelirken, gıda üretim sürecinden kadınların dışlanması ile üretim sürecinde tarımsal ilaç ve gübre kullanımından kaynaklı maliyet artmakta, monokültür üretimin dayatılması sebebiyle biyoçeşitlilik azalmakta ve tüm bunların sonucu olarak gıdaya erişmek zorlaşmaktadır. Zorlaşan gıda erişimi sebebi ile kız çocukları gıda bölüşümünden yeterince pay alamamakta ve böylece cinsiyete dayalı adaletsizlik uçurumu açılmaktadır. Maria Mies, kapitalist tarımsal üretim biçiminin Hindistan'a girmesinden sonra geçimlik üretim yapan çiftçilerin giderek fakirleşmesine ve marjinalleşmesine yol açtığını belirterek, kadınların bu süreçten erkeklere oranla çok daha fazla ve çok daha olumsuz etkilendiğine vurgu yapar. Pazar dışı üretim biçimi nedeniyle kadınların

³⁹ “Mevcut kapitalist tüketim toplumunda tüketim taleplerinin çeşitlenmesi, genel olarak tüketime ayrılan kaynakların ve özellikle gıda tüketiminin dünya genelinde adaletsiz bir şekilde dağıtılıyor olması nüfus artışının yarattığı problemleri daha da derinleştirmektedir. ABD'de aşırı tüketime, fazla beslenmeye (bu beslenmenin çok sağlıklı olduğu şüpheli olmakla birlikte) dayalı obezite ciddi bir sorun olarak görülmektedirken aynı zaman dilimi içerisinde Afrika'da açlıktan ölümler dikkat çekmektedir. Gıda tüketimindeki dengesizliğin her geçen zaman içinde daha da derinleşmesi dolayısıyla biyolojik çoğaltma yöntemleri/teknolojileri (Yeşil Devrim ve Gen Devrimi) kullanılarak tarımsal verimliliğin artırılması yoluyla açlığın giderileceği gibi savların da geçersiz olduğu anlaşılmıştır. Dünyada 1,3 milyara insan aşırı beslenirken 810 milyon insan (760 milyonu Asyalı ve Afrikalı olmak üzere) yetersiz beslenmeden kaynaklanan sağlık sorunlarıyla karşılaşmaktadır. Afrika'da kişi başına düşen et tüketimi, Kuzey Amerika'da kişi başına düşen et miktarının sekizde biri, Asya'dakinin dörtte biri, Güney Amerika'dakinin yarısı kadardır” (Reyhan, 2012, s. 211).

mallarını çok düşük fiyata satmak zorunda kaldığını, ayrıca tarımsal üretimde çalışan kadınların erkeklere oranla çok daha düşük ücret aldıklarını belirtmektedir. Bu nedenle aile borçlanmakta ve toprağını elden çıkarmak zorunda kalmaktadır. Toprağın elden çıkarılmasından önce kadınlar ellerinde olan ziynet eşyalarını ve hatta kaplarını satmak zorunda kalmaktadırlar. Kadın, ailenin temel ihtiyaçlarını karşılamakla yükümlüdür bu nedenle geçinmenin en eski yöntemlerine- toplayıcılık- başvurmak ve temiz suya erişim için uzun süre yürümek durumunda kalmaktadırlar. Aynı zamanda bu süreç toplumsal cinsiyete dayalı iş bölümünü ortadan kaldırmakta, cinsiyete dayalı ayrımcılığı tetiklemekte ve eril egemen bir iktidarın kurulmasına- erkeklerin kadınların ellerindeki toprakları satın alması dolayısıyla- yol açar (Mies vd., 2014, s. 68-69).

Kadınların kendileri ve dünya ile barış içinde yaşadıkları bir yurdun hikayesi, feminist ütopyaların hep yinelenen temasıdır. İnsanlar arasında ya da hayvanlar arasında hiyerarşinin olmadığı, insanların birbirine ve doğaya özen gösterdiği toprağın ve ormanın gizemini, gücünü ve bütünlüğünü koruduğu, teknolojik, askeri ve ekonomik gücün yeryüzünü ya da kadınların denetimi altında bulunan bölümünü yönetmediği bir yurttur burası (Plumwood, 2004, s. 16). Shiva'ya göre kadınlar dünyanın ilk gıda üreticileridir ve besin zincirinde dâhil oldukları üretim sürecinde gıda üretim sistemlerinde merkezi rol oynamışlardır. Dört ile beş bin yıl süredir evrimi süren dişil tarım bilgisi bugün, yirmi yıldan daha kısa süre içinde 'bir avuç beyaz erkek' tarafından tahrip edilmiştir. Bu durum hem kadınların birer gıda üretim uzmanı olma konumlarını sarsmış, hem de sürdürülebilirliği yok eden bir sürece evrilmiştir. Gıda üretiminin uzmanlarının elinden alınması süreci aynı zamanda, doğaya has süreçlerin ekolojik tahribatıyla ve kırsal bölgelerde yaşayan yoksul insanların sürüklendiği ekonomik yıkımla da at başı gitmiştir (Shiva, 2014, s. 7). Shiva'nın ekofeminizm tanımı birçok aktivistten ve düşünürden farklıdır. Shiva'nın ekofeminizminde hem bir iş bölümü eşitliği hâkimdir hem de toplumsal ithaflarla bezenmiştir. Bu noktada Shiva birçok teorisyen, düşünür ya da aktivistin aksine gıdayı üretmek, sofraya yemek olarak gelmesini sağlamak başta olmak üzere kadınlığa ithaf edilen işleri yadırgamaz, tam aksine benimser. Dolayısıyla Shiva'ya göre kadının yemeği üretmesi, tarımsal üretim yapması ve kadına ait bir naiflik ve şefkatle tohumları saklaması, yeniden üretmesi birer üstünlüktür. Bu nedendir ki tarımsal üretim sürecinden dışlanan kadınların tarlada yetişen bitkinin ne olacağına ya da mutfakta neyin pişeceğine karar verememesi Shiva için kadınların üretim alanında söz sahibi olmasının önüne geçmektedir. Nitekim

kadınlar aynı zamanda dünyanın biyoçeşitlilik savunucularıdır ve bu çeşitliliği dünya, kadınların binlerce yıldır evrime tabii olan tarım bilgisi ile neyin üretileceği kararını vermesine borçludur. Buna karşılık kadınların tarımsal üretim alanından dışlanması ile genetik mühendisliği ve tohumlar üzerindeki şirket tekeline dayalı, şirket sahibi erillerin yöneteceği, tarlada ne yetiştiği yahut sofrada ne yendiği gibi süreçleri de tahakküm altına alan bir süreç hızla dünyayı sarmaktadır. Shiva'ya göre hırsızlık ve biyokorsanlığa finans sermayesi yatıran bu şirketleşmiş adamlar, kendilerini hayatın yaratıcısı ve sahibi diye sunacaktır (Shiva: 2014, s. 13)

Bilindiği üzere kapitalist sistemde de olduğu gibi ekolojik emperyalist süreçte kadın emeğinin değersiz kılınması, sözü geçen ekonomik sistemlerin doğal bir sonucu olarak görülebilir. Monokültürcü eril tarım tahakküm sürecinde kadınlar yalnızca tarımsal üretimden dışlanmakla kalmamış aynı zamanda kaynaklar üzerindeki haklarından yoksun bırakılmıştır. Aynı zamanda Navdanya gibi karşıt hareketlerle yükselen dişil tarım bilgisi savunusu karşısında şirket tekeline bırakılan tarımsal üretim sürecinin giderek erilleştigiğine tanık olmak mümkündür. Shiva giderek erilleşen tarım monokültürünü şöyle eleştirmektedir: Monokültürler ve tekeller tarımın erilleştirilmesini simgeler. Askeri-Endüstriyel tarımın temelinde yatan savaş mantığı Üçüncü Dünyanın kırsal bölgelerinde yaşayan en yoksul kadınları hayatta tutan ekonomik temeli yerle bir eden herbisitlere verilen isimlerde de kendini belli etmektedir. Monsanto adlı şirketin herbisitleri “Kuşatma”, “Pala”, “Kement” adlarını taşıyor. Monsanto ile birleşen American Home Products şirketi ise herbisitlerini şöyle adlandırıyor: “Pentagon”, “Devriye”, “Saltanat”, “Filo”, “Kırmay”, “Yıldırım”, “Savunma”, “İntikam”. Sürdürülebilirliğin değil, savaşın dilidir bu (Shiva, 2014, s. 12)⁴⁰.

Dünyaya karşı savaş akılda başlar. Şiddetli düşünceler şiddetli eylemleri şekillendirir. Şiddet kategorileri şiddet araçlarını oluşturur. Ve bu hiçbir yerde endüstriyel, tarımsal ve gıda üretimine dayalı metotlarda ve metaforlarda olduğu kadar canlı değildir. Savaşlar sırasında insanları öldürmek için zehirler ve patlayıcılar üreten fabrikalar savaşlardan sonra tarımsal kimyasalları üreten fabrikalara dönüştürüldü (Shiva, 2010b). Shiva, aynı zamanda dünyayı beslemenin tek yolunun kadınları üretim dolayısıyla karar verme sürecinden mahrum bırakan modern tarım yöntemlerini

⁴⁰ “Dünyada en yaygın kullanılan herbisit, Monsanto Şirketi'nin 1970 yılında piyasaya sürdüğü glifosat içerikli herbisitidir. Monsanto'nun yıllık gelirinin yarısı bu herbisit satışlarından sağlanmaktadır” (Demirkol, 2015, s. 47).

kullanmak olduğu savını tamamıyla reddeder ve biyoteknolojinin gıda üretimini dört kat artıracağı öngörüsünün geçersiz olduğunu buna karşılık dışıl tarım bilgisi ile üretimi sürdürülen geçimlik tarıma dayalı küçük çiftliklerde verimliliğin yüzlerce kat daha yüksek olduğunu altını çizmektedir (Shiva, 2014, s. 11). Nitekim Navdanya Hareketi ile deneyimlenen geleneksel tarım yöntemleri, Shiva'nın savını destekler niteliktedir.

3.7. GIDA HAKKI MÜCADELESİ: NAVDANYA

Shiva Navdanya⁴¹'nin var olma amacını şöyle ifade etmektedir: Navdanya'nın amacı tüm ülkeyi tohum bankaları- organik tarım inisiyatifleri ile donatmaktır. Navdanya tohum üzerindeki de dâhil, yaşam üzerinde hiçbir patent kabul etmeyecektir. Patentlerden, kimyasallardan ve gen mühendisliğinden arındırılmış bir gıda ve tarım sistemi inşa etmeyi amaçlamaktadır. Bu hareket, bizlerin biyoçeşitlilik ile ortaklığımızı güçlendirmek suretiyle gıda özgürlüğünü yeniden kazanacaktır (Shiva, 2006, s. 145). Navdanya Hareketi, dünyada bir aile⁴² felsefesine dayalı, dünya demokrasisi için bir harekettir. Temel amacı, Hindistan'ın biyoçeşitliliğe dayalı gıda mirasını korumaktır. Bunun için Hindistan'da 18 eyalette toplam 122 tohum bankası kurulmuştur. Sürdürülebilir tarım yöntemleri ile toprağın sağlığını ve verimliliğini koruyarak tarımsal gıda üretimi yapmak Navdanya'da temel yöntemdir. Bu nedenle hareket herbisit ve pestisit kullanımına karşıdır ve aynı zamanda GDO'lu tohumlar yerine kullanılması için yerel/ geleneksel tohumları koruma altına alarak, takas yöntemi ile geleneksel tohumların biyo- korsanlığa karşı kullanımını desteklemektedir. Tüm bunların yanı sıra doğa ile uygun yaşamı göstermek, öğretmek ve ekoloji bilinci yaymak için Navdanya tarafından eğitim programları yapılmakta ve kurslar vermektedir. Bugüne dek Navdanya biyoçeşitlilik, gıda korsanlığı, sürdürülebilir tarım, Gandhi felsefesi, küreselleşme ve fikri mülkiyet başta olmak üzere birçok konuda uluslararası 50'den

⁴¹ Söz konusu hareketin ismi olan Navdanya Hintçedir ve Dokuztohum anlamına gelir. Hindistan'ın güney bölgelerinde gelişmiş bir ritüel olan yılın ilk günü bir kavanoza dokuz tohum ekilmesi ve dokuz gün sonra bir nehrin kenarında olgunlaşmış tohumların paylaşılması ve böylece herkesin en iyi tohumu ekmesini sağlayan yaygın bir ritüel olan yılın ilk gününde kavanoza dokuz tane tohum ekmek geleneğinden gelmektedir.

⁴² Vandana Shiva'nın aile olarak ifade ettiği ortak mülk düşüncesine göre ise, mülkiyet yakın bir zaman dilimine kadar sürdürülebilirliği ve adaleti garantilemek amacıyla toplumlar tarafından bölüşülmüş ve ortak olarak kullanılmıştır. Ancak son yüzyıl içerisinde gelişen ve iktisadi bir düşünce olarak ortaya çıkan "kalkınma" düşüncesi doğal kaynaklar üzerinde özelleştirme fikrini beraberinde getirmiştir. Shiva'ya göre kamu topraklarının metalaşması, iki önemli sonucu doğurmaktadır. Bunlardan ilki, siyasi yönden zayıf olan toplulukların hayatta kalma hakkının ellerinden alınması, ikincisi ise, doğanın kendi kendini sürdürebilme hakkının elinden alınmasıdır (Shiva, 2014a, s. 29).

fazla kurs düzenlemiştir. Günümüzde, 6.500.000 çiftçinin üye olduğu Navdanya Hareketi, 2.000.000 çiftçiyi organik tarıma ikna etmiş, 3000 pirinç türünün sürdürülebilir tohumu depolama yöntemi ile korumayı başarmıştır (Navdanya.org).

Bugün on büyük şirket, ticari tohum pazarının %32'sini, yani 23 milyar dolarlık bölümünü, genetiği değiştirilmiş veya gen aktarılmış tohum pazarının da %100 ünü elinde bulundurmaktadır (Shiva, 2006, s. 17). Shiva'ya göre kadınlar bitkileri evcilleştirerek tarımı yaratan toplumsal öznelerdir. Bugüne kadar tarımsal gıda üretim süreci kadınların kontrolünde olmuştur ve bu süreçte 'gerçek' yiyecekler üretilmiştir. Kadınların bilgisiyle tarımsal gıda üretimi nesilden nesile aktarılmış ve böylece kadın merkezli tarım kıtlık yaratmamıştır. Yiyecek sistemini fetheden ataerkil zihnin ürünü ise hem kıtlık hem de kötü beslenmeye dayalı hastalıklardır. Ancak kadınlar tarıma geri döndüğünde güvenli bir yiyecek kültürümüz olabilir (Shiva, 2010a). Kadınların tarımsal gıda üretim sisteminin dışında bırakılması, gıda üretimine ve paylaşımına dair birçok sorunu beraberinde getirmiş, Shiva da gıda sürecindeki bu yanlışlarla savaşabilmek için Navdanya'yı 1984 yılında kurmuştur.

Navdanya Hareketi, temelde biyoçeşitliliği korumayı, çiftçi haklarını savunmayı, organik tarım yöntemlerini teşvik etmeyi ve geleneksel sürdürülebilir tohumları korumayı sağlayan bir çiftçi hareketi olarak doğmuştur. Aynı zamanda Navdanya Hareketi Hindistan'da küresel tarım şirketlerinin borçlandığı ve intiharına sebep olduğu çiftçilerin sığındığı bir alternatif oluşumdur. Navdanya doğanın korunmasını çiftçileri tohumları muhafaza ederek biyoçeşitliliği korumayı sağlayan, aynı zamanda kadınların sahip olduğu tarım bilgisini ve insanların su hakkını savunan bir harekettir. Küresel tarım şirketlerince patentlenmiş tohumların tahakkümünden çiftçileri korumak için yerel çiftçileri güçlendiren ve genetiği değiştirilmiş tohumları Hindistan'dan uzak tutmaya odaklanan hareket, aynı zamanda gıda güvenliğini sağlayacak yegâne üreticiler olan kadınlara, gıda üretimini bırakmayı hedefleyen bir harekettir. Çünkü Navdanya Hareketi kadınları biyoçeşitliliğin koruyucuları, besin güvenliği sağlayıcıları ve kültürel gıda çeşitliliğinin koruyucuları olarak görmektedir. (Shiva, 2010a). Nitekim Shiva'ya bir röportajında niçin Navdanya'nın kadın merkezli bir hareket olarak tanımlandığı ve Navdanya'da kadınların güçlendirilmesinin neden bu kadar önemli olduğu sorulduğunda: "Tarımın bu baskın modeli kapitalist akillikten kaynaklanıyor ve savaşa dayanıyor. Bu savaşlar beyinde başladı, dünyaya karşı savaş haline geldi ve bedenlerimize karşı savaşa neden oldu. Savaş ekonomisinin bir parçası olmadıkları için,

kadınlar bu şiddet içermeyen besin sistemi için bu harekete liderlik etmeli. Büyükanneler şiddet içermeyen bilgi mirasına sahip ve bu bilgi de dünyayı ve sağlığımızı koruyacak” cevabını vermiştir⁴³ (Shiva, 2010a). Navdanya Hareketi’nde kadınların gıda üreticisi olma rolü çokça önemsenmekte ve bir gıda hakkı mücadelesi pratiği olan Navdanya, gıda demokrasisinin tesisinde önemli bir örnek teşkil etmektedir.

3.8. GIDA DEMOKRASİSİNİN TESİSİ

Shiva’ya göre sürdürülemez gelişmeye dair şiddetin üç seviyesi vardır. Bunlardan ilki; ekolojik kriz olarak anılan dünyaya karşı şiddet, ikincisi; açlık, fakirlik ve yerinden (topraktan) etme üzerine şekillenen insana şiddet ve üçüncüsü; gücü elinde bulunduranların sınırsız iştahları nedeniyle kaynakları sömürmesine bağlı savaş ve anlaşmazlık şiddeti (Shiva, 2010b). Shiva’nın dikkat çektiği krize destekleyici nitelikte Bookchin şöyle bir yorum getirmektedir: Doğal felaketler sonucu ortaya çıkan ekolojik altüst oluşları ayrı tutmak kaydıyla günümüzde yaşadığımız ciddi ekolojik altüst oluşların temelinde ekonomik, etnik, kültürel, toplumsal cinsiyete dayalı ve benzeri çatışmalar yatmaktadır (Bookchin, 2013, s. 9). Yaşamsal bir kaynak olan gıdanın demokratik bir zeminde üretilmesinin tesisi, esasında dünya demokrasisinin tesisinde çok önemli bir rol oynayacaktır çünkü Shiva’ya göre bugün gıda konusunda görünen şey, bir avuç büyük şirketin tüm gıda zincirini kontrol altına alarak diğer alternatifleri yok ettiği bir gıda totalitarizminin⁴⁴ doğuşudur. Doğanın endüstriyel paradigmanın yaygınlaşması sonucunda bir meta haline gelmesi, bilimin, teknolojinin ve ekonominin insanların toprak üzerinde zorunlu bir hakimiyet kurmasına hizmet etmesi gibi olayları Shiva toprak algısı üzerindeki değişimi ifade etmek için temel sebepler arasında sıralamaktadır. Bilindiği üzere “oikos” Yunancada ev anlamına gelir, ekoloji terimi de bu kökten türemiştir; “ev olarak toprağın bilimi” anlamına gelir. Aslında, ekonomi

⁴³ Kadınların mülkiyet haklarından yoksun oluşunun, dünyayı besleme kapasitelerini kısıtladığını da belirten Shiva, mülkiyet haklarının toprak, su hatta biyoçeşitlilik üzerinde kurulacak ortak mülkiyeti de içerdiğini düşünmektedir. Bununla birlikte son yirmi yıl içinde ortaya atılan ‘fikri mülkiyet’ hakları, kadınların binlerce yıldır sürdürdüğü biyoçeşitliliği katletmekte ve böylece kadınların dünyayı besleme kapasitelerini erozyona uğratmaktadır. Ayrıca biyoteknoloji endüstrisinin öngörülerinden biri olan genetik mühendisliği olmadan dünyayı beslemenin imkânsız olduğu görüşüne şiddetle karşı çıkan Shiva, “biyoteknolojinin gıda üretimini dört kat artıracığı hesaplanırken, küçük ekolojik çiftliklerde verimlilik, geleneksel çiftlikler üzerine kurulan büyük çiftliklerdekine oranla yüzlerce kat daha yüksektir” antitezini ortaya koyarak, biyoçeşitliliğin veriminin genetiği değiştirmekten çok daha başarılı olduğu görüşünü savunmaktadır.

⁴⁴ Tohum totalitarizmi Shiva’ya göre geleneksel tohumların ve bu tohumlarla üretilen ürünlerin kontrolünün zor olması gerekçesi ile biyoçeşitliliğin yok edilmesi ve birkaç çeşit ürün üzerinden yeni ve totaliter bir kontrol sisteminin kurulmasıdır (Shiva, 2006, s. 28).

sözcüğü de kökeninde “ev olarak toprağın iradesi” anlamını taşır. Shiva’ya göre bugün önerilen kapitalist biçimde, kaynakların ve ekolojik tüm süreçlerin yok edilmesini aritmetik olarak ölçmek, değerlendirmek ve kayıt altına almak ile yetinmek ve de tüm bunları büyüme olarak adlandırmaktan ibarettir. Çünkü bilim Gaia’nın ne önerdiği ile ilgilenmeyi bırakmıştır. Böylece toprak ana, kimsesiz topraklara dönüşmüş, sadece kar elde etmenin bir aracı ve iktidarı ele geçirmenin bir yöntemi haline gelmiştir (Shiva, 2014a, s. 26). Günümüzde yaşanan ekolojik krizin en önemli nedenlerinden birinin tarım uygulamaları olduğu gerçeğinden yola çıkılırsa, ayrıca gıda üretimi ve gıdanın paylaşım sürecinde toplumsal normlardan kaynaklanan adaletsizlik göz önünde bulundurulursa, gıda güvenliği başta olmak üzere gıda krizi üzerinden şekillenen birçok sorunun çözümünün tarımsal gıda üretimi şeklinden kaynaklandığı görülür.

Tam da bu noktada Shiva, küresel pazar algısının dünya kaynaklarını kontrol etmenin yollarını aradığını ve gezegeni her şeyin satılık olduğu bir süpermarkete⁴⁵ dönüştürmeye çalıştığını ifade eder ve “bizim suyumuzu, genlerimizi, hücrelerimizi, organlarımızı, bilgimizi, kültürlerimizi ve geleceğimizi satmak istiyorlar” diyerek küresel pazarı eleştirir (Shiva, 2010b). Küresel gıda pazarının ayrıca bazı olumsuz sonuçları öngörülebilir niteliktedir: Gıdanın küreselleşmesi sistematik kırılganlıklar yaratır. Yakıt fiyatları yükselince, ithal edilen gıdanın maliyetleri artar. Kısa süreli bazı ekonomik ya da jeopolitik bir olayın sonucu olarak yakıt arzında ciddi bir kesinti yaşandığı takdirde, bütün sistem çökebilir. Küreselleşmiş bir sistem, yakın bir tarihte Çin’den gelen gıdalarda zehirli melamin çıkmasında yaşandığı üzere, istemsiz kirliliklere karşı daha fazla duyarlıdır. Bu tür tehditlere karşı gıda sistemimizi daha dirençli kılmanın en iyi yolu elbette sistemi yeniden yerelleştirmektir (Heinberg ve Bomford, 2016, s. 26). Gıdanın güvenliği ve gıdaya erişim ile ilgili birçok problemin ifade edildiği üzere, esas çözüm gıdanın yerel çiftliklerde üretimden geçmektedir. Nitekim yerel üretimin artırılmasına yönelik çalışmalar hız kazanmıştır. Son yıllarda tarımsal üretim ve gıda üretiminin geliştirilmesi konusunda yapılan birçok girişim dikkat çekmektedir. “1980 ve 90’lı yıllarda uygulanan ve kırsal kesimin yok sayıldığı

⁴⁵ Shiva Dünya Demokrasisi’nin (çalışmanın son bölümünde genişçe değinilmiştir) su, gıda, sağlık, eğitim, meslek ve geçim hakkı dahil olmak üzere yaşama hakkının bazı olan temel insan haklarını ve hayatı devam ettiren ekolojik süreçleri koruyacağına dikkat çeker ve insanlığın şu soru üzerinden bir karar vermek zorunda olduğunu belirtir: Kurumsal açgözlülüğün market yasalarına mı yoksa Gaia’nın dünya ekosistemlerinin devamlılığı ve canlıların çeşitliliği yasalarına mı boyun eğeceğiz? İnsanların gıda ve su ihtiyacı sadece doğanın gıda ve su sağlama kapasitesinin korunmasıyla karşılanabilir. Ölü topraklar ve nehirler gıda ve su veremez. Doğa Ana’nın haklarını savunmak bu yüzden en önemli insan hakları ve sosyal adalet çabasıdır. Zamanımızın en kapsamlı barış hareketidir (Shiva, 2010b).

tarım politikalarını tersine çevirme girişimleri 2000’li yılların başında ortaya çıkmıştır. Gıda fiyatlarının yukarı doğru hareketi ve son yıllarda yaşanan gıda güvenliği krizi bu çabalara hız kazandırmıştır” (Hoering, 2016, s. 21). Küresel gıda pazarında gıda fiyatlarının önlenemez yükselişi ve gıda güvenliğine dair sorunların artması yerel üretimi destekleyici çalışmaları zorunlu kılmıştır. Geleneksel tarımsal gıda üretimini savunan Shiva, gıda krizini çözecek yegâne yöntemin geleneksel gıda üretimi olduğunu belirtmekte ve bu durumu şöyle ifade etmektedir: Tohum çeşitliliği ancak ve ancak biyoçeşitliliği koruyan ve kullanan küçük çiftçilerin⁴⁶ geçiminin korunmasıyla sağlanabilir. Biyoçeşitliliğe dayanan çiftçilik sistemleri daha fazla istihdam yaratır, daha fazla besin ve daha kaliteli yiyecekler üretir ve çiftçi ailelere daha fazla gelir sağlar. Tarımın amacı, besinsel olarak dengesiz gıdaları devasa miktarda üretmek değil, sürdürülebilir yöntemlerle besinsel olarak dengeli gıdalar üretmek olmalıdır. Sürdürülebilir tarım, insan topluluklarında gıdanın düzgün biçimde dağılmasını sağlayan sosyal ve kültürel sistemlerin yanı sıra doğal kaynakları koruyan ve kırsal alanlarda makul bir geçim olanağı sağlayan tarımdır (Shiva, 2014, s. 110-111). Tüm insanların yemek yediğinde, genetiği değiştirilmiş tohumlarla üretilen besinlerden uzak durmayı tercih etmesi ve organik besinlerle beslenmesi, büyük şirketlerin kontrolünde olan gıda sisteminin dışında başka bir sistemi var etmeyi sağlayabilmenin yoludur. Bu noktada gıda ve beslenmeye dair tercihlerin değişmesinin güvenilir gıda ve gıda krizinin çözümü için büyük kazanımlar sağlayacağını söylemek mümkündür. Nitekim Shiva konuya şöyle dikkat çekmektedir: Her birimiz her gün yemek yediği için, besin bu konuda devrim için önemli olabilir. Genetiği değiştirilmiş besinlere hayır dersek, kendimizi organik besinler yemeye adarsak, büyük şirketler yerine insanların kontrolünde başka bir gıda sistemi oluşturmuş oluruz (Shiva, 2010a).

Shiva, 1990’ların başında çevreci harekete katıldığı sırada en büyük problemin ormansızlaşma olduğunu vurgularken, kalkınma ve doğal kaynaklara olan ihtiyacın

⁴⁶ Kadınların mülkiyet haklarından yoksun oluşunun, dünyayı besleme kapasitelerini kısıtladığını da belirten Shiva, mülkiyet haklarının toprak, su hatta biyoçeşitlilik üzerinde kurulacak ortak mülkiyeti de içerdiğini düşünmektedir. Bununla birlikte son yirmi yıl içerisinde ortaya atılan ‘fikri mülkiyet’ hakları, kadınların binlerce yıldır sürdürdüğü biyoçeşitliliği katletmekte ve bu da kadınların dünyayı besleme kapasitelerini erozyona uğratmaktadır. Ayrıca biyoteknoloji endüstrisinin öngörülerinden biri olan genetik mühendisliği olmadan dünyayı beslemenin imkansız olduğu görüşüne şiddetle karşı çıkan Shiva, biyoteknolojinin gıda üretimini dört kat artıracaklarını hesaplayanların, küçük ekolojik çiftliklerde verimliliğin geleneksel çiftliklerin yok edilerek kurulan büyük çiftliklerdekinden yüzlerce kat daha fazla olduğu antitezini ortaya koyarak, biyoçeşitliliğin veriminin genetiği değiştirmekten çok daha başarılı olduğu görüşünü savunmaktadır (Shiva, 2014b, s. 11).

oluşturduğu sebeple madencilik, büyük barajlar, zehirli atıkların doğaya karışması ve köylülerin topraksızlaştırılmasına yönelik hareketler ortaya çıktığını söylemektedir. Yıllar içerisinde ormanlar, balıkçılık, toprak ve su kaynakları ile ilgili birçok temel sorunun baş gösterdiğini de ekleyen Shiva, bütün bu sorunların kökeninde doğa fikrinin değişiminin var olduğunu savunmaktadır. Bu doğa değişim fikrinin ise, toprak anadan kimsesiz topraklara evrilmesi sonucu ile olduğunu vurgulamaktadır. Ayrıca mekanik bilimler ve endüstriyel teknolojinin diktatörlüğünün beraberinde kadının ve doğanın değerinin düşürülmesini getirmiştir (Shiva, 2014a, s. 25). Shiva'ya göre insanlık toprağı bir ana olarak düşündüğü sürece nehirler temiz akmış, ormanlar gür olmuş ve topraklar bereketli kalmıştır ayrıca biyolojik çeşitlilik azalmamış, artmıştır aynı zamanda iklimler düzenli ve öngörülebilir olmuştur.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

VANDANA SHİVA'NIN İKLİM ADALETİ MÜCADELESİ

4.1. KÜRESEL İKLİM DEĞİŞİMİ ÜZERİNE TESPİTLER

Günümüzde iklim değişikliğinin somut olarak gözlemlenebilmesi, politik ekoloji alanında iklim değişikliğini çokça tartışılan bir konu haline getirmiştir. İnsan faaliyetlerinin ekolojik dengeye etkileri sonucu ortaya çıkan hortum, sel, aşırı yağış yahut kuraklık, kasırga ve tsunami gibi aşırı doğa olayları, iklim değişiminin birer göstergesi olarak gösterilmektedir. Küresel ısınma ve küresel ısınmaya bağlı olarak ortaya çıkan iklim değişikliğinin, yeryüzündeki canlıların tamamının yaşamını olumsuz etkileyecek birçok etkisinin olduğu bilinmektedir.

İklim değişikliğinin temel nedeni insan faaliyetleri olarak gösterilmektedir ve burada temas edilmesi gereken en önemli nokta, iklim değişiminin küresel bir sorun olduğudur. Bu noktada çevre ile ilgili konuların niçin küresel sorunlar olduğuna dair şu bilgi değerlidir: Genel nitelikleri açısından beş tür çevre sorunu küresel siyasetin konusu haline gelmiştir: 1. Çevrenin doğası gereği uluslararası nitelik taşıması (ozon tabakasının incilmesi, küresel iklim değişikliğine neden olan karbon salınımı gibi), 2. Küresel ortak varlıklar olan bazı çevre kaynaklarının varlığı (okyanuslar, atmosfer gibi), 3. Bazı çevre sorunlarının ulusaşırı nitelik taşıması (bazı ülkelerin sülfür dioksit salınımı nedeniyle başka bir ülkede asit yağmuru yapması gibi), 4. Çevre kaynaklarının aşırı kullanımı ya da çevresel bozulma ile ilgili birçok yerel ya da ulusal sorun küresel ekonomik sistemi etkileme düzeylerine göre birçok devletin taraf olacağı şekilde küresel siyasetin konusu haline gelmesi (sınır aşan suların kirletilmesi gibi), 5. Çevresel kaynakların aşırı kullanımına ve bozulmasına yol açan süreçler aynı zamanda, küresel ekonomik sistemin parçası olan siyasal ve sosyo- ekonomik anlayışla ve bunların oluşturduğu dinamiklerle ilgili olması (Kırışık ve Sezer, 2015, s. 184-186). Bu noktada küresel iklim değişikliği küresel bir kriz olgusu olarak ele alınmalıdır. Çünkü iklim değişiminin hem nedenleri hem de sonuçları küreseldir. Ayrıca iklim değişikliği ile ilgili doğacak ekolojik, toplumsal ve politik sorunlardan insanlar dahil tüm canlılar etkilenecektir.

Kâr hırsı ile doğayı aşırı sömüren büyük şirketler ve egemen devletlerin neden olduğu salık verilen iklim değişimi, ne yazık ki en çok iklim değişiminde en az payı

olan ekonomik dezavantajlı insanları etkilemektedir. Bu nedenle birçok aktivist günümüzde asıl bedeli ödeyenlerin fakir Güney Yarım Küre’de yaşayanlar olduğuna dikkat çekmekte ve başka bir politik adaletsizliği tetikleyen iklim değişikliğine karşı önlemler alınması gerektiğini vurgulamaktadırlar.

Dünyanın sarkaç hareketine benzer şekilde ısınıp- soğudu ve artık soğuma evresine girmesi gerektiği bilim adamları tarafından yapılan çalışmalarla belirlenmiştir. Ancak bu hesaplara rağmen sıcaklığın 1860 yılından bu yana 0,5- 0,7 santigrat derece arttığı tespit edilmiştir. Üstelik bu sıcaklık artışı, en çok son 20 yılda ortaya çıkmıştır. 1998 yılının son 1200 yıl içerisinde en sıcak yıl olması ve bir sonraki yıllarda da benzer sıcaklık değerlerine ulaşılması küresel ısınmanın kanıtları olarak kabul edilmektedir. Diğer yandan buzulların sürekli olarak geri çekilmesi de küresel ısınmanın en önemli göstergesi olarak kabul edilebilir (Kılıç, 2008, s. 174-175). Bugün iklim değişiminin temel sebebi küresel ısınmadır. Nitekim küresel ısınma konusunda birçok tahmin ifade edilmektedir. Yapılan iklim modeli projeksiyonlarına göre ortalama küresel yüzey sıcaklığının 21. yüzyılda 1,1- 1,6 santigrat arasında daha da yükseleceği belirtilmektedir (Sağlam vd., 2008, s. 90). Bu noktada, iklim değişikliğinin dayandığı ilke basittir: Karbondioksit ve metan gibi diğer sera gazları atmosferde bir molekül katmanı oluşturarak seradaki cam gibi ısıyı tutarlar. Son 200 yıl içinde yakılan kömür, petrol ve doğal gaz gibi fosil yakıtlar, atmosfere daha önce görülmemiş miktarda karbondioksit salmıştır (Wall, 2013, s. 40). İklim üzerindeki değişimler son yüzyılda daha hissedilebilir ve gözle görülebilir hale gelmiştir. Dünyanın çeşitli bölgelerinde meydana gelen ve daha önce olduğu bölgede rastlanmamış hortum, sel, kasırga ve tsunami gibi ‘aşırı’ doğa olayları bizlere iklim konusunda dengenin değiştiğini işaret etmektedir. Dünya üzerinde karbon salınımının çokça artmasına neden olan ticaret (nakliyat), aşırı sanayileşme, ağaçsızlaşma/ ormansızlaşma, fosil yakıtların hızla artan tüketimi ve bitki türlerinin tahribatına dayanan tarımsal üretim⁴⁷ başta olmak üzere insan eliyle dünyanın iklim dengesini olumsuz etkileyen faaliyetler giderek sera etkisini⁴⁸ artırmaktadır. Sera etkisi nedeniyle kıta buzullarının hızla erimesi, güneş ışınlarının buz kütleleri yerine deniz sularına nüfuz etmesinden dolayı ısınma sürecini hızlandırmaktadır. Kıta

⁴⁷ Gıda sistemi, bütün sera gazı salınımlarının en az çeyreğinden, muhtemelen yarısından sorumlu olduğundan, bu türden etkinlikler sembolik olmanın çok ötesinde bir öneme sahiptirler (Tokar, 2014, s. 130).

⁴⁸ Sera Etkisi: Güneşten gelen kısa dalga boyu ışınların yeryüzüne çarptıktan sonra, uzun dalga boyu ısı ışınları şeklinde atmosferdeki sera gazları tarafından tekrar yeryüzüne geri yansıtılmasıdır (Aksay vd., 2005, s. 31). Karbon, azot ve metan gibi sera gazları son yıllarda atmosferde önemli ölçüde artmıştır.

buzullarının erimesi yalnızca ısınmayı tetiklememekte aynı zamanda eriyen buzul tatlı sularının tuzlu okyanus sularına karışması nedeniyle ciddi bir denge değişimine neden olmaktadır. Kıta buzullarının erimesi aynı zamanda tatlı su kaynaklarının hızla yok olması sürecini beraberinde getirmektedir. Ek olarak deniz seviyesi dünyanın birçok yerinde yükselmektedir ve kısa süre içinde bu yükselmeden kaynaklı ciddi bir göçün yaşanacağı ön görülmektedir.

“Yaban doğayı korumakla ilgilenen doğal kaynak korumacılarının çoğuna göre, insan saldırısı karşısında, sadece insanların yerleştiği alanlar ile vahşi hayatın sürdüğü bölgeler arasındaki sınır ortadan kalkmakla kalmıyor, doğanın insanlardan bağımsız olan kısmı da yok oluyordu” (Foster, 2008, s. 82). Foster’ın da dikkat çektiğini üzere insan faaliyetleri tüm canlıları olumsuz etkileyecek- hatta yok edecek sonuçlar doğurmaktadır. İklim değişimine karşı bireysel tüketimi azaltmayı hedefleyen ve böylece iklim değişiminin olumsuz etkilerini azaltılması gerektiğine dikkat çeken aktivistler ‘Karbon Ayak İzi’⁴⁹ kavramına dikkat çekmektedirler. Bu aktivistlere göre; “karbon ayak izimizin büyük resimde iklim değişikliğine neden olduğunu ve her birimizin Dünya’nın ısınmasında ve dengesinin bozulmasında etkisi olduğunu biliyoruz” (Bahçeci, 2013, s. 51). Buradan hareketle iklim değişimini insan kaynaklı tetikleyen birçok faktörün olduğunu söylemek mümkündür. Bu noktada canlı türü yok oluşuna dair veriler çarpıcı niteliktedir: “Biyolojik çeşitlilik konusunda dünyanın önde gelen uzmanlarından biri olan biyolog Edward O. Wilson’ın tahminlerine göre, günümüzde canlı türlerine ait soyların tükenmesi insanı serseme çevirecek bir oranda gerçekleşmektedir. Bir yılda 27.000, bir günde 74, bir saatte 3 canlı türü yok olmaktadır” (Foster, 2008, s. 26). Hızla yok olan canlı türleri ekolojik emperyalist süreçte kâr amaçlı izlenen politikaların ve doğayı aşırı sömüren sistemin bir sonucudur. Canlı türlerinin yok olmasının yanı sıra iklim değişiminin insanlar üzerinde de ciddi olumsuz etkileri olduğu belirtilmektedir.

Küresel ısınma insanlar üzerinde üç temel olumsuz etkiye sahiptir. Bunlardan ilki kutup buzullarının erimesi sonucu deniz seviyesinin yükselmesi ile topraklar sular

⁴⁹ Karbon ayak izi: Bir bireyin ihtiyaçları doğrultusunda gerçekleştirdiği tüketimin karbon salınımına olan katkısını irdeleyen bir hesaplama biçimidir. Ekolojik ayak izi kavramı ile karıştırılmaması gerekir. Ekolojik ayak izi ise, insanların üretim ve tüketimleri sonucunda oluşan tüm etkilerin toplamını ölçmeye yarayan hesaplama yöntemidir. Ekolojik ayak izi atıkların yok edilmesini de içeren, insanların gereksinimlerini karşılamak için kullandıkları biyolojik alanı ölçme aracı olarak kullanılan yöntem, her toplumun tükettiği kaynaklar ve ürettiği atıkların yok edilmesi için gereken, kara ve su alanlarının büyüklüğünü gösterir ve farklı insan etkilerinin ekosistemler üzerindeki etkilerinin anlaşılmasını sağlar (Kayır, 2003, s. 43).

altında kalacak ya da tuzlanacak ve verimsizleşecektir. Bu nedenle dünyada gıda üretimi azalacak ve toprakların su altında kalması nedeniyle büyük insan göçleri yaşanacaktır. İkinci büyük etki ise ozon tabakasının incelmeye ve delinmesi olacaktır. Ozon tabakası ultraviyole ışınların zararlı etkilerini süzmekten mahrum kalacak ve bu durum canlı yaşamını çokça olumsuz etkileyecektir. Son olarak küresel ısınmaya bağlı iklim değişikliği yaşanacak ve sel, heyelan ve erozyon gibi doğa felaketleri artarak insan yaşamını olumsuz etkileyecektir. Ayrıca sera etkisine bağlı ısınma nedeniyle atmosfer ve yeryüzünün ısı dengesi bozularak canlı türlerini azaltacaktır. Isınma sonucu su havzaları ve içilebilir su rezervleri suya artan ihtiyacı karşılayamayacak ve böylece suya erişim konusunda birçok sorun doğacaktır. İklim değişikliği sonucu çölleşme artacak aynı zamanda orman yangınları da kaçınılmaz olacaktır. Orman yangınları sonucu daha da kuraklaşan dünyada salgın hastalıklar görülecektir. Kutup bölgelerinde donmuş halde bulunan toprakların çözünmesi ile içindeki sera gazları atmosfere karışacak ve bu durumdan doğan kötü sonuçlar henüz tahmin edilemeyen felakete yol açacaktır. İklim değişimine bağlı ısı farklılıklarına insan vücudunun homeostaz⁵⁰ sağlama kapasitesi güçleşerek hem fizyolojik hem de psikolojik hastalıklar artacaktır (Akın, 2006, s. 36-37).

Günümüz dünyasında Mali, Senegal, Somali, Tuvalu ve Darfur gibi ülkelerde iklim değişikliğinden kaynaklı göçler yaşanmaktadır. Gelecekte ise iklim değişikliği sebebiyle yaşanacak göçlerde ciddi artış olacağı öngörülmektedir (Mutlu vd., 2015, s. 89-100). İklim değişiminden kaynaklı göç olgusu nedeniyle bugün ‘iklim mültecileri’⁵¹ kavramı literatürde yer bulmakta ve tartışılmaktadır. Shiva’ya göre, zamanımızın en büyük iki ekolojik zorluğu biyoçeşitlilik erozyonu ve iklim değişikliğidir. Endüstriyel tarım iklim değişikliği gibi biyoçeşitlilik erozyonunda da en büyük katkıcıdır (Shiva, 2015). Shiva’ya göre; dünya üçlü bir krizi⁵² yaşamaktadır ve bu üçlü krizin başında

⁵⁰ Homeostaz: Hücre dışı gerçekleşen olaylar karşısında hücrenin kendi metabolizmasını koruma eğilimi.

⁵¹ “Çölleşme, kuraklık, susuzluk, seller veya tsunami gibi iklim değişikliğinden kaynaklı çevre felaketlerinin sonucunda insanların bir alandan başka bir alana göç etmesine İklim Göçü adı verilirken, belirtilen amaç ile bir yere göç eden insanlara ise İklim Mültecileri denir (Mutlu vd., 2015, s. 83). Burada dikkat çekilmesi gereken nokta İklim Mültecisi, Ekolojik Mültecilik ve Çevresel Mültecilik kavramlarının birbirine karıştırılmamasıdır. Ekolojik Mültecilik erozyon, çölleşme, ormansızlaşma ve kuraklık gibi çevre problemlerinden kaynaklanan nedenlerle yaşam alanlarını terk etmek zorunda kalan insanları ifade ederken, Ekolojik Mültecilik kuraklık, sel baskını veya tsunami gibi ani veya uzun süreli felaketlerin insan yaşamını, insan ekolojisini ve insan ekonomisini tehdit etmesi sonucu hayatta kalmak amacıyla yapılan göçleri ifade etmektedir” (Mutlu vd., 2015, s. 82- 85).

⁵² Belirtilen üçlü krizi Shiva şöyle ifade etmektedir: “Daha önceleri büyük çaplı savaşlar, sömürgeci genişleme ve kölelik sonucu insanın kendi kendini perişan edip yıktığına şahit olduk. Fakat insanlığın bir kesiminin hareketlerinin bütün insan türünün varlığını tehdit ettiğini bugüne kadar hiç görmemiştik.

iklim krizi yer almaktadır⁵³ (Shiva, 2012, s. 9). Shiva aynı zamanda iklim ‘ölüm kalım meselesi’ olarak adlandırmaktadır.

4.2. KYOTO PROTOKOLÜ VE İKLİM DEĞİŞİMİNE ETKİSİ

Birleşmiş Milletler üyesi devletlerce 2005 yılında sera gazı etkilerinin azaltılması amacıyla Kyoto Protokolü’nü imzalanmıştır. Bu protokol dâhilinde sanayileşmiş ülkelerde karbon salınımını sınırlanması taahhüt edilmiştir. Bu gelişmeden sonra iklim aktivistleri ilk aşamada sera gazı etkisinin azaltılması için Kyoto Protokolü’nün uygulanması savunusuna girişmiştir. Ancak bugün, karbon salınımının azalmadığı aksine yükseldiği görülmektedir. Günümüzde Kyoto Protokolü karbon ticaretine ön ayak olması nedeniyle karbon salınımını artırdığı gerekçesiyle ciddi eleştirilere maruz kalmaktadır. Shiva’ya göre iklim değişiminin nedeni de sonucu da küreseldir ve kuzeydeki şirketler güney ülkelerinde artan karbon emisyonu sorumluluğu tesis etmişlerdir. Shiva bu konuya bir röportajında şöyle değinmektedir: Hatırlayacağınız üzere Kyoto Protokolü’nün emisyonları %5 azaltması gerekiyordu, Kopenhag’a gidene kadar bu %16 arttı çünkü Kyoto Protokolü’ndeki çözüm çevreyi kirletenlerin emisyon ticareti yapmasına ve çevreyi kirletmeyenlerden kredi almasına zemin sağladı (Goodman, 2013).

Kyoto Protokolü, endüstriyelmiş ülkelerin karbon emisyon kotalarını kendi aralarında değiş tokuş etmelerine izin verir (Madde 17)⁵⁴. Protokol buna ek olarak, endüstriyelmiş bir ülkedeki “yatırımcıların” Onaylı Emisyon Azaltma Birimleri karşılığında, gelişmekte olan bir ülkede uygun bir karbon azaltma projesine yatırım yapmalarına olanak sağlar. Yatırımcılar zorunlu olarak kısımları gereken sera gazı miktarını karşılamak için Onaylı Emisyon Azaltma Birimleri’ni kullanabilirler. Yani, yurt dışında yeşile katkıda bulunurken yurtiçinde kirlilik yaratmalarına izin veren bir

Şimdi ise, her biri varlığımızı tehdit eden üçlü bir krizle karşı karşıyayız: İklim: Küresel ısınma bir tür olarak varlığımızı tehdit ediyor. Enerji: Petrol üretiminin tepe noktasına ulaşmasıyla, üretimin sanayileşmesini ve tüketiciliğin küreselleşmesini körükleyen ucuz petrol dönemi kapanıyor. Gıda: İklim değişikliği, petrol krizi ve küreselleşme, yoksulların gıda ve geçim kaynaklarına erişimini etkiliyor. Bunun sonucunda da gıda krizi ortaya çıkıyor” (Shiva, 2012, s. 9).

⁵³ “Küresel ısınma kaynaklı olarak 2050 yılına kadar 150 milyon kişinin ekolojik mülteci olacağı tahmin edilmektedir. Ek olarak küresel ısınma nedeniyle dünya iklimsel bir tehdit altındadır. Denizler yükselip su baskınlarının gerçekleşeceği öngörülmektedir ve bu durumda küresel ısınmadan en çok etkilenen ülkeler Güney Yarım Küre Ülkeleri olacaktır. Bu durumda Güney’den Kuzey’e göç yaşanacaktır. Küresel ısınma iklim değişikliğine bağlı olarak gerçekleşecek kitlesel göçlerin orta ve uzun vadede dünya düzenini ve 1648 Westphalia Anlaşması ile çizilen devlet sınırlarını tamamen tasfiye edebileceği ve böylece felakete sürüklenmiş global bir dünya düzensizliğinin doğacağı da öngörüler arasındadır” (Mutlu vd., 2015, s. 96-97).

⁵⁴ Kyoto Protokolü’nün detayı için bakılabilir: http://iklim.cob.gov.tr/iklim/Files/Mevzuat/kyoto_protokol.pdf.

kredi elde ederler. Buna Kyoto Protokolü 12.Madde’de Temiz Kalkınma Mekanizması adı verilir (Shiva, 2014, s. 27).

Ülkelerin gelişmişlik düzeyi ile emisyonları arasında bir ilişki olduğu gözlenmektedir. Aynı zamanda kapitalist büyüme ve servet yaratımının iklimsel etkileri vardır. Servet sahibi, olmak, yüksek gelir sahibi olmak demektir ve aynı zamanda daha çok tüketmek anlamına gelmektedir. Dolayısıyla servet ve yüksek gelir sahiplerinin iklim değişikliğine yol açan aktörler konusunda kesiştiği görülür. Buna karşılık iklim adaletsizliği kavramı, iklim değişiminde en az etkisi olanların iklim değişiminden en çok etkilenenler olduğunu ifade etmektedir (Özlüer ve Çoban, 2016, s. 20-22). Bu noktada Reyhan, küresel iklim değişikliğinin dünyadaki halklar arasında yeni adaletsiz sorunlar doğurduğuna dikkat çekmekte ve ekonomik eşitsizliği giderek derinleştirdiğine vurgu yapmaktadır. İklim değişikliğine az gelişmiş ya da geliştirmekte olan ülkelerin sorumlusu olmadığı iklim krizi ile az gelişmiş ve geliştirmekte olan ülkelerin baş başa bırakıldığı görülmektedir. Bu nedenle küresel iklim değişikliği sürecinde iklim değişikliğine neden olan sanayileşmiş/ kapitalist ülkeler ve kapitalist büyüme ilkeleri özellikle iklim adaleti için mücadele eden oluşumlarca sorgulanmaktadır (Reyhan, 2012, s. 172- 173). Esasında küreselleşme, enerjiyi yoğun kullanan, doğal kaynakları israf eden, fosil yakıtla sürdürülen bir üretim ve tüketim düzeni kurmuş endüstriyellemenin küresel hale getirilmesidir. Küreselleşme, dünyaya sürdürülemezliği dayatır (Shiva, 2014, s. 35).

Shiva’ya göre petrol ve kömür şirketleri tüm canlıların ortak kullandığı atmosferi kirletici maddeleri dökecekleri bir yer olarak görmektedirler. Çünkü Kyoto Protokolü’nde yer alan Temiz Kalkınma Mekanizmaları’nın yalnızca %2’si yenilenebilir projeleri kapsamaktadır. Buna karşılık projelerin %72’si karbonu hapsedme, %21’i ise biyokütle ile ilgilidir. Bu nedenle Shiva Kyoto Protokolü’nü iklim değişikliğinin engelleyecek bir amaca hizmet etmediğine, tam aksine atmosferi özelleştirmeye açan bir sisteme hizmet ettiğine dikkat çekmektedir. (Shiva, 2012, s. 26-28). Buradan hareketle Kyoto Protokolü’nün gösterilen amacının aksine karbon salınımını artırdığı söylenebilir. Shiva’nın iklim değişimi ile ilgili temel eleştirilerinden biri de artan enerji ihtiyacı için nükleer enerjiye ve biyoyakıtta ciddi bir yönelimin olmasıdır ve Shiva nükleer enerjinin ve biyoyakıt üretiminin sürdürülebilir olmadığını ifade etmektedir.

4.3. NÜKLEER ENERJİNİN VE BİYİYAKIT ÜRETİMİNİN SÜRDÜRÜLEMEZLİĞİ

Nükleer enerji, atomun çekirdeğinden elde edilen bir enerji türüdür. Nükleer enerjiyi zorlanmış olarak ortaya çıkarmak ve diğer enerji tiplerine dönüştürmek için nükleer reaktörler kullanılmaktadır. Nükleer enerji; Füzyon (Atomik parçacıkların birleşme reaksiyonu), Filyon (Atom çekirdeğinin zorlanmış olarak parçalanması) ve Yarılanma (Çekirdeğin parçalanarak daha kararlı hale geçmesi) şeklinde üç nükleer reaksiyondan biri ile oluşmaktadır. Örneğin; güneş patlamaları füzyon bir tepkime iken, nükleer santrallerde kullanılan teknolojiler, atom bombası teknolojisi gibi teknolojilerde filyon tepkimedir⁵⁵ (Kaya, 2012, s. 72).

Shiva'ya göre nükleer enerji söylenenin aksine temiz ve sürdürülebilir değildir. "Nitekim The Ecologist dergisinin verilerine göre nükleer enerjinin üretimi sırasında çalışan her bir reaktörün inşa edilmesi aşamasında 20 milyon ton karbondioksit emisyonu ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle uranyumu çıkarmak ve işlemek esasında üretilecek enerjiden çok daha fazlasını tüketmeye yol açmaktadır" (Shiva, 2012, s. 37). Shiva'nın temel savına göre nükleer enerjiyi üretmek için daha fazla enerji tüketilmektedir bu nedenle Shiva, nükleer enerjinin sürdürülemez olduğunu belirtmektedir. Shiva aynı zamanda nükleer enerjinin iklim değişimi nedeniyle kullanılması gerektiği yönündeki görüşlere tümüyle karşıdır: İklim değişikliği nükleer enerjiyi güvenli kılmaz. Bizi, enerji alternatiflerine bütünsel ve uzun vadeli güvenlik ile merkezileşmemiş seçenekler açısından bakmaya zorlar (Shiva, 2012, s. 39). Asıl sürdürülebilir olan doğanın sunduğu kaynaklardan enerji üretmektir. Nitekim Shiva "rüzgâr ve güneş bu kadar cömertken nükleer enerjiye ihtiyacımız yok" (Shiva, 2013)

⁵⁵ "İlk nükleer reaksiyon 2 Aralık 1942'de University of Chicago'da gerçekleştirilmiştir. ABD, nükleer silah projesi Manhattan Project'in meyvesi olan atom bombalarından ilki 'Little Boy'u(Küçük Çocuk) 6 Ağustos 1945'te Hiroşima'ya, ikincisi Fat Man'i de (Tombul Adam) 15 Ağustos'ta Nagasaki'ye atmıştır. İlk nükleer reaktörler, Soğuk Savaş'ın başlarında ABD ile SSCB arasındaki rekabetin sonucu olarak oluşmuştur. ABD'nin Idaho eyaletindeki reaktör Experimental Breeder Reactor I adlı deney santrali, 20 Aralık 1951'de ilk nükleere dayalı elektrik enerjisini üretmiştir. İlk sivil amaçlı nükleer elektrik üretimini SSCB, 27 Haziran 1954'te Obninsk, Kaluga Oblast reaktöründe gerçekleştirmiştir" (Yıldırım ve Örnek, 2007, s. 33). Bu verilerden hareketle nükleer enerjinin savaş mantığı ürünü olduğunu söylemek mümkündür. Savaş ise bir şiddet biçimidir ve Shiva'nın Yeryüzü Demokrasisi fikrinde savaşa, eril tahakküme ve şiddete yer yoktur.

diyerek, nükleer enerji yerine doğal enerji kaynaklarını önermekte ve aynı zamanda biyoyakıt üretimine de karşı çıkmaktadır⁵⁶.

Dünyayı beslemenin tek yolunun modern tarım üretimi yöntemleri ile mümkün olduğunu savunan ve Yeşil Devrim sürecinde genetiği değiştirilmiş tohumlarla tane veriminin artırılmasını amaçlayan küresel tarım şirketleri, üretilen tahılın azımsanamayacak bir kısmını biyoyakıt üretimine harcamaktadır. Tam da bu noktada Shiva, genetiği değiştirilmiş gıdaların ve soya mahsulünün yıllık sadece %10'unun insanları beslemek için ayrıldığı, kalanının biyoyakıt ve hayvanları beslemeye ayrıldığı verisini sunar ve bu sistemin kesinlikle dünyayı besleyen bir gıda sistemi olmadığını ifade eder (Shiva, 2015). "Endüstriyelmiş biyoyakıt emperyalizmi monokültürü teşvik etmesinin yanı sıra, yoksulların gıda ve enerji kaynaklarını ellerinden almak pahasına zenginlerin lüks tüketimini devam ettirmeyi amaçlamaktadır. Aynı zamanda biyoyakıt üretimi aracılığıyla yoksulların toprağına ve büyükütlesine el konularak merkezi ticarileşmiş mülkiyeti teşvik etmektedir" (Shiva, 2012, s. 102). Tam da bu noktada, zenginlerin lüks tüketimi olarak ifade edebileceğimiz arabalarının daha fazla yol yapabilmesi adına, fakirlerin gıdadan yoksun bırakılması süreci yaşandığı görülür. Nitekim dünyada açlıktan ölümler yaşanırken, çok miktarda tahılın biyoyakıt üretimine ayrıldığı görülmektedir. Bu durum, ekolojik emperyalist süreçte arabaların yol almasının insanların doymasından daha önemli olduğu gerçeğini göstermektedir.

Tüm bunlarla birlikte Shiva, biyoyakıt üretiminin de ormanların kesilmesi, su kirliliği ve hava kirliliğine neden olması sebebiyle sürdürülemez olduğunu ifade etmektedir. Nitekim ormanların ve doğal ekosistemlerin yok edilmesi, atmosfere sera gazı salınımını artırmakta hem de ormanları yok ettiği için doğal karbon emen yapıdan da atmosferi mahrum bırakmaktadır. Shiva, bir varil etanol üretmek için 1,5 varil benzin harcandığına ve 2006 yılında ABD'de üretilen mısırın %20'sinin biyoyakıt üretimi için kullanılmasına rağmen kullanılan petrolün sadece %1'ini ikame edebildiğine ve 1 varil etanol üretebilmek için 1.700 varil su harcandığına dikkat çekerek, aç insanların gıda

⁵⁶ Shiva'nın özeleştirisi olarak da kabul edilebilecek şu hayat kesitini paylaşmak doğru olacaktır: "1973'te fizik uzmanlığı eğitimi alıyordum. Deneysel hızlı üretken reaktör üzerinde çalışırken büyük heyecan duyardım. Fakat kız kardeşim aklımı başıma getirince, nükleer fizikteki kariyerimi bıraktım. Enerji geçişleri ve nükleer reaksiyonlarla ilgili en karmaşık ayrıntıları bile bilirken, nükleer tehlike riskleri konusunda cahil olduğumu kız kardeşim sayesinde far ettim. Ayaklarımı yere bastıran bu ders, hayatı yok eden bilimlere bırakıp hayatı savunan bilimlere yönelmeme ön ayak oldu. Ayrıca bilgi ile güç arasındaki bağın farkına vardım, sosyal sorumsuzluğun savaş ve kar odaklı bilimin bir parçası olduğunu anladım, nükleer fiziğin sosyal sonuçlar konusunda ısrarla hayrete düşüşünün tehlikeli teknolojilerin demokratik kontrolünü engellediği hakkında daha da bilinçli hale geldim" (Shiva, 2012, s. 41).

üretmek için kullanacağı arazilerin ve suyun arabalara yakıt için monokültüre dönüştürüldüğü bir sistemde, yoksulların bu işten çokça zararlı çıktığını belirtmektedir (Shiva, 2012, s. 107-108). Dünyayı beslemenin tek yönteminin geleneksel çiftlikleri tekrar canlandırmak ve böylece biyoçeşitliliği korumak olduğunu savunan Shiva, büyük şirketlerce dayatılan tarımsal gıda üretimi yöntemlerinin de iklim değişikliğinde azımsanmayacak bir oranda etkili olduğunu belirtmektedir.

4.4. TARIMSAL GIDA ÜRETİMİ VE İKLİM DEĞİŞİKLİĞİNE ETKİSİ

Tokar, bugün dayatılan tarımsal gıda üretim sisteminin atmosfere salınan sera gazı toplamının en az çeyreğinden sorumlu olduğunu belirtmekte ve bu nedenle bugünkü sistemin sembolik olmaktan çok daha ileri seviyede küresel ısınma dolayısıyla iklim değişikliğinden sorumlu olduğunu vurgulamaktadır (Tokar, 2014, s. 130). Nitekim Shiva da taze sebze ve meyvelerin transferi sırasında soğutmalı tırların kullanımının küresel karbon ayak izini çokça artırdığını belirtmektedir (Shiva, 2012, s. 140). Buradan hareketle hem gıda üretimi hem de dağıtım sürecinde petrole bağımlı kılınan bir sistem karşımıza çıkmaktadır.

Fosil yakıtların yoğun kullanımına dayanan tarımsal üretim, karbon salınımını artırmaktadır. Nitekim emek yoğun bir tarımsal üretimden makine yoğun bir tarımsal gıda üretim sürecine geçişte, nakliye masrafları da göz önünde bulundurulduğunda karşımıza çıkan fosil yakıt kullanımına dayalı yoğun girdi maliyeti reçetesinde yüklü miktarda petrol yazılı olduğunu görmek mümkündür. Buna karşılık Shiva'nın pratik deneyimi olan Navdanya'nın araştırması organik tarım uygulamalarının karbon emilimini %55 oranında azalttığını göstermektedir (Shiva, 2015). Bu nedenle Shiva "Biyo-çeşitlilik ve ekolojik tarım daha fazla, güvenli, iyi besin üretirken GDO'ya ihtiyacımız yok" demektedir (Shiva, 2013).

Tarımsal üretim sürecinde kullanılan zirai ilaçların ve suni gübrelerin toprağı, suyu ve atmosferi kirletmesi, yoğun sulama girdisi gerektiren tarım sisteminin yol açtığı kuraklık ve topraktaki verimsizleşme nedeniyle orman alanlarının tarıma açılmasını gerektirmekte böylece ciddi bir karbon salınımı ortaya çıkmaktadır. Biyo- teknolojiye dayalı tarımsal üretimin tüm süreci petrole bağımlıdır ve bu nedenle her süreçte karbon salınımı kaçınılmazdır. Tarımsal üretim sürecinin sera etkisi yaratan karbon salınımını ciddi boyutta artırması nedeniyle ortaya çıkan iklim değişikliğine karşı çeşitli mücadele

biçimleri doğmaktadır. Shiva da küresel iklim değişikliğine karşı mücadele eden aktivistlerden biridir.

4.5. SHİVA’NIN EKOLOJİK MÜCADELESİNDE İKLİM VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Reyhan “İklim Adaleti Hareketi” gibi iklim değişikliğinden kaynaklanan küresel eşitsizliğe karşı mücadele eden hareketlerin temel mücadele ilkelerini ve çözüm önerilerini şöyle ifade etmektedir: Fosil yakıtları toprakta bırakmak ve yerine aynı verimliliğe denk, güvenli, temiz ve kamu inisiyatifindeki enerjilere yatırım yapmak; öncelikle Kuzey’de ve sonra Güney’de seçkin sınıfa, aşırı tüketim konusunda radikal sınırlar getirmek; Kuzey’den Güney’e iklim borçlarının tazminatı ve demokratik kontrol hususunda yüklü ir maddi transferin sağlanması; yerli halkın toprak üzerinde haklara sahip olması ve insanların, enerji, ormanlar ve su üzerinde tasarrufunun olmasını teşvik eden hak tabanlı kaynak muhafazası; sürdürülebilir aile çiftlikleri ve balıkçılığın teşviki- insanların yiyecek üzerinde tasarrufunun olması (Reyhan, 2012, s. 174). Bu bilgilerden hareketle, iklim adaleti mücadelesi için sunulan önerilerin Shiva’nın küresel gıda üretim sistemi eleştirisi ile çakıştığını söylemek mümkündür.

Shiva’ya göre iklim adaleti mücadelesine başlanan ilk nokta besin olmalıdır. Çünkü emisyonların %40’ını fosil yakıtı dayalı kimyasallar, küreselleşmiş gıda ve tarım sistemleri oluşturmaktadır. Belirtilen sistemler sadece iklim değişikliğine yol açmaz aynı zamanda sağlığımızı tehdit eder ve Hindistan örneğinde görüldüğü üzere çiftçileri intihara sürükler. Emisyonlarda azımsanmayacak bir azalma oranı olan %40 oranı ancak ve ancak toprağı ve beslenmeyi zenginleştiren ve karbonu besinlerden ayıran organik tarım yöntemlerini uygulamak ile mümkün olacaktır (Goodman, 2013). Bu noktada Shiva, iklim değişikliğine neden olan küresel aktörlerin iklim krizine çözüm için bir araya gelmesini çözümsüzlük olarak addeder. Nitekim Kyoto Protokolü eleştirisinde de yer aldığı üzere üretilen çözümler sadece şirketlerin ticaretini artırmak için birer çözümdür. Bu nedenle Shiva karbon salınımının azaltılması için yapılması gereken şeyin, şirketlere hem herhangi bir yerde konumlanmış üretim tesisleri hem de nakliye için vergi konulması olduğunu ifade eder (Shiva, 2012, s. 51). Ayrıca Shiva “biz dünya vatandaşları olarak gerçek çözümler için organize olabiliriz” (Goodman, 2013) diyerek çözüm için alternatif üretmenin gerekliliğine de vurgu yapmaktadır.

Tüm bunlara ek olarak Shiva, iklim değişikliği konusunda her zaman atmosferin kirlenmesi üzerinden değerlendirme yapılmasını eleştirmektedir. Ona göre iklim değişikliği politikası sadece havada olup biteni kapsamamakta, havada olup bitenler toprakta başlamaktadır (Shiva, 2014, s. 58). Tam da bu noktada Shiva, endüstriyelleşmiş tarımın toplam sera gazlarının %40'ını oluşturduğuna dikkat çekmekte ve iklim sorununun çözümüne yönelik olarak yapılması gereken şeyin organik çiftlikler ve bahçeler oluşturmak olduğunu ifade etmektedir (Goodman, 2013). Nitekim Shiva'ya göre kadınların yaptığı biyoçeşitli ekolojik tarım sadece kötü beslenmeye değil, iklim krizine de bir çözümdür (Shiva, 2015). Bu nedenle eril tahakküm altındaki tarım giderek iklim adaletinden uzaklaşmayı da kaçınılmaz olarak getirmektedir.

Nihayetinde, Shiva'ya göre gıda krizinin çözümü, gıda egemenliğini geri kazanmak ve ekolojik tarıma dayalı yerel gıda ekonomilerini yeniden kurmaktır. Bu yol, tarımı fosil yakıtlara bağımlı olmaktan kurtaracak, iklim değişikliğini hafifletecek ve iklim değişikliğine uyum sağlamayı kolaylaştıracaktır. İklim, enerji ve gıdanın üçlü krizinin üzerine gitmek için petrolü bırakıp toprağa dönmek gerekmektedir (Shiva, 2012, s. 126). Shiva iklim krizinin asıl sebebinin küresel sistemin dışında alternatifler üretmek olduğu vurgusunu yapmakta ve Yeryüzü Demokrasisi kavramı ile alternatif çözümü sunmaktadır.

BEŞİNCİ BÖLÜM

SHIVA’NIN EKOLOJİK KRİZE ÇÖZÜMÜ: YERYÜZÜ DEMOKRASİSİ

5.1. YERYÜZÜ DEMOKRASİSİ’NİN İLKELERİ

Dünyada tarım, gıda, su, iklim ve diğer doğal kaynaklar başta olmak üzere yaşanan ekolojik emperyalist sömürüye karşı Shiva, Yeryüzü Demokrasisi adını verdiği çözüm önerisini sunmaktadır. Yeryüzü Demokrasisi, hem bir dünya görüşü hem de yeryüzünde barışı tesis edecek, adaleti sağlayacak ve sürdürülebilirliği mümkün kılacak bir siyasal harekettir.

Yeryüzü demokrasisi insan eliyle doğanın aşırı sömürülmesine karşı duran, yeryüzünü paylaşan tüm canlıların kendinden değerini salık veren, biyoçeşitliliğin sağlanması için çözümler üreten, küresel sistemin sömürgeciliğine karşı duran, zengin ve yoksul arasında ekonomik uçuruma neden olan adaletsizliği ortadan kaldırmaya çalışan, su ve tohum başta olmak üzere doğal kaynakların birer patentlenmiş mülk olmasına karşı duran, gıda güvenliği tesisini sağlama çabası veren, yerel üretim ve bölüşüm sistemlerini çözüm önerisi olarak sunan, ekonomik eşitsizliği ve adaletsizliği doğuran küresel ekonomik sistemin bir parçası olmayı reddederek sürdürülebilirliğin ekolojik temelde sağlanabileceğini vurgulayan ve yaşam hakkı olarak addedilen su, toprak ve iş hakkı gibi insan haklarını savunan bir harekettir. Reyhan, Shiva’nın yeryüzü demokrasisi fikrini şöyle özetlemektedir: Vandana Shiva’nın çok uluslu şirketlerin totalitarizminin inşası olarak değerlendirdiği yeni emperyalist- tahakkümcü sürecin, özellikle de gıdaya tahakkümün (ve onun bir parçası olan suyun metalaştırılmasının) ortadan kaldırıldığı düzen “yeryüzü demokrasisi” olarak adlandırılmıştır.

Çalışmanın bu bölümünde Shiva’nın Yeryüzü Demokrasisi ilkelerine değinilerek, güvenlik, özgürlük, adalet, demokrasi ve ekolojik demokrasi kavramları Yeryüzü Demokrasisi kavramı/ çözüm önerisi bağlamında değerlendirilecektir.

Shiva’nın Yeryüzü Demokrasi’nin ilkeleri şunlardır: Tüm türlerin, halkların ve kültürlerin kendilerine has değerleri vardır. Yeryüzü topluluğu, tüm yaşamın demokrasisidir. Doğadaki çeşitlilik ve kültürel çeşitlilik savunulmalıdır. İdame, tüm canlıların doğal hakkıdır. Yeryüzü Demokrasisi yaşayan ekonomilere ve ekonomik

demokrasiye dayanır. Yaşayan ekonomiler, yerel ekonomiler üzerine inşa edilir. Yeryüzü Demokrasisi, yaşayan bir demokrasidir. Yeryüzü Demokrasisi yaşayan kültürlerle dayanır. Yaşayan kültürler yaşamı besler. Yeryüzü Demokrasisi barışı ihtimam ve şefkati küreselleştirir.

5.1.1. “Tüm Türlerin, Halkların ve Kültürlerin Kendilerine Has Değerleri Vardır”

Shiva, Yeryüzü Demokrasisi'nin ilk ilkesinde varlıkların bir beden bütünlüğü içinden kendinden değerine dikkat çeker ve varlıkların üretim, sömürü yahut harcama nesnesi olmadıklarına vurgu yapar. “Hiçbir insan, diğer türleri, diğer insanları veya patentler ve diğer fikri mülkiyet hakları aracılığıyla diğer türlere ait bilgileri mülk edinme hakkına sahip değildir” (Shiva, 2014a, s. 22). Konu ile ilgili Bookchin'in şu sözleri elzemdir: Medeniyetin doğayla kaçınılmaz olarak karşı karşıya durduğu, medeniyetin insan doğasını yozlaştırdığı gibi tarihsel temalar, Rousseau'dan sonra tam da yaşadığımız gezegeni ve kendimizi kurtarabilmek için gerçek anlamda insani ve ekolojik bir medeniyete her zamankinden daha fazla ihtiyaç duyduğumuz şu günlerde yeniden ortaya çıkıyor (Bookchin, 2013, s. 37). Canlıların kendinden değerinin benimsendiği, saygının hâkim olduğu ve sömürgecilik altında vazgeçilebilir türler ve kültürler yaratan sisteme karşı, bugün en önemli ihtiyaçlardan biri Bookchin'in de işaret ettiği üzere ekolojik medeniyettir. Yeryüzü Demokrasisi fikrinde Shiva, ekolojiyi temel alan doğal hak ve kaynaklara erişim odaklı yaklaşımın demokrasiye getirecek yegâne öge olduğunu belirtmektedir.

Ekolojik emperyalizm sürecinde, ekonomik, askeri ve kültürel birçok şiddet biçimi birlikte yaşanmaktadır. Tahakküm alanını genişletebilmek üzerine kurulu sistemde, çeşitli uluslararası anlaşmalar ve patentleme süreçleri ile bitkiler, hayvanlar ve doğal kaynaklar üzerinde şiddet temelli bir tahakküm kurulmaktadır. Bu noktada canlıların ve doğanın kendinden değeri hiçe sayılmaktadır. Biyoçeşitliliği ve sürdürülebilirliği yok eden sistem, şiddet döngüsünü yeniden şekillendiren bir biçimde adeta kısır döngü yaratmaktadır. Şirket temelli küreselleşme ve beraberinde gelen emperyal tahakküm kadınlara, çiftçilere ve farklı normlar taşıyan kültürlerle karşı yok etmek ya da hiçe saymak üzerinden bir savaş yürütmektedir. Buna karşılık giyim ve gıda başta olmak üzere yaratılan monokültüre teslim olmayan kadim kültürler varlığını koruma çabasını sürdürmektedir. Bu noktada Shiva, emperyalist batı medeniyetlerinin

demokratik olamayacağını çünkü diğer medeniyetleri ve kültürleri yok etmeye çalıştığını belirtir ve asıl medeniyetin hem bireysel hem de toplumsal düzeyde tüm kültürlerin yaşamasına yardımcı olmak olduğunu vurgular. Buna karşılık bugün yaşanan şirket küreselleşmesi dışlamanın ve ekolojik kırımın ve soykırımın meşrulaştırılmasına önyak olmaktadır (Shiva, 2014a, s. 155-156).

Monokültür düşünce bugün tek pazar üzerinden- aynı kıyafetleri giymek, aynı tarımsal ürünleri üretmek ve aynı şekilde şişelenmiş suları içmek- hem insanları tek tipleştirmeye zorlamakta hem de nefret söylemleri/ siyaseti yaratmaktadır. Ötekileştirme, ayrımcılık, şiddet ve baskıya dayalı monokültür tahakkümü, kategorize etme üzerinden insanları birbirinden, canlıları öz değerlerinden ve doğayı sürdürülebilirlikten uzaklaştırmakta ve böylece hem ekolojik hem de toplumsal krizlere yol açmaktadır. Sürdürülebilir tohumların binlerce yıldır insanlığı beslediği dünyada, bugün patentlenen tohumlar ve erilleşen tarımsal gıda üretimi üzerinden kadınların dışlandığı süreç, hem binlerce yıldır çiftçilerin sahip olduğu bilgileri hem de kadınların tarım bilgisini hiçe saymaktadır. Kültür ve bilginin üretilen ürünler üzerinden dışlanması ve değersiz kılınması süreci, monokültür aklın tahakküm alanının genişlemesine yönelik bir süreçtir.

Shiva'ya göre, bu süreç yeni bir düşünme ve yaşama biçimini zorunlu kılmaktadır. Bu noktada, Shiva Yeryüzü Demokrasisi'nin hükümetlerin, hükümetlerarası kuruluşların, sivil toplum kuruluşlarının ve şirketlerin işleyiş biçimlerini değiştirmek üzerine yeni bilgiler sunar ve yerel toplulukları neyi nasıl ürettiği ve tükettiği üzerinden nasıl yönettiğine bağlayarak, Yeryüzü Demokrasisi'nde kimsenin kimse ile savaşmadığı, şiddetin yerini barışın, sürdürülebilirliğin ve adaletin aldığı bir alternatif sunar. Bu noktada Shiva, çeşitliliği sağlamanın öz örgütlenmeyi, adem-i merkeziyetçi ve yerel demokratik yönetimi sağlamanın ön koşulu olduğunu vurgular (Shiva, 2014a, s. 165).

5.1.2. “Yeryüzü Topluluğu, Tüm Yaşamın Demokrasisidir”

Shiva, Yeryüzü Demokrasisi'nde her canlının dünyanın bir parçası olduğuna dikkat çekerek, ortak paylaşılan dünyaya ve dünyayı ortak paylaştığımız her canlıya karşı sorumluluğumuzun olduğunu vurgular: “Hepimiz, yeryüzünün ekolojik süreçlerini, tüm türlerin ve tüm insanların refahını koruyacak biçimde yaşamakla

yükümlüyüz. Hiçbir insan, diğer türlerin ve insanların ekolojik alnına tecavüz etme veya onlara zalimce ve şiddetle davranma hakkına sahip değildir” (Shiva, 2014a, s. 22). Bugün gelinen tahakkümcü süreçte şirketler hem uluslararası anlaşmalarla hem de devletlerle yapılan anlaşmalarla kirli üretim ve pahalı tüketim biçimini üçüncü dünya ülkelerine dayatmaktadır. Nitekim yeraltı su kaynaklarının çok hızlı tüketilmesi, karides çiftliklerinde yaşanan kirlenme (tecavüz et- kaç mantığı), tarımsal üretim ve endüstriyel orman ürünleri üretimi için ormanların hızla yok edilmesi, karbon ticareti ve betonlaşma başta olmak üzere sürdürülebilirliği ve biyoçeşitliliği yok eden üretim alanları üçüncü dünya ülkelerine kaymaktadır. Bu süreçte toprak, hava ve su kirlenmekte, insanlar ucuz işgücü olarak görülmekte ve böylece insanlar topraksızlaşmakta, sudan yoksun kalmakta ve kirli hava ile baş başa bırakılmaktadır. Aynı zamanda tüketim dayatması nedeniyle de küresel pazarın ürünlerini satın almaya zorlanmaktadır. Tecavüz et ve kaç mantığı ile tüm canlı yaşamı tehdit altına girmektedir. Shiva’ya göre dünya demokrasisi, insanın hayal gücü ve etkinliğinin gezegenle bütünleştiği topraklarda yeşerirken, demokrasi de tıpkı bitkiler gibi toprakta yeşerir, büyür ve insanların katılımıyla gübrelenir verimli topraklarda yeşerir (Shiva, 2012, s. 15). Bu noktada insan ve doğa arasındaki savaş bir an önce sonlandırılmalı ve demokrasi verimli topraklar üzerinde inşa edilmelidir. Nitekim demokrasilerde insan refahı ön plandadır. Bugün gelinen noktada insanlar yoksullaşmakta, topraksızlaşmakta ve hatta su ve gıda başta olmak üzere yaşamsal kaynaktan mahrum hale getirilmektedir. Ayrıca tarımsal üretim sürecinde kullanılan zehirli kimyasal ilaçlar nedeniyle doğadaki birçok canlının yaşam hakkı gasp edilmektedir. Bu olgu demokrasi değil, şiddettir. Nitekim Bookchin’e göre tahakküm olgusu toplumsal yaşamdan bütünüyle kaldırılmadıkça ve yerine gerçek anlamda komüniteryen eşitlikçi ve paylaşımcı bir toplum kurulmadıkça, güçlü ideolojik, teknolojik ve sistemik kuvvetler mevcut toplum tarafından çevreyi ve giderek de bütün biyosferi tahrip etmek üzere kullanılacaktır. Dolayısıyla, tahakkümü toplumdanda daha doğrusu günlük yaşamımızdan çıkarıp atacak bir bilinç ve hareket oluşturmamız bugün her zamankinden daha yakıcı bir zorunluluktur (Bookchin, 2015, s. 66). Bookchin’in de vurguladığı üzere ekoloji temelli bir demokrasinin varlığı günümüz dünyası için çok önemli bir gereklilik halini almaktadır. Sadece ekolojiyi temel alarak oluşturulan demokratik yaşam, tüm canlıların refahını sağlayabilecektir.

Tüm bunlarla birlikte bugün gelinen süreçte doğaya iklim değişikliği, toprak tuzlanması ve verimsizleşmesi, yeraltı ve yer üstü su kaynaklarının aşırı tüketilmesi ve

hava kirliliği başta olmak üzere geri dönülemez zararlar verilmektedir. Tüm canlıların yaşamını çokça olumsuz etkileyecek sonuçlar doğuran/ doğuracak olan bu durumlar sadece bir avuç insanın, insan dahil tüm türlerin haklarını gasp etmesidir. Shiva, bu olumsuz sonuçların ortadan kalkabilmesi için kültür temelli üretim ve tüketimi koruyan, muhafaza eden ve paylaşmayı odağa alan bir sistemin demokrasiyi tesis edeceğini vurgular (Shiva, 2014a, s. 164). Doğal kaynakların adaletli bölüşüm ve paylaşımına dayalı Yeryüzü Demokrasisi, ortak gezegeni paylaşan tüm canlıların birbirine bağlı değerlerini salık verir ve demokrasiyi bu bağlılık üzerine kurar.

5.1.3. “Doğadaki Çeşitlilik ve Kültürel Çeşitlilik Savunulmalıdır”

Shiva, Yeryüzü Demokrasisi’nde doğadaki biyoçeşitliliğin kendi içinde bir amaç olduğunu vurgular ve kültürel çeşitlilik ile biyoçeşitlilik arasındaki bağa dikkat çeker: Biyolojik çeşitlilik, sürdürülebilirliğin koşullarını yaratan hem maddi hem de kültürel bir değer ve zenginlik kaynağıdır. Kültürel çeşitlilik, barış için gerekli ortamı yaratır. Biyolojik ve kültürel çeşitliliğin savunulması tüm insanların görevidir”(Shiva, 2014a, s. 22).

Sürdürülebilirliğin önemine dikkat çeken Shiva, aynı zamanda sürdürülebilirliğin biyoçeşitliliği sağlayacak yegâne argüman olduğunu vurgular. Biyoçeşitlilik aynı zamanda kültürel değerleri ön plana çıkaran demokratik bir temele dayanmaktadır. Bugün gelinen noktada monokültür temelli üretim ve tüketim ağı aynı zamanda bir totaliter siyasi baskıyı doğurmakta ve giderek daha fazla dışlamacı, daha fazla ayrımcı ve daha fazla şiddete dayanan kontrol mekanizmasının işler hale geldiği bir toplumsal yapı oluşmaktadır.

Dünyanın varoluşundan bu yana, doğa yaşamın kaynağı olarak görülmüştür ve bu anlayış devam ettiği sürece, çeşitlilik ve sürdürülebilirlik tüm canlıların yaratıcılığıyla beslenmiş ve gelişmiştir. Doğanın yaşamın kaynağı olarak görülme süreci aynı zamanda doğa ile bütünleşen kültürel süreci de yaratmıştır. Son yıllarda ortaya çıkan monokültür akıl, doğa ile bütünleşen sürecin aksine, hayvanlar, bitkiler ve doğa üzerinde ‘fikri mülkiyet’ini ilan etmekte ve farklı bir sahiplik, kölelik ve kontrol sürecini beraberinde getirmektedir. Buna karşılık doğa ile bütünleşen süreç, aidiyetlik bağı/ hissi (canlıların doğaya aidiyeti, bitkinin toprağa aidiyeti gibi) üzerinden şekillenmektedir. Sahip olmak ya da kontrol etmek kavramları başlı başına bir zorlamanın işaretidir.

Shiva'ya göre çeşitlilik karşılıklıdır ve bu karşılıklılığın ver- al kültürünü mümkün kılması ile öz- örgütlenme mümkün olacaktır. Yeryüzüyle, tüm türlerle ve birbirleriyle derinlemesine bağlı insanlar, kendi yaşamlarının bekası için gerekli olan şartın diğer türler ile barış içinde yaşamak olduğunu vurgulamaktadır (Shiva, 2014a, s. 166). İnsan kendi türü dışındaki canlıların yaşamından çalarak bencilce yok ettiği doğal kaynakların ve yarattığı kirliliğin kendi yaşamı için de tehdit olduğunu fark etmelidir. Tüm canlı türleri gibi insanların da yaşamsal kaynaklara erişimi, yaşamını sürdürebilmesi için zaruridir. Bu noktada insan eliyle yok edilen doğa, insan dahil tüm canlı türlerinin geleceğini olumsuz etkilemektedir.

5.1.4. “İdame, Tüm Canlıların Doğal Hakkıdır”

Shiva, Yeryüzü Demokrasisi'nde idame hakkının sağlanmasının canlı yaşamı için çok önemli olduğunu belirtir. Ayrıca canlıların ortak kullanımında olan ve ekolojik emperyalist süreçte erişimi kısıtlanan ortak kaynakların, canlı yaşamının idamesi için tekrar ortak kullanıma açılmasının önemini vurgular:

Tüm insanlar dahil olmak üzere yeryüzü topluluğunun tüm fertleri, idame hakkına- gıda, su, güvenli ve temiz bir ikamet ve güvenli ekolojik uzay⁵⁷ hakkına sahiptir. İdame için yaşamsal olan kaynaklar, ortak mülk olarak kalmalıdır. İdame hakkı doğal bir haktır; çünkü bu yaşama hakkıdır. Bu haklar devletler veya şirketlerin eylemleriyle de feshedilemezler. Hiçbir devletin veya şirketin bu doğal hakları aşındırmaya, bu hakların altını boşaltmaya veya yaşamın devamını sağlayan ortak mülkleri çevirmeye hakları yoktur (Shiva, 2014a, s. 23).

İdame ve doğal kaynaklara erişime dair eşitsizlik söz konusu olduğunda Shiva 'çevirmeler'e dikkat çeker. Çevirme, toplumun kendisine ait olan ortak mülklerden⁵⁸ bir toprak parçasını çalı, hendek ve diğer engellerle, insanların ve hayvanların serbest geçişini engelleyecek şekilde çevrenmesi suretiyle fiziksel olarak dışlanmasını ifade etmektedir. Bu noktada çevirmeler ortak yararlananlara ait ortak kullanım alanları üzerindeki kullanım haklarının ortadan kaldırılması ile gerçekleşmektedir. Çevirme süreci, gözden çıkarılabilir insanlar yaratmakta, aynı zamanda öncesinde ortak kullanım

⁵⁷ İngilizce 'Ecological Space' tanımından çevrilen Ekolojik Uzay terimi, insanların ekonomik faaliyetinin ihtiyaç duyduğu madde ve enerji kaynaklarının temin edip yine bu faaliyetin yarattığı atıkları özümseyecek tüm doğal ortamların kapasitesini tarif etmek üzere kullanılmış olan soyutlamadır.

⁵⁸ Ortak mülk mefhumunun kendisi, bir kaynağın mülkiyetinin topluluğa ait olduğunu ve topluluk tarafından yönetildiğini ve kullanıldığını ifade eder (Shiva, 2014a, s. 37).

alanı olan alanlar üzerinde monokültüre dayalı meta temin pazarları oluşmaktadır (Shiva, 2014a, s. 36). Bu noktada gerek su gerek tarımsal üretim alanları ve gerekse orman alanları (ormanlar köylüler için temel gıda maddeleri ve yakacak erişimini sağlayan önemli ekolojik öznelerdir) üzerindeki kullanım hakları yok edilmekte ve yaşam idamesi engellenmektedir. Bu süreçten sadece insanlar değil, yoğun tahribat nedeniyle tüm canlılar olumsuz etkilenmektedir. Yaşam hakkı temel bir haktır ve ortak alanların çevrilmesi, anti- demokratik bir biçimde ortak kaynaklar üzerindeki kullanım haklarının yok edilmesi, yaşam idamesinin önünde duran en büyük engellerden biridir. Canlıların yaşam hakkının gasp edildiği bir sistemde, demokrasiden bahsetmek mümkün olmayacaktır.

Çevirmeler ile, doğal kaynaklar sonsuzmuş gibi bir algı ile aç gözlü bir şekilde sömürülmektedir. Toplumsal Ekoloji ya da Ekolojik Marksizm fikri kaynakların sınırsız olduğu görüşünün bir mistifikasyon olduğunu vurgular. Belirtilen görüşlerin savunucularına göre kıtlık doğal dünyaya ilişkin nesnel bir olgu değil, sermayenin iradesini ve araçlarının, yani üretime yön veren amaçların ve bunu kolaylaştırılan teknolojilerin bir işlevidir. Toplumun siyasal yapısı değiştirilerek üretimin serbest birikimine odaklanmak yerine gerçek ihtiyaçlara cevap vermesi sağlanırsa, sermayenin yapısal olarak sürekli büyüme ihtiyacının ortaya çıkardığı ekolojik sınır sorununun ortadan kalkacağı iddia edilmektedir (Garrard, 2016, s. 51). Yerel üretim alanlarında yapılan üretim, aynı zamanda üretimin bir parçası olan bireylerin geçimlik olarak adlandırılacak ihtiyaca (yaşam idamesini sağlamaya) yöneliktir. Buna karşılık küresel pazara yönelik üretim, daima sermaye birikimi ve tahakküme dayalı büyüme alanının genişlemesine yöneliktir. Bu nedenle pazar için üretim, kâr ve büyüme hırsı ile kaynakların aşırı kullanımına dayalı olarak üretim sürdürülür. Yerel üretim ise ihtiyaç kadarının üretilmesine dayalı olduğu için yenilenebilirliği doğrudan sağlayan bir karşılıklı ilişkinin koruyucusu olmaktadır.

Shiva'ya göre ortak mülkler toplulukların özgüven kaynağı ve özyönetim sağlayan temel kaynaklarıdır (Shiva, 2014a, s. 36). Canlıların yaşam idamesini engelleyen bu süreçler, Yeryüzü Demokrasisi'nin tesisi ile ortak mülklerin yeniden eski sahiplerine bırakılması ile demokrasinin sağlanmasında önemli bir adım olacaktır.

5.1.5. “Yeryüzü Demokrasisi Yaşayan Ekonomilere ve Ekonomik Demokrasiye Dayanır”

Yeryüzü Demokrasisi’nde Shiva, ekoloji ile ekonominin aynı olan kökenine vurgu yaparak, ekolojik emperyal süreçte ekonomik birikim için feda edilen ekosisteme dikkat çekerek, ekonomik demokrasisinin, ekolojik demokrasiden ayrılamayacağı vurgusunu yapar.

Yeryüzü Demokrasisi, ekonomik demokrasiye dayanır. Yeryüzü Demokrasisi’ndeki ekonomik sistemler, ekosistemleri ve onların bütünlüğünü korur; insanların rızklarını korur ve herkesin temel ihtiyaçlarını karşılar. Yeryüzü ekonomisinde, vazgeçilebilir insanlar veya harcanabilir türler ve kültürler yoktur. Yeryüzü ekonomisi, yaşayan bir ekonomidir. Doğayı ve insanları koruyan, insanlar tarafından seçilmiş ve ortak iyiliğimiz için çalışan, sürdürülebilir, çeşitli ve çoğulcu sistemlere dayanır (Shiva, 2014a, s. 23).

Ekonomi kelimesi, ekoloji ile aynı kökten türemiş bir kelimedir. Etimolojik kökene göre hem ekonomi hem de ekoloji Yunanca’da ‘ev’ anlamına gelen ‘oikos’ kelimesinden türemiştir. Ev, bizler için doğduğumuz ve büyüdüğümüz, birlikte yaşadığımız fertler ile ortak paylaştığımız bir alanı ifade eder. Tüm bu paylaşımcı ve kapsayıcı kökenine rağmen ekolojik emperyalizm sürecinde ekonomi son derece şiddete ve baskıya dayanan, vazgeçilebilir canlı türleri yaratan, doğayı aşırı sömüren, tüketen ve kirleten aynı zamanda giderek daha dışlamacı ve ayrımcı bir şekilde üretim ve tüketim ilişkisi geliştirmektedir. Bu ilişkide çoğulcu demokratik toplumsal ilişkiler ve kültürler yok sayılmaktadır. Ayrımcılığı besleyen bu ekonomik sistem, demokrasiden çokça uzaktır.

Pazar ekonomisi siyasi olarak zayıf durumda olan halkların ortak mülklere erişimini engelleyerek yaşam hakkını gasp etmektedir. Bunun yanı sıra tüm ticari faaliyetleri kontrol altına alma fikri sömürgeciliğin asıl temel argümanını oluşturur. Daima zayıfların pazar dışında kalması, tüketim mallarına erişmelerinin fiyatlandırmaya dayalı metalaştırma sistemi içinde engellenmesi ve küreselleşme ile savaşlar yoğunlaşmıştır. Savaş demokratik bir dünyanın sonucu değildir. Shiva’ya göre küreselleşme, enerjiyi yoğun kullanan, doğal kaynakları israf eden, fosil yakıtla sürdürülen bir üretim ve tüketim düzeni kurmuş endüstriyellemenin küresel hale getirilmesidir. Küreselleşme dünyaya sürdürülemezliği dayatır (Shiva, 2012, s. 25).

Ekolojik felaketleri çağırın, sürdürülebilirliği ve biyoçeşitliliği yok eden bir ekonomik sistem, vazgeçilebilir insanlar aynı şekilde harcanabilir türleri yaratır. Yeryüzü Demokrasisi'nde idame, ekolojiyi koruyan, tüm canlıların ortak iyiliği için yürütülen bir sistemin kurulması ile sürdürülebilirliği ve biyoçeşitliliği sağlayarak çoğulcu demokrasiyi yeniden kuracaktır.

5.1.6. “Yaşayan Ekonomiler, Yerel Ekonomiler Üzerine İnşa Edilir”

Shiva, Yeryüzü Demokrasisi'nde doğal kaynakların sürdürülebilir yöntemlerle korunmasının eşitlik ve hak için önemine dikkat çeker ve küresel pazar için üretimin değil, yerel üretimin oluşturacağı yerel ekonomilerin üzerine demokrasinin inşa edileceğini savunur.

Yeryüzünün kaynaklarının korunması, sürdürülebilir doyurucu rızkların yaratılması, en ihtimamlı, en yaratıcı, en verimli ve en hakkaniyetli şekilde yerel düzeyde başarılıdır. Ekonomilerin yerelleştirilmesi, toplumsal ve ekolojik bir zorunluluktur. Yalnızca, yerel olarak- yerel kaynaklar ve yerel bilgi kullanılarak- üretilemeyen mal ve hizmetlerin yerel olmayan üretimi ve uzun mesafeli ticareti yapılmalıdır. Yeryüzü Demokrasisi ulusal ve küresel ekonomileri destekleyen, kuvvetli yerel ekonomilere dayanır. Yeryüzü Demokrasisi'nde küresel ekonomi, yerel ekonomileri yıkıp parçalamaz ve vazgeçilebilir insanlar yaratmaz. Yaşayan ekonomiler tüm insanların yaratıcılığını tanır ve çeşitli yaratıcılıkların tam potansiyellerine ulaşabilmeleri için alan yaratır. Yaşayan ekonomiler, çeşitli ve adem-i merkezîyetçi ekonomilerdir (Shiva, 2014a, s. 23-24).

Şirket küreselleşmesi, ekolojik emperyalizm sürecinde ekonomiyi her şeyi kontrol eden küresel pazara indirgemiş ve bu pazar denetimini canlı haklarını ihlal etmek pahasına sürdürmektedir. Yoksulluk, yerinden etme, doğal kaynakların aşırı tüketimi ve ayrımcılığı besleyen damarlar şirket küreselleşmesi sürecinde çatışmaların ana nedenini oluşturan argümanlar halini almıştır. Tüm bu süreçte çatışmaları asıl besleyen etmen pazar ekonomisinin doğayı insanlardan, ekolojiyi de ekonomiden ayırması nedeniyle gerçekleşmiştir (Shiva, 2014a, s. 30). Yerel ekonomilerin canlanması ile insanlar idame hakkını yeniden elde edecektir. Çünkü idame temelli üretimde, her üretici hayat idamesi odaklı çalışır ve yaşamın devamı için gerekli şartları sağlayacak kaynakların doğrudan

temini elzemdir⁵⁹. Böylece her bir üreticinin yaratıcılığı da görünür olacaktır. Bugün gelinen noktada yok sayılan yaratıcılık, özellikle eril tahakkümün engellediği kadınların emeğini de görünür kılacaktır. Çünkü kadın üretimi aynı zamanda tüm canlılar için idamenin garantisidir. Shiva'nın 'doğa ekonomisi' olarak tanımladığı, Yeryüzü Demokrasisi'nin ekonomisinde, doğanın yenilenebilirliği, sürdürülebilirliği tesis edecek ve böylece su hidrolik döngü ile geri kazanılabilecek, mikroorganizmalar toprağın verimini koruyacak ve polenleri doğadaki dölleyiciler taşıyacaktır. Arıların polenleri gasp ettiği ya da bazı bitkilerin güneş ışığını çaldığını iddia eden küresel pazar aynı zamanda vazgeçilebilir türler yaratmakta ve bu durumu bilimsellik addedilmektedir. Doğa ekonomisinde tüm türlerin yaşam hakkı vardır ve hiçbir tür vazgeçilebilir değildir. Bu noktada Yeryüzü Demokrasisi, yerel pazarları güçlendirerek doğa ekonomisini tesis edecektir.

5.1.7. “Yeryüzü Demokrasisi Yaşayan Bir Demokrasidir”

Yeryüzü Demokrasisi, yaşama içkin tüm değerlerin savunulduğu ve tedrici olmaktan uzak bir demokrasiyi ifade eder. Shiva, canlıların gündelik hayatından ayrı tutulamayacak ekolojik demokrasiye dikkat çekerek, toplulukların karar alma süreçlerine etki edebilmesinin demokrasi için çok önemli olduğunu belirtir:

Yaşayan demokrasi tüm yaşamın demokrasisine ve günlük hayatın demokrasisine dayanır. Yaşayan demokrasilerde insanlar, yediğimiz gıda, içtiğimiz su, sahip olduğumuz sağlık ve eğitim hizmetleri hakkındaki kararları etkileyebilir. Yaşayan demokrasi, bir ağaç gibi, aşağıdan yukarıya doğru büyür. Yeryüzü Demokrasisi, çevre ve doğal kaynaklar ve insanların idamesi rızıkları ile ilgili kararlarda- içirme, çeşitlilik, ekolojik ve toplumsal sorumluluk ilkeleri etrafında örgütlenmiş bulunan- yerel toplulukların en büyük yetkiye sahip olduğu yerel demokrasiye dayanır. Yetki, daha uzak yönetim seviyelerine, yerinde hizmet

⁵⁹ Gandhi'nin konu ile ilgili şu sözleri dikkat çekicidir: Bana göre, Hindistan'ın ve hoş, aslında tüm dünyanın, ekonomik anayasası öyle olmalıdır ki, bunun altında yaşayan gıda ve giyimden yoksun olduğu için acı çekmemelidir. Diğer bir deyişle, herkes iki yakasını bir araya getirmek için çalışma imkânına sahip olmalıdır. Ve bu ideal evrensel olarak; ancak temel yaşamsal ihtiyaçların üretimi için gerekli olan araçların kitlelerin yönetimi altında olmasıyla mümkün olabilir. Bunların hepsi Tanrı'nın havası ve suyu gibi, veya olması gerektiği gibi herkes için serbestçe erişilebilir olmalıdır. Bunlar başkalarını sömürmenin herhangi bir aracı haline dönüştürülmemelidir. Bunların herhangi bir ülke, bir millet veya bir insan grubu tarafından tekelleştirilmesi adaletsiz olacaktır. Bu basit ilkenin ihlal edilmesi, bugün yalnız bu mutsuz topraklarda değil, dünyanın diğer yerlerinde de tanık olduğumuz fukaralığın nedenidir (Shiva, 2014a, s. 92).

ilkesiyle aktarılır. Öz- yönetim, Yeryüzü Demokrasisi'nin temelidir (Shiva, 2014a, s. 24).

Shiva, küresel pazarın tahakkümü altındaki halkların tercihleri dışında bir üretim biçimine zorlandıklarına dikkat çeker ve hakların karar verme süreçlerinden süpürüldüğünü vurgular. Özellikle yaşamın idamesi için zorunlu olan kaynaklara erişimleri kısıtlanmış canlıların bu süpürülme sürecinde tedrici bir biçimde getirilen ve bilimselliğe atfedilen normların dayatıldığı bir kitle görülmektedir. Bu noktada Shiva, doğanın demokrasisinin tedrici biçimden uzak bir ağaç gibi büyümesi gerektiğine dikkat çeker. Nitekim Shiva'nın demokrasisinde her şey toprakta başlamaktadır. Dayatma süreci ise yukarıdan aşağı olur. Demokrasi daima aşağıdan yukarı (toprakta ağaca) şekillenen bir yönetim biçimidir. Bu noktada ekolojik emperyalizm sürecinde dayatılan ve çeşitli tahakküm şekilleri ile üretim biçimine sirayet ederek topluma nüfuz eden demokrasiden yoksun uygulamalar ancak yerelleşme ile sağlanabilecektir. Shiva'ya göre yerelleşme, ekolojik bir zorunluluktur (Shiva, 2014a, s. 93) ve ancak yerelleşme sağlandığında insanlar yaşam idamesi için gerekli olan kaynaklar ile ilgili karar verme süreçlerine dahil olabileceklerdir. Böylece öz- yönetim ilkeleri devreye girecek ve yerinden hizmet ilkesi ile eşit erişim hakkı sağlanabilecektir. Özellikle çevrilmeler ile kaynaklara erişimi kısıtlanan halklar, demokrasinin temeli olan katılım süreçlerinden de yoksun kalmaktadır. Dışlamaya maruz kalan ve katılım süreçlerinden yoksun bırakılan halklar için demokrasi ancak Yeryüzü Demokrasisi'nin tesisi ile mümkün olacaktır.

Shiva karar alma süreçlerinden dışlanmanın yanı sıra bugün politik ekoloji gündeminde de önemli bir tartışma konusu haline gelen gıda güvenliği sorununa da dikkat çeker. Çünkü insanlar endüstriyel gıda tüketimi sürecine dahil olduklarından bu yana 'şirket sırları' ya da 'fikri mülkiyet' adı altında tüketilen gıda içeriğinde nelerin olduğunu sorgulamaktan da yoksun bırakılmaktadırlar. Coca-cola ve Pepsi, ticari sırlarla ilgili yasaların arkasına saklanarak, alkolsüz içeceklerindeki içeriğin Racastan Yüksek Mahkemesine bildirilmesini engelliyor. Union Carbide, Bopal'deki gaz sızıntısının kaynağını açıklamayı reddederken ticari sırları bahane etmiş, binlerce insanın ölmesine, milyonlarcasının sakat kalmasına neden olmuştur. Gıda ve sağlık şirket sırları feda edilemeyecek kadar önemli meselelerdir. Bilgi edinme hakkı her türlü gıda güvenliği yasasının temeli olmalıdır (Shiva, 2014a, s. 221). Hem insanların hem de endüstriyel çiftliklerde beslenen hayvanların beslendiği gıdalar ile ilgili ciddi güvenlik

sorunları doğmakta fakat şirket sırlarının açıklanamayacağı belirtilerek, cenlıların tükettikleri gıdanın sağlık sorunları ortaya çıktığında dahi içeriğinde ne olduğunun öğrenilmesinden yoksun olunması, anti- demokratik tahakküm sürecinde insanların katılım süreçlerinden yoksun olmasını açıklayan bir argümandır. Bu noktada Shiva, çeşitliliğe dayalı yemek kültürlerini batının hastalıklara yol açan yemek kültürlerinden korunmasını sağlayacak yasalara ihtiyaç olduğunu vurgular (Shiva, 2014a, s. 222) ve gıda özgürlüğünün gıda güvenliği sağlayacak yegane argüman olduğunu belirtir.

5.1.8. “Yeryüzü Demokrasisi Yaşayan Kültürlere Dayanır”

Shiva, Yeryüzü Demokrasisi’nde biyoçeşitliliğin sağlanması ile kültürel çeşitliliğin sağlanacağını, böylece hiçbir topluluğun kültürünü yaşamaktan mahrum edilemeyeceğini ifade eder. Çünkü biyoçeşitlilik sağlandığında, barış ve şefkat tesis edilecek ve böylece ayrımcılık ortadan kalkacaktır. “Yaşayan kültürler barışı destekler ve farklı dini pratiklerin yerine getirilmesi, farklı inanç ve kimliklerin benimsenmesi için serbest alanlar yaratır. Yaşayan kültürler, kültürel çeşitliliğin, yeryüzü topluluğunun birer ferdi olarak ortak insanlığımızdan ve ortak haklarımızdan güç alarak gelişmesine izin verir” (Shiva, 2014a, s. 24).

Shiva’ya göre ihtiyaçtan fazlasını tüketen ya da pazar için üreten her insan şiddete bulaşmıştır. Şiddet toplumu parçalar ve dağıtır. Tam da bu sebeple Shiva’ya göre şiddetin olduğu yerde kültürden söz etmek mümkün değildir (Shiva, 2014a, s. 155). Pazar için tarımsal gıda üretimi, içinde bulunduğumuz ekolojik emperyalizm sürecinde monokültür dayatmasına ortak olmaktır. Monokültür tahakkümünde doğa ile insan aklı adeta bir savaşın içinde yer almakta ve insan doğaya rağmen üretimi gerçekleştirmektedir. Yerel kültürlerde var olan inançlar, yeme içme biçimleri, giyinme şekilleri ve hatta diller monokültür üretim ve tüketim süreci içinde yok sayılmakta ve ‘kontrol edilebilirlik’ için yerel kültürlerle bağlı inanç sistemleri yok edilmektedir. Çünkü bu süreçte herkes hamburger yiyerek, gazlı içecek içerek ya da birbirinin aynı Jean pantolonları giyerek kültürden uzaklaşmakta ve monokültürleşmektedir⁶⁰.

Biyoçeşitliliğin yok edildiği bu sürece karşılık Yeryüzü Demokrasisi ‘çeşitlilik zenginliktir’ mottosu ile adalet ve barışı sağlayacak yegâne çözüm önerisidir. Bugün

⁶⁰“İnsanlar artık birbirinin klonu haline gelmiştir aynı tür kot pantolonları giyerler, aynı McDonalds hamburgerlerini tüketirler, CocaCola veya Pepsi içerler” (Shiva, 2014ab, s. 32).

dünyanın birçok yerinde çıkan çatışmalar, savaşlar ve yükselen şiddeti görmek mümkündür. Monokültür üretim dayatmasının sonucu olarak ayrımcılık, yabancılaşma, ötekileştirme ve dışlama ile yükselen şiddet, pazar için üretim dışında kalan ve pazarın kontrol mekanizmasına dâhil edilemeyen (ya da dâhil edilmesi gerekli görülmeyen) yerel üretimi yok etmekle yakından bağlantılıdır. Bu noktada dünya giderek daha yaşanmaz bir hal almakta, barıştan, adaletten ve demokrasiden uzaklaşmaktadır. İnsanların paylaştığı ortak dünya, ortak hakların korunması ile demokrasiye erişebilecektir. Shiva, 'Birbirine Bağımlılık Bildirgesi'ne dikkat çekerek ortak yaşam alanı olan yeryüzünde tüm canlıların ortak haklarına vurgu yapmaktadır. En zayıf olanın en güçlü olan ile aynı özgürlüklere sahip olacağını, güvenli ve sürdürülebilir bir küresel çevreyi geliştirmenin, çocuklara kaynak dağıtımında özel önem ve korumanın temin edileceğinin, demokratik, küresel, sivil ve yasal yönetim biçimlerinin tesis edileceğinin, ortak insanlığı koruyan demokratik politikalar ve kurumlar geliştirileceğinin ve aynı zamanda farklı dini, etnik ve kültürel kimliklerin gelişebileceği ortak alanlar oluşturulacağını garanti altına aldığı Birbirine Bağımlılık Bildirgesi, Yeryüzü Demokrasisi'nin tesisinde yer alan önemli argümanlar içermektedir (Shiva, 2014a, s. 198- 199). Dünya tüm kadim insanlığın doğal kaynaklara erişimi ve yaşamını sürdürebilmesi için ortak hakların varlığı ve korunmasını gerektiren ortak bir yaşam alanıdır. Bu noktada hangi kültürün taşıyıcısı ya da hangi inancın savunucusu olursa olsun, insanların ortak dünyada yaşama ve gelişme hakları vardır. Yeryüzü Demokrasisi, yaşayan kültürler ile yeryüzü topluluğunun birer ferdi olan her insanın yaşama ve gelişme hakkını garanti altına alır.

5.1.9. “Yaşayan Kültürler Yaşamı Besler”

Shiva, Ekolojik Emperyalist süreçte şiddet ile örülen üretim biçimi nedeniyle ötekileştirilen tüm canlıların kültür ve varoluşlarına saygıyı yok ettiğine dikkat çekerek, Yeryüzü Demokrasisi'nde, yaşamı besleyen kültürlerin, çeşitlilik ve çokluğuyla savunulacağını vurgular:

Yaşayan kültürler, tüm yaşamın insan ve insan olmayanların, tüm toplumsal cinsiyetlere ve kültürlere ait insanların, şimdiki ve gelecek kuşakların haysiyetine ve bunlara saygı duyulmasına dayanır. Bu nedenle yaşayan kültürler, yıkıcı yaşam biçimlerini, tüketim ve üretim kalıplarını veya aşırı kullanımını ve

sömürülmesini desteklemeyen ekolojik kültürlerdir. Yaşayan kültürler, çeşitlidir ve yaşama hürmet etmeye dayanır. Yaşayan kültürler bir mekân ve yerel topluluk kimliğine dayanan ve bireyi yeryüzüne ve tüm yaşama bağlayan gezegen bilincine sahip kimliklerin çokluğunu tanır (Shiva, 2014a, s. 25).

Ekolojik emperyalizm sürecinde beslenen şiddet canlılar arasında ayrımcılığı ve toplumsal cinsiyeti tetikleyen, bugün kaynakları aşırı kullanarak gelecek kuşakların haklarını gasp eden ve böylece saygıyı yok eden bir şekle evrilmiştir. Bu yıkıcı süreç karşılık Yeryüzü Demokrasisi yerel kültürleri besleyen, saygıyı ve şefkati temele alan öz- yönetime dayalı bir toplumu hedeflemektedir. Çünkü insanlar varlıkları gereği hem yerel hem de küresel varlıklardır ve yeryüzündeki yaşamlar, kültürler ve ekonomiler birbirine bağlıdır. Dolayısıyla Yeryüzü Demokrasisi tahayyülü temelini yeryüzündeki canlıların yaşamından alır. Yeryüzündeki yaşamları ise çeşitliliği ve çoğulculuğu kapsar. Yaşayan kültürler çeşitlilik, öz- örgütlenme, öz- yenilenme ve sistemler arası mütakabiliyet yasası argümanları üzerinden şekillenir (Shiva, 2014a, s. 165-166). Ekolojik kültür ortak yaşam algısı ve canlı yaşamı referansı ile ortaya çıkan, aynı zamanda çeşitlilikten beslenerek varlığını sürdürmeye dayalıdır. Şirket küreselleşmesine dayalı pazar odaklı ekolojik emperyal süreçte dayatılan monokültür ise yokluğu dikte eder ve diğer yaşam kültürlerini yok sayar. Yeryüzü Demokrasisi'nde kaybedilebilir canlı ya da öteki yoktur. Eşitlik ilkesi temelinde tüm kaynaklara ortak erişim mevcuttur. Ortak erişim aynı zamanda eşit hakları sağlamanın ve karar alma süreçlerine katılımın temel argümanını oluşturacak, böylece topraktan yeşeren demokrasinin toplumsal alanda karşılık bulmasına destek olacaktır.

5.1.10. “Yeryüzü Demokrasisi Barışı, İhtimam ve Şefkati Küreselleştirir”

“Yeryüzü Demokrasisi, insanları rekabet, ihtilaf korku ve nefret ile bölmek yerine onları ihtimam, iş birliği ve şefkat halkları halinde birleştirir. Açgözlülük, eşitsizlik ve aşırı tüketimin hâkim olduğu bir dünya karşısında, şefkat, adalet ve sürdürülebilirliği küreselleştirir” (Shiva, 2014a, s. 23). Ekolojik emperyalizm sürecinde tarımda kullanılan herbisit ve pestisitlerin savaş zamanlarında kullanılan zehirli kimyasal maddelerden oluşması, barış ve şefkat ile beslenmesi gereken tarımsal gıda üretim sürecinin şiddeti ve ölümü çağrıştıran bir nitelik kazandığını açıkça ifade etmektedir. Doğada yer alan ve modern tarım uygulayıcıları tarafından ‘zararlı’ olarak nitelendirilen

ot ve böceklerle karşı savaşın aracı olan kimyasallar, tarımsal gıda üretim sürecini şiddet içeren bir sürece dönüştürmüştür. Ortak paylaşılan ve tüm canlıların evi olan doğaya, toprağa ciddi zararlar vermesi, gıda üretimi gerçekleştirilen alan olan toprağı verimsizleştirmesi ve aynı zamanda modern tarım yöntemi uygulayıcıları/ savunucuları tarafından ‘zararlı’ olarak nitelendirilen otların ve böceklerin yaşam hakkını elinden alması nedeniyle kimyasal kullanımına dayalı tarımsal üretim birçok açıdan demokratik bir algıdan uzaktır. Nitekim, tarımsal üretim sürecinde bazı canlıların yaşam hakkı gasp ediliyor ise, burada demokrasinin varlığından söz etmek mümkün değildir. Bu süreç şefkatin yerini şiddetin ve dışlamanın aldığı bir süreçtir ve aynı zamanda demokrasinin varlık gösterebileceği bir süreç değil, aksine çatışmalar ve savaşları besleyen bir süreçtir. Bu nedenle Yeryüzü Demokrasi’sinde şefkatten ve sevgiden beslenen yerel üretim süreçleri desteklenecek ve şiddet dışlanacak, böylece demokrasi hayat bulacaktır.

Günümüze hâkim olan şiddet söylemi, Shiva’nın çok kez vurgusunu yaptığı, topraktan başlayan ve üretilen gıdadan şekillenen ve giderek tırmanan bir şiddet biçimidir. Slow food başta olmak üzere birçok hareket, gıdada şiddetsizliği temel alarak, ‘ne yiyorsan O’sun’ diyerek, kadın bilgisi ile şekillenmiş ve aktarılmış gıda üretiminde var olduğu üzere şefkati ve şefkatin tohumlarını desteklemektedir. Shiva’ya göre eril şiddetin tohumları son derece anti- demokratik üretim ve tüketim biçimleri ile toplumsal şiddet sonucunu doğurmaktadır. Bu nedenle bugün Yeryüzü demokrasisi barışın ve şefkatin tesis edilebileceği yegâne tercihtir.

5.2. Tüm Canlılar İçin Sürdürülebilir Demokrasi

Shiva’nın çözüm önerisi olan Yeryüzü Demokrasisi, praksis⁶¹ bir öneridir. Nitekim Yeryüzü Demokrasisi’nde Shiva teori ile pratiği yani bilgi ile uygulamayı birleştirme çabasıdır. Bu çabayı yeryüzünü paylaşan tüm canlıların adalet, özgürlük, haklar ve sürdürülebilir barışa erişebilmesi için çabalamaktadır. Bu noktada Yeryüzü Demokrasisi hizmet, destek ve dayanışma araçlarını kullanarak güç bulur ve adalet, insan özgürlüğü, onur ve ekolojik kurtuluşu amaçlar. Yeryüzü Demokrasisi adeta uçurumun kenarındaki bir dünyayı yeniden kazanmaya çalışmaktadır (Shiva, 2014a, s. 2001). Bu nedenle Shiva özellikle tohum, gıda ve suya odaklanmaktadır. Belirtilen odak

⁶¹ Praksis kavramı burada teorik bilgi ile pratiğin birleşimini ifade etmek için kullanılmıştır.

noktaları, esasında gıdaya erişilebilirliğin temeli olacak tohum ve ortak aynı zamanda yaşamsal kaynak olarak nitelendirilen su ve gıdadır.

Bugün yaşanan tarımsal gıda üretimi üzerindeki şirket küreselleşmesi, gıda faşizmine dönüşmüştür ve çiftçilerin (üreticilerin) ve tüketicilerin özgürlüklerini tehdit ederek gıdanın ve tarımın ekonomik ve kültürel temelini yok etmektedir. Buna karşılık Yeryüzü Demokrasisi, gıda üretiminde sürdürülebilirliği ve eşit erişimi yerel üretimi destekleyerek sağlayacak ve böylece ekolojik temelli esas demokrasi tecelli edecektir. Shiva'ya göre gıda demokrasisi, demokrasi ve insan haklarının yeni gündemidir. Ekolojik sürdürülebilirlik ve toplumsal adaletin yeni gündemi gıda demokrasisidir (Shiva, 2006, s. 29). Tarımsal gıda üretim süreci bugün demokrasinin tesis edilmesi için başlanması gereken noktadır. Çünkü endüstriyel tarım yöntemlerinin hâkim olduğu ekolojik emperyalizm sürecinde, savaşlar, hastalıklar, çevre tahribatı, kültürel yozlaşma, sosyal parçalanma, şiddet ve ayrımcılık gibi birçok maliyetin dışsallaştırılması, endüstriyel gıda ürünlerinin verimli ve ucuz olduğuna dair algı yaratmaktadır. Tam da bu noktada negatif toplumsal etkileri azımsanamayacak endüstriyel gıda, çokça maliyetlidir. Yeryüzü Demokrasisi'nde ortak ev olan doğanın insanlar, böcekler, solucanlar ve bitkiler dahil olmak üzere tüm paydaşları ile birlikte yaşayan ve üreten bir mekanizma kurulacak ve böylece dünya demokrasisi, insanın hayal gücü ve etkinliğinin gezegenle bütünleştiği verimli topraklarda yeşerecektir (Shiva, 2014a, s. 15). Bu noktada Shiva, günümüzde kurulan gıda ve tarım sistemlerinin şiddeti, yıkıcılığı ve dışlayıcılığını fark edip yeni bir hareket ile ortaya çıkan ve demokratikleşen üretim biçimlerini salık vermektedir.

Shiva'nın salık verdiği ilk yerel üretim biçimi, toprağa erişimi demokratikleştirerek, kırsal yoksulların toprağa erişimini sağlamak üzerinden şekillenen ve böylece açlık ve yoksulluk sorununun çözülmesinde ciddi katkıları olan ve Brezilya'da yaşanan örnektir. Topraksız Köylüler Hareketi (Portekizce kısaltması MTS'dir) 250 bin topraksız ailenin eyaletlerden alınarak, dağıtılan topraklara yerleştirilmesi ve sonunda yeni iş alanları yaratan, okullar kuran ve asgari ücretin dört katını yerleştikleri topraklarda üretim yaparak kazanmayı başaran harekettir. Shiva'nın ortak kaynak olarak nitelendirdiği toprağa erişim çok önemli bir etkiye sahiptir. İkinci referans noktası ise yatırım kaynaklarına ortak erişimi demokratikleşmesinin işe yaradığını gösteren ve Bangladeş'te bulunan Grameen Bankası'nın karşılıklı sorumluluk ilkesi ile yoksullara kredi veren bir sistemi oluşturması sonucu, bu sistemin

58 ülke tarafından benimsenmesidir. Shiva'nın üçüncü referansı ise çiftçilerin ortak riskleri aldığı ve ABD, Japonya ve İngiltere başta olmak üzere uygulanan Topluluk Destekli Tarım hareketidir. Bu hareket sayesinde üreticiler ürünlerini arada maliyeti artıran araçlar olmadan direkt alıcılara ulaştırabilmekte ve kendi pazarlarını oluşturabilmektedirler. Nitekim bu sistem ile ABD'de %79 oranında yerel üretici pazarı artmış durumdadır (Shiva, 2014a, s. 228- 230). Shiva Yeryüzü Demokrasisi'nde şirket küreselleşmesi dışında yerel sistemlerin oluşturularak, başka bir yöntemle şiddet, baskı, dışlama ve açlık getiren endüstriyel tarım uygulamalarına alternatifler oluşturulduğunu/ oluşturulacağını ve bu alternatifler dahilinde demokrasinin hayat bulacağına işaret eder. Nitekim Navdanya Hareketi, Shiva önderliğinde Hindistan'da başarıya ulaşmış bir yerel tarımsal gıda üretimi hareketi olarak ekolojik demokrasiyi sağlayacak yegâne argümanın yerel çiftliklerde yapılacak üretimle mümkün olduğunun açık göstergesidir.

SONUÇ

Ekolojik emperyal süreçte doğaya tahakkümün hem ekosistem hem de siyasal/ toplumsal yansımaları mevcuttur. Bu noktada, Shiva'nın ortaya koyduğu savlar, ekolojik emperyalizmin tahakküm süreci ve ekofeminizm düşüncesinden ayrı düşünülemez. Shiva'nın Hindistan'da geçen yaşamı ve ekolojik emperyalizmin tahakküm ve şiddet sürecine yakından tanık olması, Shiva'nın ekolojik aktivist kimliğinin oluşumunda çok önemli bir yere sahiptir. Shiva'nın şiddetsizlik, sivil itaatsizlik, eşitlik, adalet, öz yönetim ve öz denetim kavramları başta olmak üzere, ekolojik demokrasinin kurulmasında çok önemli bir döne sunan Yeryüzü Demokrasisi fikrini/ çözüm önerisini oluşturmasında Mahatma Gandhi ve birçok Hintli aktivistin azımsanmayacak etkisi mevcuttur. Şiddetsizlik eylemlilik ve sivil itaat kavramları çerçevesinde Shiva'nın hem ekolojik yıkım hem de toplumsal eşitsizlik ve ekolojik emperyalist sürecin toplum üzerindeki anti- demokratik uygulamalarına karşı ekofeminist mücadeleye dair fikirlerinin oluşumunda Hint geleneği çok önemli rol oynamıştır. Bu noktada Shiva su, gıda ve iklim değişikliği gibi ekosistem sorunları ile ilgili tespitler yaparak çözüm önerisi sunmuştur.

Ekolojik emperyalizm sürecinde ön plana çıkan suyun tahakkümü, Shiva'nın ekofeminist mücadelesinde çok önemli bir yere sahiptir. Baraj yapımları ve suyun denetimi, kapitalist su tahakkümü, mavi devrimin şiddeti ve yeşil devrim sürecinde yaşanan su israfı gibi ekolojik emperyalist süreç yansımalarının su üzerindeki etkisi ve iklim değişikliği ile su ilişkisi üzerinden Shiva, suyun çeşitli şekillerde tahakküm altına alındığını vurgulamaktadır. Yaşamsal bir kaynak olması bakımından suyun tahakkümünü hak temelli savunu ile ortak kaynaklara canlı erişiminin kısıtlanması sonucu canlı haklarının ihlal edildiği tespitini yapan Shiva, Yeryüzü Demokrasisi'nde ortak kaynak olarak nitelendirdiği suyun, tekrar canlıların ortak kullanımına sunulmasının ve suyun tüm canlıların ortak erişimine açılmasının, su tahakkümünü ortadan kaldırmak suretiyle yaşam hakkını ve su adaletini sağlayacak yegâne çözüm olduğunu belirtmektedir.

Shiva, ekolojik emperyalizm sürecinde üretim ve tüketim dayatması ile şekillenen küresel pazar için gıda üretimi sürecini gelecekte çalan bir soygun olarak nitelendirmektedir. Shiva'ya göre bilimsellik temelinde yerel çiftliklerdeki tarımsal gıda

üretimine verimsizlik ve güvensizlik atfedilen modern tarımsal üretim sürecinde, yerel üretici yok edilmekte, bu durum ekonomik eşitsizliği derinleştirmekte ve ekonomik dezavantajlı halkların gıdaya erişimini kısıtlayarak gıda adaletsizliği doğurmaktadır. Ekolojik emperyalist süreçte küresel gıda pazarı için üretimin dayatılması ile yerel çiftliklerde biyoçeşitlilik yok edilmekte ve monokültür algı genişlemektedir. Aynı zamanda tarımsal gıda üretiminde tarım ilaçlarının kullanımı yoluyla ‘vazgeçilebilir’ ya da ‘değersiz’ canlılar/ halklar yaratılmaktadır. Shiva, bu durumunun toplumsal yansımalarının ayrımcılık ve dışlamaya maruz kalan halkların karar alma süreçlerine müdahale şansı bulamaması nedeniyle anti- demokratik bir yönetimin ortaya çıkması olduğunu ifade etmektedir. Tarımsal gıda üretiminin monokültür algı ile şekillenmesi aynı zamanda şiddeti beslemekte ve toplumsal alanda şiddet artmaktadır.

Paketlenmiş gıdanın hijyenik, sağlıklı ve güvenli olduğu algısının yaratılması ile gıda adaletsizliği perçinlenmektedir. Nitekim dünyada açlık sebebiyle ölümlerden daha çok, beslenme kaynaklı hastalıkların doğması bu durumu açıklamaktadır. Shiva Yeryüzü Demokrasisi’nde, eşitsizliği körükleyerek toplumsal şiddeti ve ayrımcılığı besleyen gıda üretim süreçlerini ortadan kaldırmanın demokrasinin tesisi için bir zorunluluk olduğunu belirtir. Shiva, somut deneyim olan Navdanya Hareketi’nden yola çıkarak; yerel çiftliklerde, biyoçeşitlilik temelinde üretilecek gıdaların demokrasiyi sağlayacak, barışı ve şefkati besleyecek yöntem olduğunu salık vermektedir.

Shiva, enerjii yoğun tüketen ekolojik emperyal sürecin bir sonucu olan iklim değişikliğine dikkat çekerek, aşırı doğa olayları ile tahakküm süreci arasında bağlantı kurmaktadır. Kyoto Protokolü’nün çarpık bir biçimde karbon ticareti yarattığını belirten Shiva, biyoyakıt ve nükleer enerji üretiminin alternatif çözüm olarak sunulmasına karşılık bu savların çözümü değil daha çok kirliliği getirdiğine dikkat çekmektedir. İklim değişikliğinden doğan temel adaletsizlik ise, servet sahibi zenginlerin iklim değişikliğinde büyük rol oynamasına karşın, iklim değişikliğine en az etkisi olan canlıların, bu değişimlerden en fazla etkilenecek özneler olmasıdır. İklim adaletsizliğinin çözümü için Shiva, Yeryüzü Demokrasisi’nde nükleer enerji ya da biyoyakıt üretiminin alternatif olamayacağını ortaya koyarak, güneş başta olmak üzere doğal kaynaklardan enerji üretilmesinin esas alternatif tercih olduğunu savunmaktadır. Ayrıca enerjii yoğun kullanarak iklim değişikliğinde azımsanmayacak bir etkiye sahip olan tarımsal gıda üretimi sürecinin yerelleşmesinin, iklim adaletini sağlayacak en önemli adım olduğunu belirtmektedir.

Shiva ekolojik demokrasinin ve toplumsal adaletin sağlanması için Yeryüzü Demokrasisi çözüm önerisinde, ortak kaynakları toplulukların ortak kullanımına açılması gerekliliğine vurgu yapar. Aynı zamanda ortak kaynak kullanımı ile öz yönetim ve denetim algısının genişleyeceğini, böylece şefkat ve barışın tesis edilebileceğine dikkat çeker. Yeryüzü Demokrasisi'nin en temel önerisi yerelleşme ve biyoçeşitlilik temelli tarımsal gıda üretimidir. Yerel üretim hem iklim adaleti sorununu çözecek hem ekonomik eşitsizliği ortadan kaldıracak hem yaşamsal kaynaklara erişimin önündeki engelleri kaldıracak hem toplumsal eşitliği güçlendirerek ayrımcılık ve dışlamayı önleyecek hem de toplumsal barışı tesis ederek ekolojik demokrasiyi tesis edecek yegâne çözümdür.

Shiva'nın Navdanya Hareketi ile pratik olarak deneyimlediği ve başarılı olduğu Yeryüzü Demokrasisi çözüm önerisi, günümüzde ekolojik emperyalist sürece karşı hem sorunları tespit eden hem de ekosistemin sağlığı ve ortak paylaşılan dünyada canlı hakları temelinde tesis edilmiş adil, somut ve özgün bir kuramsallaştırmadır. Bu nedenle Shiva'nın tespit ve önerileri ekolojik emperyalizmin sorunlarına çözüm üretmesi bakımından son derece önemlidir.

KAYNAKÇA

- Akın, G. (2006). Küresel Isınma, Nedenleri ve Sonuçları, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 46 (2), 29-43.
- Aksay, C. S. Ketenoğlu O. ve Kurt, L. (2005). Küresel Isınma ve İklim Değişikliği, *Selçuk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Fen Dergisi*, 1 (25), 29-42.
- Alkan, T. ve Ergil, D. (1980). *Siyaset Psikolojisi: Siyasal Toplumsallaşma ve Yabancılaşma*, Ankara: Turhan Kitabevi.
- Altunel, M. (2011). Sivil İtaatsizlik Mohandas K. Gandi, *TBB Dergisi*, 11 (93), 443-458.
- Anbarlı, Ş. (2001). Bir Pasif Direnme Modeli Olarak Sivil İtaatsizlik, *Cumhuriyet Üniversitesi İİBF Dergisi*, 2 (1), 319-328.
- Bahçeci, D. (2013). *Kişisel Karbon Ayak İzi Rehberi*, İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi.
- Bookchin, M. (2015). *Geleceğin Devrimi: Halk Meclisleri ve Doğrudan Demokrasi*, çev: İ. Yıldız ve S. Torlak, Ankara: Dipnot Yayınları.
- Bookchin, M. (2013). *Toplumsal Ekoloji ve Komünalizm*, çev: Fuat Dara Elhüseyni, İstanbul: Sümer Yayıncılık.
- Bookchin, M. (2013). *Toplumunu Yeniden Kurmak*, çev: T. Şahin, İstanbul: Sümer Yayıncılık.
- Demirkol, K. (2015). *GDO: Çağdaş Esaret*, İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Kırışık, F. ve Özcan, S. (2015). *Siyasal Ekoloji*, Ankara: Detay Yayıncılık.
- Ergil, D. (1990). Ortadoğu'da Su Savaşları Mı?, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi*, 45 (1), 53-80.
- Foster, J. B. (2008). *Savunmasız Gezegen: Çevrenin Kısa Ekonomik Tarihi*, çev: H. Ünder, Ankara: Epos Yayınları.
- Garrard, G. (2016). *Ekoeleştiri: Ekoloji ve Çevre Üzerine Kültürel Tartışmalar*, çev: E. Genç, İstanbul: Kolektif Kitap.
- Goodman, A. (2013). *On Serving the Earth & How Women Can Address Climate Crisis*, Erişim Tarihi: 04.06.2016 <https://zcomm.org/znetarticle/on-serving-the-earth-and-how-women-can-address-climate-crisis-by-vandana-shiva/>
- Goodman, A. (2013). *Vandana Shiva ile Röportaj: On Serving the Earth & How Can Adress Climate Crisis*, Erişim Tarihi: 22.04.2019

<https://zcomm.org/znetarticle/on-serving-the-earth-and-how-women-can-address-climate-crisis-by-vandana-shiva/>

Goodman, A. (2009). *Vandana Shiva on Int'l Women's Day: "Capitalist Patriarchy Has Aggravated Violence Against Women"*, Erişim Tarihi: 04.06.2016
<https://zcomm.org/znetarticle/vandana-shiva-on-int-l-women-s-day-capitalist-patriarchy-has-aggravated-violence-against-women-by-vandana-shiva/>

Ivan, I. (2007). *H2O ve Unutmanın Sırları*, çev: L. Behmoaras, İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi.

Kaya, İ. S. (2012). Nükleer Enerji Dünyasında Çevre ve İnsan, *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1 (24), 71-90.

Keleş, R. (2013). *100 Soruda Çevre, Çevre Sorunları ve Çevre Politikası*, İzmir: Yakın Kitabevi.

Kocaman, B. (2003). *Elektrik Enerjisi Üretim Santralleri*, İstanbul: Birsen Yayınevi.

Kılıç, S. (2008). Küresel İklim Değişikliği Sürecinde Su Yönetimi, *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1 (39), 161-186.

McDonalds Resmi İnternet Sitesi, Erişim Tarihi: 24.04.2019, www.mcdonalds.com

Mies, M. Bennholdt- Thomsen, V. ve Von Werlhof, C. (2014). *Son Sömürge Kadınlar*, çev: Y. Temurtürkan, İstanbul: İletişim Yayınları.

Mutlu, A. İrdem, İ. ve Üre, B. (2015). Ekolojik Mültecilik, *Memleket Siyaset Yönetim Dergisi*, 10 (23), 79- 118.

Nanh, T. N. (2015). *Bizim Dünyamız: Bir Zen Rahibinin Barış ve Ekoloji Hakkındaki Düşünceleri*, çev: D. Tığın Hakman, İstanbul: Sineksekiz Yayınları.

Navdanya Resmi İnternet Sitesi, Erişim Tarihi: 20.04.2019, www.navdanya.org

Olçay, Z. (2012). Mülteci-Göçmen Belirsizliğinde İklim Mültecileri, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 12 (99), 229- 240.

Ökçesiz, H. (1994). *Sivil İtaatsizlik*, İstanbul: Afa Yayınları.

Özlier, F. ve Çoban, A. (2016). *Doğa ve Kent Halkları İçin Siyasal Stratejiler*, Ankara: Ekoloji Kolektifi Derneği Yayınları.

Öztunalı Kayır, G. (2003). *Doğaya Dönüş: Toplumla Ekolojik Bakış*, İstanbul: Bağlam Yayınları.

Pamukçu, K. (2000). *Su Politikası*, İstanbul: Bağlam Yayınları.

Petrini, C. ve Gigi, P. (2012). *Slow Food Devrimi: Arcigola'dan Terra Madre'ye Yeni Bir Yaşam ve Yemek Kültürü*, çev: Ç. Ekiz, İstanbul: Sinek Sekiz Yayınevi.

- Progressive Interview, (2010). Erişim Tarihi: 22.04.2019
<https://zcomm.org/znetarticle/progressive-interview-by-vandana-shiva/>
- Radkau, J. (2017). *Doğa ve İktidar: Global Bir Çevre Tarihi*, çev: N. Güder, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Reyhan, H. (2012). *Ekolojik Emperyalizm: Gıdaya Tahakkümün Biyopolitiği*, Ankara: Alter Yayıncılık.
- Reyhan, H. ve Satır Reyhan, A. (2019). Su Hakkının Hukuki Güvencesi Nasıl Olmalı?, *Yerel Siyaset*, Der. Hakan Reyhan ve Ayşen Satır Reyhan, Ankara: Palme Yayınevi
- Richard, H. ve Michael, B. (2016). *Tarım ve Gıdanın Dönüşümü*, çev: H. Doğrul, İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi.
- Robert, J. (2003). *Suyun Ekonomi-Politiği*, çev: M. Duran ve M. E. Sakınç, Ankara: Ütopya Yayınları.
- Sağlam, E. Ertuğ Düzgüneş, N. ve Balık, İ. (2008). Küresel Isınma ve İklim Değişikliği, *Ege Üniversitesi Su Ürünleri Dergisi*, 1 (25), 89-94.
- Shiva, V. (2014a). *Adalet, Barış ve Sürdürülebilirlik: Yeryüzü Demokrasisi*, çev: A. K. Saysel, E. Gen ve O. Günay, İstanbul: bgst Yayınları.
- Shiva, V. (2014b). *İnadına Canlı: Kadınlar, Ekoloji ve Hayatta Kalma*, çev: E. Ayhan, İstanbul: Sineksekiz Yayınları.
- Shiva, V. (2010a). *Focus On Hunger*, Erişim Tarihi: 22.04.2019, <https://zcomm.org/znetarticle/focus-on-hunger-by-vandana-shiva/>
- Shiva, V. (2014c). *İyilerin Yanında*, çev: Ç. Ekiz, İstanbul: Sineksekiz Yayınları.
- Shiva, V. (2007). *Küresel Gıda Soygunu: Çalınmış Hasat*, çev: A. K. Saysel, İstanbul: bgst Yayınları.
- Shiva, V. (2012). *Myths About Industrial Agriculture*, Erişim Tarihi: 22.04.2019, <https://zcomm.org/znetarticle/myths-about-industrial-agriculture-by-vandana-shiva-1/>
- Shiva, V. (2007). *Özelleştirme, Kirlenme ve Kar: Su Savaşları*, çev: A. K. Saysel, İstanbul: bgst Yayınları.
- Shiva, V. (2012). *Petrol Değil Toprak: İklim Krizi Döneminde Çevresel Adalet*, çev: Ö. Olcay, İstanbul: Sineksekiz Yayınları.
- Shiva, V. (2013). *Safety as Freedom*, Erişim Tarihi: 22.04.2019 <https://zcomm.org/znetarticle/safety-as-freedom-by-vandana-shiva/>

- Shiva, V. (2014). *Tohum ve Gıdanın Geleceği Üzerine Manifestolar*, çev: A. Doğan, İstanbul: Sinek Sekiz Yayınevi.
- Shiva, V. (2010). *Time To End War Against The Earth*, Erişim Tarihi: 04.06.2016, <https://zcomm.org/znetarticle/time-to-end-war-against-the-earth-by-vandana-shiva/>
- Shiva, V. (2002). *The Living Democracy Movement*, Erişim Tarihi: 07.06.2016, <https://zcomm.org/znetarticle/the-living-democracy-movement-by-vandana2-shiva/>
- Shiva, V. (2015). *Women and Biodiversity Feed the Word, Not Corporations and GMOs*, Erişim Tarihi: 22.04.2019 <https://zcomm.org/znetarticle/women-and-biodiversity-feed-the-world-not-corporations-and-gmos/>
- Sitas, A. (2015). *Barışma Etiği*, çev: E. Çelik ve A. Tuzcu, İstanbul: Beyaz Baykuş Yayınları.
- Şahin, Ü. (2004). Truva Atı Olarak Sürdürülebilir Kalkınma, *Üç Ekoloji Dergisi*, 1 (2), 1-16.
- Şendeniz, Ö. ve Yavuz, Ş. (2013). HES Direnişinde Kadınların Deneyimleri: Fındıklı Örneği, *Ankara Üniversitesi KASAUM Feminist Eleştiri Dergisi*, 5 (1), 43-58.
- Tokar, B. (2014). *İklim Adaletine Doğru*, çev: S. Ata, İstanbul: Öteki Yayınevi.
- Türkeş, M. (2001). Hava, İklim, Şiddetli Hava Olayları ve Küresel Isınma, *Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü Seminerler Dizisi 1*, Erişim Tarihi, 02.12.2016, <https://www.mgm.gov.tr/files/iklim/havaiklim.pdf>
- Türkeş, M. Sümer, M. U. ve Çetiner, G. (2000). Küresel İklim Değişikliği ve Olası Etkileri, *Çevre Bakanlığı, Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi Seminer Notları*, Erişim Tarihi: 02.12.2016, <https://mgm.gov.tr/FILES/iklim/iklimetkileri.pdf>
- Türköne, M. (2008). *Siyaset*, Ankara: Lotus Yayınevi.
- Uwe, H. (2016). *Gıda Bağımsızlığı*, çev: S. Yıldırım Östling, İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi.
- Uyar, L. (2007). *Birleşmiş Milletler'de İnsan Hakları Yorumları*, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Wall, D. (2013). *Yeşil Politika*, çev: İ. Urkun Kelso, İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi.

Worldagroforestry. (2016). Erişim Tarihi: 01.12.2016, *Rhizophora Mucronata*,
http://www.worldagroforestry.org/treedb/AFTPDFS/Rhizophora_mucronata.PDF

Val, P. (2004). *Feminizm ve Doğaya Hükmetmek*, çev: B. Ertür, İstanbul: Metis Yayınları.

Yıldırım, M. ve Örnek, İ. (2007). Enerjide Son Seçilim: Nükleer Enerji, *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6 (1), 32-44.

Yılmaz, G. (2013). *Suyun Metalaşması*, İstanbul: Evrensel Basın yayın.

